bilim ve sosyalizm yayınları
5
BEŞİNCİ BASKI

DÜN KÖLEYDİK BUGÜN HALKIZ

Paloczy
HORVATH

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI • DÜN KÖLEYDİK BUGÜN HALKIZ • G.P.HORVATH

DÜN KÖLEYDİK BUGÜN HALKIZ

BEŞİNCİ BASKI: MAYIS 1995

Birinci baskı: Mayıs 1966, İkinci baskı: Ekim 1974,
Üçüncü baskı: Aralık 1976, Dördüncü baskı: Aralık 1989

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI
Ataç Sokak, No. 36/2
Yenişehir - Ankara
Tel : 431 46 97

DÜN KÖLEYDİK BUGÜN HALKIZ

— MACARİSTAN'IN 1500 YILLIK KÖYLÜ HAREKETLERİ TARİHİ—

G. PALOCZY HORVATH

çeviren: S. BELLİ

ÖNSÖZ

Bu kitapta Macaristan'ın tarihini bir toprak emekçisinin ağzından dinliyoruz. Acıklı bir hikâye bu. Macar halkı, tarihi boyunca, özgür ve insanca bir düzen uğruna nice savaşlara girişti. Ama her seferinde yabancı orduları yardıma çağıran, başta derebey kontlar olmak üzere sömürücü sınıflar halk hareketlerini yenilgiye uğratabildiler. Bağrından Dozsa'ları, Rakoczi'leri, Kossuth ve Petöfi'leri çıkarmış olan bu kahraman halkın tarihi, Türk okuyucusu için çok ilginçtir. Toprak reformunun ana sorunumuz olduğu bugünlerde, bir başka ülkenin toprak emekçilerinin bu yolda savaşı bizim çin de önem taşır.

Bu kitap 1944 yılı başında Londra'da yayınlandı. Yazarı faşist Horti rejiminden İngiltere'ye sığınan bir Macar sosyalisti. Macar köylü sosyalist çevreleriyle sıkı bağları var. Köylü sosyalist hareketi, Macaristan'da olduğu gibi, Doğu-Güney Avrupa'nın öteki ülkelerinde de önemli bir politik gerçektir. Yakın tarihimizde sınırlarımızın ötesindeki bu akım ile sıkı ilişkilerimiz oldu. Ama gene de bu konuda bilgilerimiz çok noksan. Örneğin, komşumuz Bulgaristan'da 1920'lerin baş-

larında iktidarı ele alan köylü lideri Aleksander Stambuliski'nin önderliğindeki harekete pek azımız gereken önemi vermişizdir. Oysa Bulgaristan'daki devrimci köylü hareketi bir zamanlar bizi pek yakından ilgilendirmiştir. Biz emperyalizmin maşası Yunan saldırganlarına karşı kurtuluş savaşımızı verirken, Stambuliski'nin halkçı Bulgaristan'ı, Trakya'daki Kuvvayi Milliyeci çetecilerimiz için güvenilir bir sığınaktı. Karşı devrim galebe çalıp da Tsankov'un faşistleri, tarihin sayılı katliamlarından birinde 50 bin devrimciyi öldürdükten sonra, aynı Bulgaristan bu kez, Kemalist Türkiye'nin düşmanı Yüzellilik hainlerin iltica yeri oldu.

Stambuliski de öldürüldü. Bulgar faşistleri mezarı bulunur korkusuyla, Stambuliski'nin kemiklerini ilk gömdükleri yerden çıkarıp bölerek oraya buraya sakladılar. Köylü liderinin ölüsünden bile bu kadar korkuyorlardı. Bugün Stambuliski'nin köylü partisi Vatan Cephesi Hükümetinde ikinci gelen partidir. Stambuliski'nin resimleri Bulgaristan'da duvarları süslüyor.

Kitabın konusu olan Macaristan'daki köylü hareketi de Doğu ve Güney Avrupa'nın öteki ülkelerinde olduğu gibi, bugün artık işçi hareketi ile birlikte sosyalist kuruluşun ana dayanaklarından biridir. Bu kitap yayınlandığı günlerde Macaristan Alman işgali altındaydı ve İkinci Cephe de henüz açılmamıştı. Çörçil'in, ikinci cephenin Batı Avrupa'dan değil de Balkanlardan açılmasını öğütleyen o ünlü "düşmanı yumuşak karnından vurma" tezinin sözü ediliyordu.. Kitabın yazarı, Birinci Dünya Savaşı sonunda olup bitenleri hatırlayıp haklı olarak kaygılanmaktadır. Birinci Dünya Savaşında da Macaristan Almanya'nın yanında savaştı. Yenilgiden sonra, mütareke şartlarını uygulamakla görevli bir Müttefik Misyonu gelip Budapeşte'de yerleşti. Bu misyonun başında gerici Fransız generali Franchet D'Esperay vardı (Bu adam Türk'ün o "Kara Gün"ünde, kırata binip Batı emperyalizminin sembolü olarak, İstanbul'a alâyişle giren Fransız generalidir).

Müttefik Misyonu 1918 Mütarekesinden sonra Macaristan'da kurulan halkçı iktidarları yıkmak için türlü entrikalar çevirdi. Entrika da yetmeyince, tıpkı Yunanlıların o yıllarda

Türkiye'ye karşı saldırıldığı gibi, Romen ordusunu Budapeşte'ye yürüttüler. Başkente giren Romenlerin ardından, şimdi artık umutlarını Fransa ve İngiltere'ye bağlamış olan Almanların eski müttefikleri derebey kontlar, Avusturya İmparatorluğu amirali Horti'nin komutası altında tenkil birliği, geldiler ve yabancı bir ordunun kanadı altında katliama giriştiler. Horti'nin faşistleri duruma hakim olunca Romenler yurtlarına döndüler. Böylece halk hareketi bastırılmış oldu ve kurulan faşist düzen ta Ikinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdü.

Kitabın yazarı kaygılanmakta haksız değildi. Tarih tekrarlanacak mıydı? Bu kez de bir Müttefik Misyonu gelip, bir kez daha Avrupa'nın göbeğinde kontokrasiyi kuracak mıydı?

Ama bu kez tarih tekrarlanmadı. Macar kontlarının derebeylik düzeni tarihin kara sayfalarından biri olarak geçmişe karıştı gitti.

E. TÜFEKÇİ

Mayıs 1966.

I.

GENE biz cezalandırılacağız! Cezaya alışığız biz. Anımsayabildiğimiz ilk ceza yüzlerce yıl önceydi: Hunların yüce hakanı Attila'nın büyük akınına başladığı ve bizi koca ordusunun yük taşıyıcı köleleri haline getirmek için Ortaasya'daki yurdumuzdan kovduğu zaman...

Attila'nın öyküsünü bilirsiniz. Ama bizimkini bilmezsiniz, beyler size anlatmamışlardır. Neyse, Attila'nın köleleriydik biz. Silâhları, yiyecekleri, çadırları biz taşıyorduk. Attila'nın eli silâh tutan ve kendini savunabilen halklara karşı nasıl davrandığını bilirsiniz. Öyleyse bize nasıl davrandığını da düşünebilirsiniz.

Ortaasya'daki yurtlarımızı kaybettik. Tanrılarımızı kaybettik. Dilimiz macarcadan başka her şeyimizi kaybettik. Macar dili kölelerin diliydi.

Biz köleydik. Daha sonra serf olduk. Şimdi de halkız. Gene de macarcamızdan başka bir şeyimiz yok. Macarcamızı koruyabildik; beylerimiz de bu dili benimsediler.

Elbette ki bu o kadar kolay olmadı. Biz uzun zaman susmak zorunda kaldık. Biz sessiz insanlarız. Çalışan-

lar, hizmet edenler öyle olmalıdırlar. Efendilerimiz Hunlar ve Avarlar bizi kılıçtan geçirmedilerse; daha sonra 896'da ilk Macar beyi Arpad'ın başı dik, çetin savaşçıları Karpatlar'ın aşağısındaki topraklarda ortaya çıktıkları zaman bize yakınlık duydular ve dilimizi benimsedilerse, bunu belki de yumuşak başlılığımıza ve sessizliğimize borçluyuz. Bu çok kez böyle olur. Gururlu istilâcılar, boyunduruk altına aldıklarının dillerini benimserler.

Ama bizim dilimiz uğruna savaşımız bununla bitmiyordu. Yurdumuzun ilk hıristiyan kralı Aziz Stefan, Macaristanı, ulusal değil de, hıristiyan bir ülke haline getirdi. Aziz Stefan Macaristan'ının dili lâtince idi. Beylerimiz 1830'a dek, lâtince konuşurlardı. Ülkenin yarısı Aziz Stefan'ındı, öteki yarısı da 120 derebeyi senyörün ve Katolik Kilisesi'nin mülküydü. Katolik Alman rahipleri, öteki dünyada bütün zenginliklere sahip olabilmek için, bu dünyada acı çekmek ve dua etmek gerektiğini ve öteki dünya nimetlerinin bu zahmetlere değer olduğunu bize anlatma işini üzerlerine aldılar, beylerimiz de onları destekliyorlar, seviyorlardı.

Biz, derebeylerimizin *puszta*'ları üzerinde yaşıyorduk. Macar *puszta*'sını işitmişsinizdir elbette. Pitoresk giyimli atlıların mutlu bir yaşam sürdükleri, şarabı çok güzel, yiyeceği bol büyük ovayı duymuşsunuzdur. Bizim *puszta*'mız bu *puszta* değildir. Biz *puszta* denince başka şey anlarız. Bizim beylerimizin ülkesinde çok büyük malikaneler vardır. Bu malikanelerin ortalarında, büyük bahçesiyle beyin konağı bulunur. Büyük bahçenin ortasında kâhyaların, ırgatbaşlarının evleri vardır, sonra büyük ve güzel at ve domuz ahırları. Ondan sonra da, içinde çoğu kez iki ailenin yaşadığı tek göz kulübeler gelir. Bazan, bir domuz ahırı domuzlar için kullanılmayacak kadar eskidiği zaman biz oraya taşınabiliriz, böylece her ailenin bir odası olabilir. 10'dan fazla insanın bir tek odada yaşaması çok güç olduğu için domuz ahırını kullanmak pek işimize gelir. Çünkü 10 kişi bir odaya dolunca kadınlar birbirleriyle kavga ederler. Bir sürü güçlük çıkar.

Her neyse, beyin bahçesinin arkasındaki kulübeler topluluğu *puszta*'dır işte, bizim *puszta*'mız. Burası köylerden çok farklıdır. Köylerde özgür insanlar kendilerine göre bir düzen içinde sıralanmış evlerde yaşarlar. Bu köyler gösterişli ve ilgi çekici yerlerdir; dükkânları vardır ve burada oturan insanlar paraları varsa kibriti bile parayla satın alabilirler. Bize gelince, biz ateşi yüksek sınıftan olanlardan alırız. Örneğin, malikane demircisinin sayın hanımından. Bu hanım, keyfi yerindeyse kendisinden ateş istememize ses çıkarmaz.

Biz, *puszta*'da hizmet edenler pek ilgi çekici insanlar değiliz. Sayımızı bilmeyiz. Ama beylerimizin büyük malikaneleri ülkenin yarısını kapladığına göre, çok olduğumuzu hesaplayabilirsiniz.

Arasıra, *puszta* 'nın zeki delikanlılarından birinin konaktan aldığı resimli kitapları görürüz. Bunların arasında Afrika vahşileri üzerine yazılmış olanlar vardır. Ama bizi anlatan hiçbir kitap yoktur.

Öykümüzde ilerlemeden önce, izin verirseniz, size nasıl yaşadığımızı anlatalım. Biz konuşmaya öyle hevesliyizdir ki, yeter ki dinlemek zahmetine katlanacak biri olsun. Elbette ki öykülerimiz yakınmalarla doludur. Bu kusurumuzdur bizim. Serfler, eğer kendilerini dinleyen olursa dert anlatırlar. Ama belki de dinlemek zahmetine değer. Yeni Gine halkının yaşamı kadar "garip"tir ve uygar insanın yaşamından çok "değişik"tir bizim yaşamımız.

Genel olarak sabahın dördünde kalkarız. Hasat zamanı işe bir an önce başlamak gerektiği için böyle erken kalkmak iyidir. *Puszta*'da her zaman bir sürü iş vardır. Bir kez, bir sürü hayvan; inekler, öküzler, atlar, koyunlar, domuzlar, tavuklar. At ve domuz ahırları temizlenmeli, büyük araba gübreyle doldurulmalı, inekler doyurulmalı ve sağılmalı. Ancak bunlardan sonra, saat beş buçuk sularında kahvaltı edebiliriz. Bereketli zamanlarda sıcak bir çorbamız vardır. Yani olağanüstü bir şeydir bu. Beş kişilik bir aile için bir soğan, bir kaşık domuz yağı alıp kavurur, kaynatır ve içine bulgur atarsınız. Buna lebbencs çor-

bası denir. Ama dedik ya, lebbencs çorbası öyle her zaman olmaz. Çok kez yumruk büyüklüğünde bir ekmek parçasıyla yetiniriz.

Sonra tarlalardaki asıl işimize koyuluruz. Öğleye doğru kadınlar başlarının üzerine aldıkları birer sepetle tarlaya yollanırlar. Erkeklere öğle yemeği getirirler. Sepetler büyüktür ve üstleri de örtülüdür. Çünkü bizim erkeklerimiz gururludurlar. Sepetlerin içinde çoğu kez bir çorba kâsesi vardır, çoğu kez de bu kâsenin içi boştur. Ama, kadınlar gene de sepetleri tarlaya taşırlar, mendili kaldırıp sepeti açarlar. Erkekler de, ekmek parçaları sol ellerinde, dizleri üzerine çökerek sağ elleriyle boş kâseden çorba kaşıklar gibi yaparlar. Biz tuhaf insanlarız. Birbirimizden utanırız. Çorbamızın olmayışından utanırız. Yüzyıllar boyunca düşümüzdeki çorbayı yer göründük ve hâlâ da gösterişten vazgeçmedik. Kadınlar, sepetlerini başları üstünde zarafetle sallayarak, gösterişli bir alay halinde ve gururla tarlalara taşırlar. Ve sepetlerin içinde, bir topak ekmek, boş bir kâse, gösteriş için bir kaşık, bazan bir soğan, bir yeşil biber, ya da bir hıyar vardır.

Ve olmayan çorbayı içtikten sonra, erkeklerin, ellerinin tersiyle dudaklarını ve bıyıklarını sildiklerini, giderek sık sık tok bir insan gibi geğirdiklerini görebilirsiniz.

Kadınlar alayı öğleye doğru tarlalara vardığında her biri erkeklerinin yanına çömelirler, onların yeyişini seyrederler. Kendileri erkeklerden de az yerler. Öğle öyünü ve dinlenme için yarım saat ara vardır, sonra iş yeniden başlar.

İş ağırdır. Biz zayıfız. Bizi çalışmaya zorlayan ve hiçbir zaman da hoşnut olmayan ırgatbaşına yakınmak fırsatı elimize geçerse şöyle deriz: "Bu zayıf halimizle nasıl daha hızlı çalışabiliriz, nasıl daha çok iş çıkarabiliriz?"

Doğrusunu isterseniz, biz her zaman açızdır. En büyük isteğimiz zayıflıktan kurtulmak, ırgatbaşı gibi, ya da malikanenin yöneticileri gibi şişman olmaktır.

Yakıcı güneşin altında, elinizde ağır Macar orak ve tırpanı, saatlarca ve saatlarca sert buğday ve mısır sapla-

rını kesmeyi hiç denememişsinizdir.

Biz bu işi, günde, şöyle bir dokuz on saat yaparız. Erkekler bir sıra halinde çalışırlar. Çok çabuk hareket etmeleri gerekir, çünkü, ekip başları, ırgatbaşları hep tepemizdedir; kadınlarla kızlar hemen arkadan gelerek biçilenleri toplarlar. Kollarımız, bütün bedenimiz, süpürür gibi geniş hareketler yapar, tıpkı beylerimizin bahçelerindeki golf oyuncularının küçücük beyaz topa vurmak istedikleri zaman yaptıkları gibi. Bu süpürme hareketini, onlarınkinden daha fazla bir güç harcayarak günde binlerce kez yaparız. Kadınlarsa, durmalı, eğilip başağı yerden toplamalı, bağlamalı, sonra gene durmalı, eğilmeli, başağı toplamalı, bağlamalı, bunu saatlar boyunca hiç durmadan yapmalıdırlar.

Sırtlarımız ağrır. Tüm bedenimiz ağrır. Öğle sonraları hepimizin başı biraz döner. İşte bunun için biz biraz zayıflıktan kurtulmak isteriz.

Dedik ya, her zaman açızdır biz. Kaslarımız ağrır, terimiz su gibi akar ve güneşten kavrulmuş enselerimizde küçük oluklar oyar.

Elbette ki, çoğumuz bedenlerimizin ağrımasını ve karınlarımızın boşluğunu olağan bir şey sanırız. Biz binlerce yıl böyle yaşadık çünkü. Ancak şimdi bu konuda düşünmeye başladığımız içindir ki, bunlardan söz ediyoruz, anlıyorsunuz ya!

Evet, bizim yaşamımız hiç de ilginç değildir. Şafaktan alacakaranlığa dek tarlalarda çalışırız işte.

Sonra, eve gideriz, atlarla ve sığırlarla uğraşırız. Bunları temizler, doyurur, ahırlara yerleştiririz. Kışın işimiz daha azdır. O zaman hayvanlara günde yalnız iki kez yem verilir, yazın üç kez.

Bu ahır işi genel olarak akşam yedide başlar; kışın bazan daha erken. Sonra çiftlik kâhyası herkesin ertesi günkü işini söyler. Biz onun emirlerini bekleriz ve emri aldıktan sonra yavaş yavaş ahırların arkasındaki kulübelerimize çekiliriz.

Biz çevik insanlar değiliz. Yorgun ve hastayız. Daha önce dediğimiz gibi, genel olarak sabahın dördünden ak-

şamın dokuzuna, onuna dek çalışırız. Şu sırada da (1944) yaşayışımızı düzenleyen yasalara göre hiç tatilimiz yoktur. Siz de yüzyıllar boyunca, günde 18 saat ve haftada 7 gün durmadan çalışırsanız bizim gibi ağır hareketli ve yorgun olursunuz.

İşi en ağır olanlar, *csiras*'lardır; bunlar ineklere bakarlar. Ağır iş ve ahırların gübre kokan havası, genel olarak dört yılda *csiras*'ların ciğerlerini harab eder. Eğer bir *csiras*'ın şansı varsa kan tükürmeye başlamadan önce alır başını gider. Ama çoğu oturur, artık iler tutar yanı kalmayınca da dilenerek yaşamak üzere köylere gider.

Beylerimiz, çiftlik kâhyaları, onların yardımcıları, bize küfrettiklerinde hep hayvan gibi olduğumuzu söylerler. Hayvanmışız gibi davranırlar bize. Yeni bir yasaya göre 18 yaşını geçmiş olanlara beden cezası vermek yasaktır. Bu yasaya göre, 12-18 yaş arasındaki çiftlik işçilerine dayak atılabilir, ancak, "18 günde iyi olmayacak bir yaraya sebebiyet vermemek" zorunludur. Bu durumda köy doktoruna gidebilir ve 18 günde iyileşmeyecek bir yara aldığımızı onaylayan bir rapor alabiliriz, buna hakkımız vardır. Ama köy uzaktır ve çiftliği terketmemize izin verilmez. Bazı çiftliklerde her 15 günde bir, pazar sabahları kiliseye gitmek için ayrıldığımız zamanların dışında her an çiftlikte bulunmak zorundayızdır. Yani sizin anlayacağınız, beden cezalarından ileri gelen yaraların sözünü eden bu yasanın bize pek bir yararı yoktur.

Ve, sık sık dövülür, tekmeleniriz, 18 yaşını geçmiş olsak bile. 35 yaşını geçmiş olan erkeklerin suratlarına tokat atılmaz, onlar yalnız arada bir kırbaçlanırlar. Bazı bölgelerde kırbaç ya da sopa daha ağır bir ceza sayılır. Onun için bu bölgelerde olağan şeyler olan tekmelere ve suratımıza atılan tokatlara pek aldırmayız, ama kırbaçlanmaya razı olmayız.

Bu dayak işi, size pek olağandışı bir şey gibi gelir herhalde. Bize öyle gelmez. Biz, evde ana-babamızdan, okulda öğretmenimizden, orduda kıçımıza tekmeleri indiren çavuşlarımızdan dayak yeriz, bir kavga çıktı mı jandarmalar bizi tokatlar; çiftlik ileri gelenleri de bizi her

zaman döver.

Örneğin, ahırda ineklerin yanıbaşında uyuyan *csiras*' lar çoğu kez tekmeyle uyandırılırlar. Zaten tekme yemeden yerlerinden kımıldamazlar. Tekmenin olağandışı bir şey olduğunu düşünemezler bile. *Csiras* 'lar hayvan gütmeye alışmışlardır; eh, hayvanlar da tekmeyle, silleyle dürtüklenmeden boyun eğmediklerine göre...

Böylece, tekme-tokat, günlük işler bitince, efendilerimiz, bahçivanlara, çobanlara, tarlalarda çalışanlara ertesi gün neler yapılacağını söylerler. Bunlar emirleri hazırola geçerek dinlerler. Bu da bitince ertesi gün şafak vaktine dek serbestizdir.

Sonra gider yıkanırız. Böylelikle şafak vakti yıkanma derdimiz olmaz. Hem siz olsanız yıkanır mısınız? Hemen arkasından hayvanlarla, gübreyle, tarlalarda toz toprakla uğraşacağını bile bile yıkanmak ister mi insan? Her neyse, temizlenir, akşam yemeğine hazırlanırız. Akşamları, öğledeki gibi yalancıktan değil, çoğu kez gerçekten sıcak bir şey yeriz.

Çorba içeriz. Çorba, çoğu kez, kaynar suyun içine birkaç parça patates atılarak yapılır. Birkaç soğan, birazcık da donyağı konunca lezzetli bir çorba olur. Kötü günlerdeki çorba elbette ki daha hafif olur. Bizim çorbamızı başkaları sevmez. Bir kezinde bir hanımefendi bizi görmeye gelmiş, çorbamızın tadına bakmak istemiş de, çorbayı ağzına almasıyla tükürmesi bir olmuş, çorbamızın bulaşık suyuna benzediğini söylemiş. Ama biz çorbayı severiz işte. Arasıra en ünlü yemeğimizi de yediğimiz olur. Bu yemek, buğday ve patates karışımıyla bira mayası suda kaynatılarak yapılır. Çok seyrek de et yediğimiz olur. Düğünlerde ve ölümlerde et yeriz, çünkü, şöyle bir et ve şarap şöleni yapılmadan evlenmek ya da ölmek çok ayıp bir şeydir.

Ondan sonra, akşam yemeği bitince kendi özel yaşamımızı yaşarız. Yazın kulübemizin önünde, kışın içeride oturur konuşuruz. Bazan okumak için kulübelerden birinde toplanırız. Okumamız yazmamız vardır. Ta uzaklardaki okullara gideriz. Çocuklar, okula gidip gelmek

için her gün on millik yol yürürler. Ama bu yolu seve seve yürürler. Biz okumayı severiz. Elimize para geçmediği için gazete okumayız ama, bulabilir ya da alabilirsek, kitap okuruz, özellikle tarih kitaplarını. Kitaplar bir hazinedirler. Çoğu kez çocuklar, kitapları bizimle ilgilenenlerden alırlar. Budapeşte'de, gezici kitaplıklar kuran öğrenciler vardır. Bu öğrenciler geçen yıl Tolstoy'un bir kitabını, "Harp ve Sulh"u bir hafta için bize bırakmışlardı. Onun hepsini okuyamadık. Kulübeler topluluğumuzun bütün büyükleri Andras Dayı'nın evinde toplandık ve yüksek sesle nöbetleşe kitabı okuduk. Mevsim kıştı. Her akşam dört saat okuyorduk, öyle ki, uyumak için geriye ancak üç buçuk saat vaktimiz kalıyordu. Bu kitap bir harikaydı. Öğrencilerden bizim tarihimiz hakkında ve bizde kalabilecek bir kitap göndermelerini istedik. Öğrenciler kitabı Andras Dayı'ya gönderdiler. Andras Dayı'nın kitabı alabilmesi için uzun bir yola, ta kasaba postanesine dek gitmesi gerekti. Andars Dayı gitti, ama kitabı vermediler, ona jandarma karakoluna gitmesini söylediler. Karakol'da Andras Dayı'ya dayak attılar, falakaya yatırdılar adamcağızı, "al sana, diyorlardı, kentten kitap getirtmek nasıl olurmuş bakalım, seni sosyalist kart domuz seni!" Görüyorsunuz ya, kitap elde etmek bir hayli güç.

Çoğu zaman lâmbalarımıza koyacak gazımız olmaz. Onun için karanlıkta oturur, yalnızca konuşuruz. İhtiyarlar babalarından ve dedelerinden anlatırlar. Hemen her zaman söze şöyle başlarlar: "O çok yoksul bir adamdı, Yanoş dedeydi, toprağı bol olsun." Sanki yoksulluk olmadık bir şeymiş gibi...

Biz konuşurken, gençler biraz ötede oynarlar, gezmeye, ya da kendi aralarında türkü söylemeye giderler. Kızları, bey konağında ya da çiftlik yöneticilerinin birinin yanında "kullanıldığı" için suratı asık birkaç delikanlı her zaman bulunur.

Çünkü kadınlarımızı beylerin, kâhyaların, kâhya yardımcılarının, hattâ ırgatbaşlarının "kullandıkları" bir gerçektir. Biz onların malı değil miyiz? Bizim kızlarımızı "kullanmak" istedikleri zaman kısaca "Julcsa sen", ya da

"Terka sen, bu akşam gel" demeleri her zaman olağan bir şeydir. Ve kızlarımız giderler. Bazı genç kâhya yardımcıları bu konuda daha incedirler; "Julcsa, bu akşam gel de çoraplarımı yamayıver" derler; ama genel olarak kısaca gelmelerini söylerler.

Kızlar gittiklerinden söz etmezler hiç. Biraz şarap ve bazan da bir parça domuz pastırması alıp getirirler. Ertesi gün yorgundurlar. Ama her zamanki gibi çalışırlar gene. Eğer işte bir parça gevşek davranırlarsa kâhya yardımcısı onları azarlar: "Dün akşam seni kullandım diye tembellik etmene göz yumacağımı mı sanıyorsun." O zaman kız utanır, kızarır. Bu yüzden, böyle utandırılmak korkusuyla daha da büyük bir gayretle çalışırlar.

Evet, akşam yemeğinden sonra özel yaşamımızı yaşarız. Diyelim ki mevsim yazdır, hasat zamanıdır; o zaman *puszta* çok canlıdır. Toprak işçileri gelmişlerdir. Biz, serfler, ekini kaldırmaya yetmeyiz. Onun için, her bahar, bizim beyin amele çavuşu, hasat ırgatları tutmak için dışarı gider.

Amele çavuşu çok uzaklara, beylerimizin ülkesinin doğusuna, kuzeyine gider. (Biz, bu çağın serfleri, en çok Macaristan'ın batı yarısında, büyük malikaneler diyarında yaşarız.) Amele çavuşu gittiği uzak yerlerde köy köy dolaşır ve orakçı takımları için adam arar. İlkbaharda toprak işçileri bir hayli yoksuldurlar. Bir önceki mevsim süresince kazanmış oldukları her şeyi yiyip bitirmişlerdir. Bu işçiler, köylerin dolaylarında, kıyı mahallelerinde, kirayla tuttukları kulübelerde yaşarlar. İlkbaharda oldukça zayıftırlar. Kimileri öyle umutsuz bir durumdadırlar ki, kendileri için pek tehlikeli olduğu halde, ellerindeki anlaşma parasını bile harcarlar. Hasat ırgatları bir anlaşma yaptığı zaman her birine iş karnesi için iki, ya da en çok beş "pengo" ödenir, töredir bu. Bu para amele çavuşunundur. Çavuşların çoğu kendilerine para vermeyenleri tutmazlar. Ya da şansları varsa, çavuş onlara ücretlerinden kesilmek üzere avans verir, onlar da aldıkları bu avansla çavuşun parasını ödeyebilirler.

Ve işte, burada, diyelim hasatçılar daha bugün geldiler. Önce ilk aylık ücretlerini avans olarak alırlar. Bu parayı hemen evlerine yollarlar; böylelikle aileleri de karınlarını doyurabilecektir. Genel olarak ikinci aylık avansı da isterler; bunu da kendileri çabucak yer bitirirler. Hem öyle bir yeyiş yerler ki bu hasatçılar!.. Onlar bizimle birlikte kaldıkları sürece öküz ahırında yatıp kalkarlar. *Csiras*'lar, öküzleri uzak tarlalardaki yazlık ahırlarına götürmüşlerdir, hasatçılar da boş kalan ahırlara yerleşirler. Koca ahırın içinde samandan kerevetler üzerine oturur yerler. Bu ilk akşam için çiftlik onlara genel olarak birkaç mum sağlar, böylelikle çevrelerini görebilirler ve kerevetlerini karanlıkta bulma alışkanlığını elde ederler. Biz, *puszta*'dan olanlar kapı ağzında durur, onların yeyişlerini seyrederiz.

Bize gelen hasatçılar arasında çeşit çeşit insanlar vardır. Kimileri canlı, neşelidir. —Hasatçılar, hep gençtirler. Kimileri somurtkan, ağırbaşlıdırlar. Ama hepsi de zayıf ve açlıktan bitkin haldedirler.

Onların yeyişine bakarken bizim büyük ozanımız Sandor Petöfi'nin kurtlar ve köpekler üzerine şiirlerini anımsarız: Köpekler kırbaçlanır, tekmelenir, onların dinlenecek hiçbir dakikaları yoktur, özgür değillerdir, ama onların her zaman yatacak bir yerleri vardır ve sahipleri onlara yiyecek bir şeyler atar. Kurtlarsa açlıkla ve soğukla pençeleşmek zorundadırlar, ama özgürdürler. Biz, köle hizmetkârlar köpekleriz; toprak işçileri de, kurtlar... İşte şimdi bu genç kurtların yemek yeyişini seyrediyoruz.

Öküz ahırı kadınlar ve erkekler için iki kısma bölünmüştür. Kadınlar ve erkekler için ayrı lojmanlar sağlanması yolunda bir yasa vardır. Onun için kâhya, ahırın girişine bir tabelâ koyar, üzerinde şöyle yazılıdır: "erkekler sağa, kadınlar sola".

Elbette bu göstermelik bir şeydir. Bu hasatçılar arasında yeni evli çiftler vardır. Bunlar birlikte yatarlar. Sevgililer de öyle.

Hasatçılar yemek yerlerken kimilerimiz orada durur, onlarla tanışırız. Biz, onlara, ekip başlarından, ırgat-

başlarından, çiftlik kurallarından söz ederiz. Onlar da bize geldikleri yerleri anlatırlar; köylerindeki köylüleri, aşk ve cinayetleri, hacizleri, köylülerin yurtlarından kovulmalarını anlatırlar.

"Birinde, bir ırgat delikanlı bir köylü kıza âşık olmuştu. Kiliseden çıkarken onunla konuştu. Kız utandı ve kaçtı. Köylü delikanlılar genç ırgatın üzerine çullandılar ve kendilerinden olan bir kıza lâf attığı için onu adamakıllı dövdüler. Delikanlı sokağın ortasına yere serili bırakıldığı zaman tanınmaz haldeydi. O zaman köylü kızı geri geldi ve delikanlının koluna girerek kalkmasına yardım etti.

Şimdi kız onunla birlikte burada. Biz hepimiz kızın bu işi yapmasına şaştık. Düşünün bir kez, toprak sahibi bir köylü kızı, bir toprak işçisiyle evlensin! Tabiî ailesi kızı reddetti. Annesi ve babası onunla artık hiç konuşmayacaklar. Ama o gençtir, delidir, ekmeğini, soğanını çiğneyerek ve bizim hepimizin kendisine şaşkın şaşkın bakmamızla alay ederek erkeğinin yanında mutlu oturuyor."

Bazan küçük toprak sahipleri de hasatçı olarak alınırlar. Onlar da hemen hemen bizcileyin yoksuldurlar. Beş on dönüm tarlaları, buna karşılık kalabalık aileleri vardır. İki ucu bir araya getirebilmek için zengin köylülerin ve malikane sahiplerinin yanında çalışmaya gideceklerdir elbet. Geçen yıl şaraplık üzüm bölgesi olan Eger'den adam aldık. Orada, Eger'de, "öküz-kanı" şarabının yapıldığı ünlü kırmızı üzümler yetişir. Budapeşteli soylu gençler, çiganları dinlerken bu şarabı içerler ve kimbilir belki de litresine iki *pengö* öderler. Ama o yıl küçük mülk sahipleri şaraplarını satamamışlardı. Okturva'yı, yani kente satmaya götürülen ürünlerden alınan vergiyi ödeyecek paraları yoktu.

Şarabınızı kente götürmek istiyorsanız okturva ödemelisiniz. Bu yüzden ürünün kötü olduğu yıllarda, yalnız köy ağaları, ya da toprak sahibi soylular gibi büyük kişiler şaraplarını satışa çıkarabilirler. Geçen yıl kötü bir yıldı ve Eger halkı şaraplarını satamamıştı.

Onların yiyeceği çok azdı. Onun için sabahları bir bakraç şarap ısıtırlar ve kahvaltı yerine yalnızca onu içer-

lerdi. Şarabın içinde başka bir şey yoktu; ateşte ısıtılmış, ekşi, kırmızı bir şarap... İnsan sabahleyin barsaklarını rahat ettirmek ister ve karnında bir şeyler olduğuna kendini inandırmaya çalışır. Bunun için de sıcak su içilmez ya!

Bunda baştan sona haklıydılar. Ama öğretmenler yakınmaya başladılar. Kahvaltı yerine boş midelerine bir şey indirmek için çocuklar da şarap çorbası içiyorlardı. Bu çocuklar günde ancak bir kez bir parça ekmek yiyebiliyorlar ve yarı sarhoş, sallanarak, uzaklardaki okullarına yollanıyorlardı. Öğretmenler bu durumu Budapeşte'ye raporla bildirdiler. Bu çakırkeyf çocukları okutamayacaklarını açıkladılar. Aslında, çocukları kendi işlerinde çalıştıramadıkları için kızıyorlardı.

Öğretmenlerin parasını devlet verir. Çok düşük bir ücret alırlar. Ama hepsinin bir bahçesi, ya da küçük bir tarlası vardır. Sınıfın birisi dersteyken öteki sınıflar bahçede çalışırlar, mutfak işine yardım ederler, patates soyarlar, çeşmeden su taşırlar, hayvanlara yem verirler ve benzeri işler yaparlar. Çocuklar bütün gün okuldadırlar. Zaten alışık oldukları bir işte zamanlarının yarısını harcamak onlar için hoş karşılanacak bir değişikliktir.

Ama, bu Eger'li çocuklar sürekli olarak sarhoştular ve öğretmenler buna öfkeleniyorlardı. Bu yüzden kıyameti kopardılar. Sorunu incelemek için bir kurul geldi, gazeteler bu konuda yazılar yazdılar ve bazı sosyalistler de bu konu üzerinde konuştular. İki ay sürdü bu. Çocuklar gene şarap kahvaltılarını sürdürüyorlardı. Sonra hasat zamanı geldi ve sorun kapandı. Parlamento daha önemli sorunların çözümüne koyuldu. Örneğin, Yahudi zenginlerin mal ve mülklerine nasıl el konacak, bu mülkler Yahudi olmayan zengin beylere nasıl aktarılacaktı... Buna benzer sorunları düzenleyecek yasaların çıkarılması gibi önemli işler... Genel olarak beylerimiz sık sık Yahudi sorununa ilişkin yasalar çıkarırlar. Gene böyle bir yasa çıktı. Biz, önceleri bunun iyi bir şey olacağını düşünmüştük. Bizim bölgemizde Yahudi yoktur. Yahudiler alım-satım için pek becerikli olduklarından bu yasayla

bize de bir miktar Yahudi vereceklerini sanmıştık. Bir ara Yahudilerin bulunduğu bölgelerden sırtlarında taşıdıkları bohçalarıyla birçok adam geldi. Bohçalarının içi kumaştan ve bezden yapılma bir sürü eşya doluydu. Yumurta, ya da her nemiz varsa onun karşılığında bize kordelâlar, eşarplar, iğneler, yünlüler sattılar. Ama bu yasanın böyle bir yasa olmadığı az sonra anlaşıldı. Bu yeni yasa, ancak zengin Yahudilerle zengin hıristiyanları ilgilendiren bir yasaydı.

Yasa, yoksul Yahudilerle bazı atlar için çok sertti. Anlaşıldığına göre atlar arasında da Yahudiler varmış. Bir atın sahibinin eğer ikiden fazla Yahudi büyükanası, ya da büyükbabası varsa, o at da Yahudidir. Ve yeni yasalardan birine göre Yahudi bir atın doğurması yasaktır. Macaristan'da atların doğurması devletin denetimi altındadır. Bu bazı atları gadre uğratıyordu.

Bugün artık fazla yabancı hasatçı almıyoruz. 1914'den önce hasatçıların birçoğu Romanyalı, Slovakyalı, ya da Ukraynalıydı. Beylerimiz iş fazla ağır geldiği zaman, ırgatlar işi bırakmasınlar diye, hasatçıları uzak yerlerden getirirlerdi. Beri yandan bizim bölgenin toprak işçileri de uzak yerlere gitmek zorundaydılar. Kara işçi olarak kentlere giderlerdi; demiryollarında çalışırlardı.

Bir serf, doğduğu ve dilini bildiği bölgede, yabancısı olduğu ve hiçbir şeyini bilmediği bir diyarda daha korkusuz, daha ataktır. Onun için beylerimiz, fırsat buldukça, başka başka uluslardan serfleri, birbiriyle değiştirirler. Öykümüzden anlayacağınız gibi, beylerimiz, son bin yıl boyunca da böyle yapmışlardır. Macar serflerini Romanya'ya sürdüler, Romen beylerinin sürdükleri Romanyalı köleleri de kendi işlerine koştular. Oysa şimdi de kendileri, yani bizim ve Romanyanın beyleri, Transilvanya halkının ırk bakımından içinden çıkılamayacak halde karmakarışık olmasına kızmaktadırlar. İşte böyle, hem çöreği yiyesin, hem de çörek bitmesin, olmuyor.

Beyler, ucuz, yılgın, uysal köleler isterler. İşe böylelerini alırlar. Beyler bir de ülkenin büyük olmasını isterler; böylelikle bizlerden çok vergi toplarlar, hem de say-

günlikları artar, önemli kişi olurlar. Ama Romenlerle Macarları birbirlerine karıştırdıklarından Macar beylerinin mi, yoksa Romen beylerinin mi daha büyük devlete sahip olacaklarına bir türlü karar veremezler.

Bizim *puszta*'da bir ihtiyar var; o, beylerimizin bu işe pek üzülmemeleri gerektiğini söyler. Onlar daha birçok devletler yaratacaklardır. Biliyorsunuz elbet, bağımsız ülkeler olacak bunlar. Büyük devlet sorununda pek gayretkeştirler, çünkü devlet demek onlar için bir sürü büyük memuriyetler demektir.

Yaşlılarımız, beylerimizin birinci büyük savaşından önceki dönem üstüne bize bir sürü şeyler anlatırlar. Bir takım Romanyalı ve Slovak işçilerin kendi türkülerini söylemeye başladıkları zamanların sözünü ederler. Biz de bu türküleri severmişiz. Bizim havalarımıza benzeyen bu havaları biz de yabancılarla birlikte söylermişiz, onlara da bizim kendi türkülerimizi öğretmişiz. Bizim kâhya bu işi duymuş ve bize gelip Romenlerle Slovakların bizim türkülerimizi çaldıklarını söylemiş. Biz türkülerin çalınamayacağını düşünürdük. Türküdür bu, hoşlanan söyler, hoşlanmayan söylemez. Biz yabancıların bizim havalarımızı benimsemelerinden gurur duyarız.

Ama ertesi gün, bazı çocuklar, bu türkü yüzünden tartışmaya başlamışlar. Olay şöyle olmuş:

"Buraya bak Juon" der biri, dilimizi beylerimizin ordusunda öğrenmiş olan bir Romanyalıya; "buraya bak Juon, bu söylediğin türkü bizimdir." Tartışma kızışır, sonra bıçaklar çekilir. Meydan kavgası olur. Uç kişi öldürülür. Bizim oğlanlardan ikisi, bir de Romanyalı bu yüzden asılırlar.

Biz bu işe çok üzüldük. Havalarımızın birbirine benzemeleri, belki bizim de birbirlerimize benzememizden ötürüdür diye düşünüyor insan. Bizler dost olmalıydık. Onlar da tıpkı bizim gibi basbayağı halktan insanlar. Tıpkı bizim gibi, şafaktan gün batana dek çalışırlar. Onların kadınları da çocuklarını tarlada dünyaya getirir, tıpkı bizim kadınlarımız gibi günün son anına dek tarlada çalışır, ancak bebek yanıbaşında haykırmaya başladıktan

sonra eve giderler. Biz açlıktan nasıl zayıfsak onlar da öyle.

Ama biz tuhaf insanlarız. Bunları çabuk unuturuz. Ve, beylerimiz kendi savaşlarından birine başlayınca biz de kısa zamanda beylerimizin düşmanlarına beylerimiz kadar öfke duyarız.

Biz savaşın ne demek olduğunu çok iyi biliriz. Örneğin, şu beylerimizin savaşlara başlamalarına yol açan sınır olaylarını alın. Evet, beylerimiz savaşlarına hazırlanırlarken sınırları kim korur? Beyler mi? Hayır, biz. Biz askere çağrılırız. Buna kızar, ateş püskürürüz, çünkü bu yüzden çoluk-çocuğumuzun açlığı daha da artacaktır. Ama hakçasını söylemek gerekir ki, orduda adama iyi ve bol yemek verirler. Günde üç öyün yemek yersiniz. Fasulye, istediğiniz kadar ekmek, çorba ve sık sık et verilir. Olan çoluk-çocuğa olur. Bir de askerde pek çok yol teptirirler insana; çavuşlar suratımıza tokat atar, tekmeler; subaylar kırbaçlar. Bunlar hiç hoşlanmadığımız şeyler.

Sınırda göreve konduğumuz zaman bir sınır olayı çıkmasını biz de hiç istemeyiz. Bizim derdimiz kendimize yeter. Subaylarımız bizim ülkenin nerede bittiğini, ötekinin nerede başladığını bize söylerler. Eğer çizgiyi geçerlerse komşu sınır muhafızlarına ateş etmeliyiz. Biz geçersek onlar da bize ateş etmeliler. Onun için çavuşların, ya da subayların yakınlarda olmadıkları zamanlar dışında çizgiyi geçmeyiz biz. Onlar olmadığı zamanlar sınırı aşarız, belki de komşularımızın daha çok sigarası vardır, bizim de daha çok etimiz. O zaman değiş-tokuş başlar. Ya da komşularımız bir tavşan vurmak isterler. Yüzükoyun yatar beklerler. Bir tavşan görünce dostça gülümserler. Biz de onlara gülümsemeyle karşılık veririz. Bundan anlarlar ki, bizim yandaki tavşana ateş ederlerse gürültü çıkarmayacağız. Eh, iyi nişancıysalar, vurdukları tavşanı paylaşırız sonra. Ama çavuşlar ve subaylar bunu duymazlar. Sınır olaylarını bizim çıkardığımızı sanmayınız.

Sınırda nasıl olay çıkar? Bizim çizginin yüz metre ötesine geçmekten ne zevk alabiliriz? Toprak öte tarafta

da bizim tarafta nasılsa öyle çamurludur. Ne diye geçelim oraya? Hayır, sınır olaylarına emir alan çavuş ve subayların yol açtıkları ortadadır.

Evet, biz bütün bunları biliriz, ama bir savaş başladı mı, hemen ötekilere kızarız, hemen de gerçekten dövüşmek isteriz. Hiç değilse bir zaman için. Başka bir *puszta'* dan akılsız bir delikanlının başına gelene bakın, böylesine de sık rastlanmaz: 1914'te cepheye varır. Karısına pembe bir akserî posta kartı gönderir; beylerimizin savaş cephesine varmak mutluluğuna eriştiğini yazar. Subaylar ona çok kızmışlar.

Eğer beylerimiz bize, bazı yabancıların, dilimizi bırakıp kendi dillerini konuşmamızı istediklerini söylerlerse gerçekten öfkeleniriz. Anlıyorsunuz ya, bizim macarcamızdan başka bir şeyimiz yok. Bizimle aynı —yani aşağı yukarı aynı— dili konuştukları hald, bizim beylerden biriyle konuşmak bile adamı ürkütmeye yeter; ya bir de yabancı bir dili konuşmak zorunda olsak ne olur halimiz, düşünün bir kez. Ya insanı mahkemelik olsa! Zaten Macar dili konuşulurken bile bir davayı anlamak bizim için epey güçtür. Ama ne de olsa şöyle böyle idare ederiz. Davalar her zaman sayın avukatların işine yarar elbette. Ama, bu gene de, yabancı bir mahkemeye gitmek kadar korkunç değildir. Ya da bir an şöyle kabul edelim: Diyelim, siz ingilizce konuşuyorsunuz, çok da önemli bir davanız var, hayatî önemde bir şey. Örneğin varlıklı bir amcanız var da size bir inek miras bırakmış. Öte yandan da uzak bir akrabanız bu ineği istiyor. Bu yüzden mahkemeye başvuruyorsunuz. Eğer yasalar sizi macarcadan başka bir dilde konuşmaya zorlarsa, hakkınızı nasıl savunabilirsiniz?

Onun için dilimiz kaldırılmak istendiini biz korkarız ve kızarız. Bu yüzden dövüşürüz de. Ama birçok aylar geçtikten sonra anlarız ki, öte tarafa da aynı şey söylenmiştir. O zaman dövüşmek istemeyiz.

Bu sözlere nereden geldik? Ha evet, hasatçılar gelmişti. Hasatçılar arasında her çeşit insan vardır. Hepsi de çok yorgundurlar. Yorgunluklarına hak vermelisiniz, çünkü birbirine benzemez bir sürü işlere alışmak zorun-

dadırlar. Birkaç hafta çapa çapalarlar; yol yapımı için birkaç hafta kum dolu el arabalarını taşırlar; sonra da duvarcı, ya da demiryolu yapıcısı olarak tutulurlar.

Bunlar usta işçi değildirler. Amelebaşları onlara öfkelenirler, çünkü pek beceriksizdirler. Elbette öyle olacak. Yedi kilo ağırlığındaki çekici sallayarak demiryolu yapımında çalışmaya başladıklarında bedenleri el arabasını çekmeye daha yeni yeni alışmıştır. Onun için kasları ağrılı, hareketleri beceriksizdir; ama gene de hızla çalışmaya çaba gösterirler. İki hafta için alındığınız bir işte ilk günden kapı dışarı edilmeye razı olamazsınız. Talihiniz varsa bir parça para biriktirebilirsiniz. Belki de koca bir domuz yavrusuyla evinize dönebilirsiniz. Eh, sonra onu her nasılsa bir kolayını bulur, besler, semirtirsiniz. Büyüdüğü zaman belki onu satabilir, başka domuz yavruları alır, onları da besler ve bir terslik çıkmazsa gene satabilirsiniz. Domuz yavrularını beslemeyi becerebilirseniz, hayvancıklar hastalanmazlar ve telef olmazlarsa siz de bütün bu süre içinde işe gitmek ve bu yüzden domuz yavrularını erkenden satmak zorunda olmazsanız, o zaman belki bir toprak parçası almaya yetecek kadar para biriktirebilirsiniz. Ondan sonra artık toprak sahibi köylüsünüz. Biz hepimiz böyle şeylerin düşünü görürüz. Onun için de her türlü işi görmeye hevesliyizdir. Ama bedenlerimiz, etlerimiz pek hevesli değildir, hep ağrılar içindedir.

Hasatçılar arasında da böyle düşler gören birçokları vardır. Toprak satın alınabilecek bölgeleri bilirler. Çünkü beylerimizin ülkesinde her yerde toprak alamazsınız, çoğu yerde paranız olsa bile, toprak alamazsınız. Beyler satmazlar çünkü. Kendileri daha çok yer elde etmeye bakarlar.

Toprak almaya bizden de hevesli olan köylüler, bu yüzden dertlidirler. Paramız olsaydı, tarla satın alabilmek için herhangi bir yere gidebilirdik. Örneğin, Budapeşte'de pek pahalı metresleri olup da toprağını satmak zorunda kalan bir beyin ülkesine, uzak bir yere... Şimdiden ellerinde biraz toprağı olan köylüler de komşu topraklardan bir parça daha satın almayı elbette isterler.

Ama beyler satınazlar toprağı. Böyle yerlerde köylülerin bir tek çocuğu vardır. Buna "Egyke" (tek-kuşak) töresi denir. Bizim köylülerimiz bunu Alman köylülerinden öğrendiler; beylerimiz bu Alman köylülerine ülkenin güney batısında biraz toprak satmıştı da... Bu köylülerin yalnız bir çocukları vardır. Geri kalanını kendilerinin deyişiyle, önlerler. Topraklarının çocuklar yüzünden gittikçe daha küçük parçalar haline gelmesini istemezler. İşte bu törenin olduğu köylerde kadınlar bir çocuk doğurduktan sonra köyün ihtiyar bir ninesine giderler. Bu her zaman akıllı, deneyimli bir kadındır. "Çocuğu önlemek" için kadınlara yardım eder. Bu törenin olduğu bölgelerde kadınların çoğu sinirlidirler. Erkeklerine söylenir dururlar. Bedenleri istekle doludur. Onlar bu köylerde iyi bir yaşam sürerler! O bolluk! O yiyecekler! Her gün et yerler onlar. İpekli entarileri vardır. Bizse, çoğumuz yalnayağız. Bazılarımız ayakkabı yüzünü yalnız askerde görürüz. Daha iyi durumda olanlarımızın çizmesi vardır. Ama bunlar çizmeyi çalışırken giymezler. Mahkemeye gitmeleri gerekirse, ya da arasıra köye, kiliseye gideceklerse, o zaman çizmelerini gururla omuzlarında taşırlar, ancak kente, ya da köye varmadan az önce giyerler. Böylelikle, çizmenizi eskitmeden oğlunuz için saklayabilirsiniz. Oğlunuza, büyüdüğü zaman giyebileceği bir çift çizme bırakabilmek gerçekten övünülecek şeydir.

Gelen hasatçıların sözünü ediyorduk; işte bazılarımız ahırların orada durur, onlarla tanışırız. Bazılarımız da kulübelerin önünde oturur konuşuruz. Kendi özel işlerimiz üzerine pek çok konuşuruz biz. Falanın iki tavuğu var, filânın oğlu efendi olmuş, para gönderiyormuş gibi.

1867'den bu yana bizim koşullarımız pek değişmedi. Beylerimizin birinci büyük savaşından önce de hep aynıydı, şimdi de aynı. Bizim *puszta'*mızda bir serf hizmetkâr, bir yılda 12 ilâ 40 *pengö* alır. Bu İngiliz parasıyla 10 ilâ 30 şilin eder. Yani orta halli bir *puszta* ailesinin bir yılda aldığı para hiçbir zaman 10 şilinden az ve 30 şilin-

den fazla değildir. Ayrıca, 1200 funt buğday, 1000 funt çavdar, 1000 funt arpa alırız. Evlerimizin çevresinde kümes hayvanları yetiştirmeye hakkımız vardır. Ama her tavuk için çiftliğe yılda beş yumurta vermemiz gerekir. Bundan başka, beş-altı, ya da yedi kişilik bir ailenin bir bahçesi vardır. Bu bahçe eni 15, boyu 20 ayak olan bir alana denk bir genişliktedir. Ayrıca eni-boyu 40 ayak olan bir alana denk büyüklükteki mısır ve patates tarlasını kendi hesabına ekip biçebilir. Ama bu bahçede, bu tarlacıkta yalnız kadınlar ve çocuklar çalışabilirler. Erkekler çiftlik hesabına çalışmak zorundadırlar.

Bu söylediklerimiz sizler için belki büyük bir anlam taşımaz. Ama bu savaş içinde sizler de vesikaya tabi olmanın ne demek olduğunu öğrenmişsinizdir. Öyleyse, bütün bu saydıklarımızdan orta halli bir ailenin günlük yiyeceğinin üçte-bir ekmekle altıda-bir funtluk erişte olduğunu söyleyelim. O zaman bizim nasıl yaşadığımızı anlayacaksınız. Patates tayınımız bütün bir aile için günde iki patates kadardır. Buna ek olarak, bazan birkaç soğan ve yeşil biber de yiyebiliriz. Beylerimizin savaş zamanı tayını günde yarım funt ekmektir; kuşkusuz, bizim bu ekmeği yemeye gücümüz yetmez.

Bilim adamlarının vahşi kavimleri inceledikleri gibi, öğrenciler ve yazarlar da bizim yaşamımız üzerine incelemeler yaparlar; bunların hesaplarına göre, elimize geçen her şeyi —para, yiyecek, giyecek, kulübelerimizin değeri ve benzerleri— hesaba katacak olursak, bizim günlük gelirimiz 1-2 peni arasındadır. Ve biz, bunu elde etmek için, hiçbir zaman 14 saatten az olmamak üzere, çoğu zaman günde 14-16 saat, hasat zamanları da 20 saat çalışırız. Savaştan önce, bizim günde 12 saattan fazla çalışmayacağımızı söyleyen yasanın uygulanması için bazılarımız gürültü çıkardık; jandarmalar işe karıştılar; üzerimize ateş açtılar. Bunu ilerde anlatacağız.

Bizden biri okumuş, yazar olmuştu. O bize hoş bir şey anlattı. Batıda, çok okumuş beyler, bugünün dünyasının ortaçağ emekçilerinin günlük yaşamı üzerine bilgi edinemeyişinden yakınırlarmış. Ne tuhaf! Gelip bizim

puszta' larımızı görseydiler ya. Haritaların hepsi bizim Avrupa'nın göbeğinde olduğumuzu gösterir. Nasıl olmuşsa, burada hiçbir şey değişmemiştir. Kulübelerimiz bin yıl önce nasılsa bugün de öyledir.

Konağın kilisesinde kıyamet gününü gösteren bir resim var. Resmin üst köşesinde, ihtişam içinde melekler görünür, aşağıda, her bir yerde, sorguya çekilmeyi bekleyerek debelenen yığınlar. Eğer yığınların ortaçağdaki yazgısını anlamak isterseniz, ya da bizim yaşamımıza ilgi duyarsanız, gelip bu resme uzun uzun bakmalısınız. Üstte, küçücük bir kısımda, göz alıcı parlaklık, ihtişam, zenginlik, sevinç; altta yığınlar için karanlık ve yoksulluk...

Belki de şimdiye dek söylediklerimize ve şimdiden sonra söyleyeceklerimize inanmaya eğilimli değilsinizdir, olabilir. Bu savaş bir gün sona erecek. O zaman gelin ve bizi görün. Elçilerinize söyleyin, adamlarını bize yollasınlar. Elçileriniz hep bizim beylerimizle buluşup görüşmüşlerdir. Onlarla ava çıkmışlardır. Elçilerinizin böyle davranmaları onlar için doğal bir şey. Onlar devletin yaptığı işlerle ilgiliydiler. Beylerimizin devleti konusunda söz söylemeye hakkı olmayan bizleri görmeye gelmeleri gülünç olurdu zaten.

Evet, lütfen gelin bizi görün! ihtişamla koyu karanlık arasındaki uçurumu gelip görün! Ortaçağı görün!

Milyonlarcamız *puszta'* larımızda, milyonlarcamız da köylerde, kentlerde yaşarız. Yarıcılar, küçük toprak sahipleri, gizli olarak örgütlenmiş toprak işçileri, gezici ırgatlar vardır. Bizim yaşayışımız, göreneğimiz, ahlâkımız, bizim fikirlerimiz ve karakterimiz; beden yapılarımız ve yüz çizgilerimiz çok değişiktir. Ama ortak bir yanımız vardır: Hepimiz yoksuluz, hepimiz aşağı-yukarı iki peni gelirle yaşarız. Ama para ve yiyecek her şey demek değildir. Bazı bölgelerde toprak çok serttir. Bu toprağı sürmek ve çapalamak iliğimizi kurutur. Bu bölgelerde biz, çok yorgun, somurtkan, mutsuz kişileriz. Bazı bölgelerde de toprak bitektir, yumuşaktır; çapamızı toprağa daldırdığımız zaman sanki yağa batıyormuş gibi

kayar. Buralarda bizler güleryüzlüyüzdür, yaşam yüklü ve çapkınızdır. Böyle yerlerde ozanlar daha çok çıkar aramızdan.

Toprak işçilerinin, sanki köylüymüşler gibi, kendilerine özgü kulübeleri bulunduğu bölgeler de vardır. Bu kulübelerde boş zamanlarımızda bol bol okuruz. Eğer toprak işçisiysek, hiçbir zaman bütün vaktimizi dolduran sürekli bir işimiz olmadığı için, işsiz-güçsüz geçen uzun günlerimizde okur, yazarız. Son zamanlarda beylerimiz için birçok yazarlar yetiştirdik. Bunlardan bazıları hâlâ bize dost kaldıklarını gösterdiler. Onlar kitapları için çok büyük paralar alırlar. Bizlerden biri yaşamının öyküsünü olduğu gibi yazdı. Kitabı için Budapeşte'de kırk Paund verildiği söylendi. Bu, aşağı-yukarı kırk ailenin yıllık geliri demektir; düşünün bir kez...

Evet, toprak işçisi olarak yaşadığımız bölgelerde, *puszta'* da olduğumuzdan daha açız, ama gene de öyle pek bahtsız sayılmayız. Buralarda daha korkusuz davranırız. Bizim de haklarımız olduğunu söyleriz. Toprak üzerinde bile hakkımız olduğunu söyleriz. Bu yüzden suçlu görülürüz elbette. Beylerimizden biri, Kont Somsich, 1942 Ekiminde, Mecliste, "her Macarın bir miktar toprağa sahip olma hakkı olduğunu ileri süren teorinin tüm yanlış olduğunu" söyledi. Başka milletvekilleri de ona katıldılar.

Ama biz gene de, bir miktar toprağa hakkımız olduğunu düşünürüz.

Biz *puszta'* lıların, yani kurtların değil de, biz köpeklerin, kıçımıza tekme atılmasını, kadınlarımızın ve kızlarımızın "kullanılmasını" ve gücümüzün sonuna kadar tüketilmesini sineye çektiğimiz için iğrenç derecede köle ruhlu insanlar olduğumuzu düşünürsünüz herhalde. Haklısınız. Ama pek de öyle değilizdir. Şu anda yorgun ve yılgınsak, giriştiğimiz son savaşta yenilmiş olmamızdandır.

Hey Tanrım, nasıl da dövüştük ve *onlar* bizi nasıl da yendiler!

Dinleyin! Bu eski bir öykü değil. 1920'yle 1937 arasında.

250 bin dönüm toprağı olan bir bey vardır, Kont Pallavicini. Bu kont 250 bin dönümlük büyük toprağını bize işletmek istiyordu. Ama o da, öteki büyük beyler gibi, bize yalnız yazlık iş vermeye niyetlenmişti. Böyle iş almak kolay değildi; çünkü çiftlikler fazla büyüktü, sonra biz çok uzaklardan gelmek zorundaydık ve kazanmış olduğumuz her şey yol masrafına gidiyordu. Öyle yapmayıp da, hasattan sonra yerlerimize yürüyerek dönmeye kalksaydık, daha da zayıf düşerdik. Onun için Kont ve öteki mülk sahipleri bizi çiftliklerine yerleştirmeye başladılar. Bize, icarla, ev için bir arsa, beş-on dönümlük de toprak veriliyordu. Biz de geldik, evlerimizi oralara kurduk. Osmanlıya karşı savaşların bitmesinden sonra gelmeye başlamıştık. Daha geçen yüzyılın yarısında köylerimizi kurmuştuk. Tuhaf köylerdi bunlar. Evler bizimdi, babalarımızdan, dedelerimizden bize miras kalıyordu, ama üstüne evleri kurduğumuz toprak Kont'un, ya da öteki beylerindi.

İşte biz, köylerde, bize miras kalan, kendi mülkümüz olan evlerde yaşıyor, bu evlerin bizim olduğunu sanıyorduk. Bunun böyle olduğuna inanmamız için de güçlü bir tutamağımız vardı. 1873'te çıkan bir yasaya göre, evlerimizi kurmuş olduğumuz arsaların mülkiyeti, toprak sahibiyle aramızda anlaşma olursa, bize geçebilecekti. Bu, açıkça şu demekti: bizim köylerimiz, yasaya göre de bizim, içinde oturanların malıydı, çiftlik sahiplerinin değil. Papazlar, gazeteler, hatta *o zamanın* parlamentosundaki beyler bile böyle diyorlardı. Sonra aradan yıllar geçti. O zaman anlaşıldı ki, bizim Kont, kendi 250 bin dönümünden sekiz köyümüzün oturduğu birkaç dönümlük toprağın çıkarılmasına katlanamıyordu. Yerlerimizden çıkmamız söylendi bize. Razı olmadık. Bunun üzerine jandarmalar geldi, bizi kapı dışarı ettiler. Ertesi gün geri geldik. Bizim gidecek hiçbir yerimiz yoktu, anlıyorsunuz ya. Sonra jandarmalar gene geldi, bizi çıkardılar ve evlerimizi yerlebir ettiler. Evlerin yıkıntısı arabalara kondu ve götürüldü, daha sonra da traktörle gelip köylerimizi sürülmüş tarla haline getir-

diler Kont'un 1926'da yıktırdığı Doc denilen köyümüzde kiliseyi bile sağlam bırakmadılar.

Son köy yıkma işi 1937'de oldu.

Bu olaylar geçen yüzyılda, 1880 sıralarında başlamıştı. Köylerimizden bir yüz kadarı aynı biçimde yıkıldı.

Evsiz barksız kalmıştık. Sonradan bu yıkılanların yerine yeni köyler kurduk. Sirohegy (ağlayan tepe) köyü, ya da Banomhegy (üzüntü tepesi) köyü gibi. Ya da Kutyanyak (bunun sizin dilinizdeki karşılığı "köpek boynu"ysa da "kin kenti" anlamına da gelebilir). Bü köyleri beylerimizin ülkesinin yeni haritasında bulacaksınız.

Eğer bizim sözümüze inanmazsanız bir sürü kanıt da gösterebiliriz. Güney Macaristan'da, Bacska'da 73 yerleşik köyden 45'i jandarma marifetiyle yıkılıp gitti.

Bu bizim son yenilgimizdi. Savaş pek öyle kolay olmadı elbet. Kan da döküldü. Evleri yıkılır, karıları, çocukları soğukta ve yağmurda sokağa atılırsa, erkekler öfkelenirler. Ama biz öyle uzun boylu yakınmak istemeyiz; bu son yenilgimizden söz etmemiz de çok güçsüz olduğumuz kanısıyla bizi hor görmeyesiniz diyedir.

Pek de öyle güçsüz ve sineye çeker cinsten değilizdir.

Şu sırada bazı bölgeler içten içe kaynıyor. Bazıları da durgun ve sessizdir. Bu, son yenilgimizin anılarının henüz pek taze olmasından ileri geliyor. Dövüşmek için güç gerek bize. Güçlü coşkularımız olabilmesi için güç gerek bize.

Bizim zengin köylerimizin kullandıkları eski tip gaz lâmbasını hiç gördünüz mü? Fitil iyice çıkarılmışsa lâmba parlak bir ışık verir. Ama fitil yarı yarıya kısılırsa gazyağı az sarfedilir, ama o zaman da ışık titrektir. İşte bu yenilgimizden sonra, büyük açlıklardan ve ağır kayıplardan sonra, bizim bedenlerimiz tıpkı bu yarı kısılmış gaz lâmbası gibidir. Hayat bedenlerimizde ancak titreyerek yanmaktadır. Beyinlerimiz donuktur. Suratımıza tokat da yeriz, tekmelenebiliriz de, buna karşılık hiçbir şey yapamayız.

Bakarsın, aradan yıllar geçer, daha iyi bir yıl gelir. Nasıl olsa, bir kez daha karınlarımız doyar. Bedence toparlanırız. Canlanırız. Düşünmeye ve bir şeyler istemeye başlarız. Yavaş yavaş, yeni bir savaşa, toprak, yiyecek ve iyi şeyler uğruna savaşmaya başlamak için gerekli gücü toplarız.

Bu da aramızda değişiklikler bulunmasının nedenidir. Bazı bölgelerde ancak titrek ışıkla yanarız, bazılarında da yeni yeni hazırlanmaktayızdır. Bu duruma göre, aramızda çeşitli tipler ve çeşitli yaşayış biçimleri olduğunu kavrayorsunuz herhalde.

Ama bizim, köle, toprak işçisi, gezici ırgat ve geri kalanlarımızın, yani hepimizin Macaristan'da ortak bir adı vardır. Biz, bir "NİNCSTELENEK"iz. Bunun sizin dilinizde nasıl söyleneceğini bilmiyoruz. Ama *hiçbir şeysiz,* ya da *hiçbir şeyden de az varlığı olanlar* diye anlayabilirsiniz. Yoksulluğun çeşitli biçimlerini adlandıran terimleri bakımından gerçekten zengin olan dilimiz, *hiçbir şeyi olmayanlarla, hiçbir şeyden de az şeye sahip olanlar* arasında bir ayırım yapar.

Beylerimizin ülkesinde *hiçbir şeyden de az şeyi olanlar* aşağı-yukarı dört milyondur. Biz bunlarız işte. Nasıl olup da bu duruma düştüğümüzü size anlatmak isterdik. İzin verirseniz anlatalım:

II.

ATTİLA'nın yük taşıyıcı köleleri olarak Karpatların çemberi içine geldiğimizi söylemiştik. Bu sözlerimiz için beylerimiz bize çok kızacaklar. Onlar, Macarların Ortaasya'daki eski yurtlarından daha sonra geldiklerini ileri sürerler.

Büyük Göç sırasında, öteki kabileler tarafından yurtlarından kovulan bir kabile grupu olduğu doğrudur; ayrıca bu kabilenin IX. Yüzyılın sonlarında Karpatlar'a vardıkları da doğrudur. Beylerimiz, Arpad'ın liderliğini kabul edip ilk Macar kral hanedanını kuran bu kabilenin Macarlar olduğunu söylerler. Arpad'ın göçebe süvarileri, aileleri ve köleleriyle birlikte ancak 25 bin

kişiydiler. Bu 25 bin kişinin, bir kuşak içinde, orada buldukları halka yalnız dillerini değil, kendi putçu dinlerini de öğretmiş olmalarını pek akıl almaz. Başka bir gerçek de, Attila çekildikten sonra ve Arpad kendi kabileleriyle gelmeden önce, ülkede yaşayan halkın, dillerini macarca diye adlandırmasıdır. Elbette ki Arpad'ın halkının da Macar olması mümkündür.

Her neyse, yüzyıl sonra, bütün ülke aşağı-yukarı yüz kişinin malıydı. Yarası kralın, öteki yarısı soylularındı. Onun için bu ilk 25 bin kişinin Macar olmadığını kabul etmiş olsak bile, bunlar kısa bir zamanda yalnız Macarlaşmakla kalmamışlar, köleleşmişlerdi de.

Arpad'ın 896'da ülkeyi ele geçiren bu ilk 25 bin adamı iyi insanlardı. Puta taparlardı, biniciydiler. Dinleri Beyaz At'a sunulan kurbanlarla ilgiliydi. At sırtında yaşarlardı. Ömürleri at sırtında geçerdi. Eti yumuşatmak için eğerlerinin altına koyar, pişirmeden yerlerdi. Kısrak sütünden kımız yaparlar, kımızla sarhoş olurlardı. "Parlamentoları" bile at üzerindeydi. Ailelerin ve kabilelerin erkekleri, çayırlara, otlaklara, sürülere ilişkin bütün sorunlarını karara bağlamak için toplantılarını at sırtında yaparlardı. Gelenekleri oldukça barbardı. Otlaklara, tarlalara, sürülere, atlara ortaklaşa sahiptiler. Her işi, bir ailenin kendi özel işlerini yönettiği gibi yönetirlerdi. Herkesin söz hakkı vardı. "Kızıl" diye adlandırılan bazı bölgelerde yaşayanlarımız, at sırtında daha geniş bir ufka sahip olan bu atlıların torunları olsalar gerek. Çoğumuz hâlâ iyi biniciyizdir, bazılarımız hâlâ kendi işlerimiz üzerinde söz sahibi olmak isteriz.

Macaristan'da o zamanlarda şimdikine göre daha az insan yaşardı. Ortadaki büyük ova kocaman bir bataklıktı. Çevresinde ormanlar vardı. Doğudaki ve batıdaki topraklar çok verimliydi.

Arpad ülkeyi ele geçirdikten sonra onu yedi kabile arasında bölüştürdü. Kabilelerin arazileri arasında büyük bir şerit halinde uzanan ve hiçbirinin olmayan serbest topraklar vardı. Onlar, ortak mülkiyet düzenini bırakmayacaklarını sandılar ve kabileler büyüdüğü zaman

aralarında bu ayırıcı şeritlerin olmasını istediler. Çobanlar, köleler, esnaf ve kadınlar yurtlarında otururlarken Arpad'ın atlıları komşu ülkelere akınlar yapmak ve daha çok köle ve servet elde etmek için harekete geçtiler. 907 yılında Alman ordusunu Viyana yakınlarında bozguna uğrattılar. Bu zaferin ardından 25 yıl boyunca, İtalya'nın, Fransa'nın ortalarına kadar vararak akınlarıyla Batı Avrupa'yı titrettiler. 955'te İmparator Otto'nun Cermenlerine yenildiler, sonunda gerçekten toprağa yerleşmeye başladılar.

Biz burada yeniden sahneye çıkıyoruz. Tarlaları, ormanları, av hayvanları ve balıkları zengin olan bu güzel ülkede iyi bir yaşam sürüyorduk. Ormanlar ve ırmaklar herkesindi. Köleler bile ok ve yayları ile güzel yiyecek şeyler avlamaya gidebilirlerdi. Semiz sürüler güzel çayırlarda otlardı, biz buğday yetiştirirdik. Beyaz At'a kurbanlar keser, sık sık şölenler yapardık. O zamanlar beyler yoktu. Kabilelerin başları vardı, ama herkes eşitti. O zamanlar herkesin doyasıya yemesi en olağan şeydi.

O sırada, aşağı-yukarı içinde bulunduğumuz bin yılın başlangıcında, Arpad'dan sonra gelenlerden biri, Vajk, yabancı töreler öğrendi. Açgözlüleşti. Katolik oldu ve Stefan adını aldı. Daha sonra Macaristan'ın Aziz Stefan'ı oldu. Beylerimiz de onunla övünürler. Bundan böyle bizim yazgımız değişti. Çoğumuz, az zaman önce gelmiş olan başı dik biniciler ve Attila'nın eski köleleri, çabucak serf olduk.

Aziz Stefan eski törelerimizi hiç sevmiyordu. Beyaz At dinini yok etti. Ülkenin yarısını kendi mülkiyetine geçirdi, öteki yarısını da, puta tapan kabileleri ve genel olarak eski yaşayışlarını değiştirmek istemeyen bizleri yenmek için, kendisine yardım eden soylulara verdi. Aziz Stefan bizi yendi. Ordusunun başkumandanı Wasserburg Kontu Wenczelin'di ve ordu başlıca ücretli Bavarya askerlerinden kurulmuştu.

Papa, İtalyan ve Cermen beyleri Aziz Stefan'ı seviyorlardı. Stefan puta tapanları hıristiyan yapıyordu. Ama

bizim büyük tarihçimiz Szilagy'ye göre bile, Aziz Stefan'ın savaşlarında Macarlara karşı Almanların savaşlarıymış gibi bir hava vardır. Zafer, Almanlara büyük çiftlikler sağlıyordu ve yiğit Macarlar köleliğe sürükleniyorlardı. Dışarıdan gelmiş yabancı papazlar, yabancı soylular, yabancı askerler ve maceracıların yardımıyla Aziz Stefan Macaristan'ı katolik bir ülke yaptı, eski törelere ve ortak mülkiyete son verdi.

Aziz Stefan'ın başlıca amacı, Macar kabilelerine karşı kralın iktidarını sağlamlaştırmaktı. O gerçek bir ortaçağ kralıydı. Kültür uygunluğu, dil birliği gibi şeylere aldırdığı yoktu. Hatta yalnız kendi cinsinin değil, kendi ulusunun egemenlik kurmasına da önem vermiyordu. "Kendi cinsi" zaten beylerdi. Ve Macarlar arasında bu anlamda "bey" henüz yoktu. Böylece, kendisinin ve yabancı soylularla rahiplerin yönettiği büyük hıristiyan ülkesini kurdu.

Bizi hıristiyan serfler haline getirme işi, Aziz Stefan'ı ve onun yerine gelenleri yüz yıldan fazla uğraştırdı. Biz hep karşı koyduk. Bir Alman piskoposunu, Saint Gellert'i tutsak aldık ve bir fıçının içine koyup bir dağ yamacından aşağı yuvarladık. Bu dağ, bugün onun adını taşır. Biz çok kez ayaklandık. Ama pek çok Bavaryalı asker geldi, sonunda yenildik. Evlerimizde yüzyıllarca eski inançlarımıza bağlı kaldık. Ama, beylerin ve papazların kolayca söz geçirebildikleri yerler hıristiyan oldu. Beylerimiz lâtince öğrendiler ve 1830'a dek bu dili konuştular. Macarca halkın, aşağı tabakanın diliydi.

Ama gene de o zamanki yazgımız bugünkünden iyiydi. Bunu, geçmiş günlerin hep daha iyi olduğunu düşünen yaşlıların bir konuşması gibi anlamayın. Hayır, bizim yazgımız gerçekten daha iyiydi; çünkü daha çok yiyecek vardı, daha az zaman çalışmak zorundaydık. Toprağı işleyenler, çoğu zaman bir yerden bir yere gitmekte serbesttiler. Ürünün yedide, ya da dokuzda birini beylere, bir dokuzda birini kiliseye ve onda birini de krala vermek zorundaydık. Gerisi bizimdi. Oldukça sık et yerdik. Balık tutabilirdik, oklarımızla tavşan ve başka

hayvanları avlamamıza izin verilirdi. Çobansak koyunların sütünü ve peynirini kendimize alıkoyabilirdik. Çünkü yabancı beylerimiz, süt ve peynirin yenmeyeceğini, bunların kölelerin yiyeceği olduğunu sanırlardı. Sonradan akıllandılar tabiî.

Sonra daha birçok yabancı papaz ve rahibe geldi. Ülkenin yönetiminde krala yardım etmek için Almanlar geldi. Aslında ülke çok büyükse de bir çoğumuz toprak kiralayamazdık, bataklığın ötesinde avlanarak ve balık tutarak yaşardık.

Büyük malikanelerde birçok *puszta* ortaya çıktı ve *puszta*'lardaki yaşam hemen bizim bugünkü yaşamımıza benzer bir hale geldi. Papazlar beylere, bize karşı nasıl davranacaklarını gösteriyorlardı. Kendileri çiftliklerinin ancak ömürleri boyunca sahibiydiler. Gözönüne getirin bir, yıllarca bir papaz olarak yarı-aç yarı-tok yaşadıktan sonra piskopos olmuşsunuz, sonra tutup büyük bir çiftlik almışsınız. Eh, çiftliğinizin en büyük çiftlik olmasına da çaba gösterirsiniz elbette. Hem buna beylerden daha fazla heveslisinizdir, onlar kendilerinden sonra oğullarının çiftliğin zevkini çıkaracağını bilirler. Onun için piskoposlar bizim yaşam koşullarımızı daha da ağırlaştırırlardı. Manastırların malı olan çiftlikler daha iyi değildi. Bizi görmeye gelen öğrenciler XII. Yüzyıla ilişkin bir belgeden söz ettiler: ellibeş köyü olan bir manastırın bir çeşit hesap-kitap defteri. Belgede malikaneyle ilgisi olan birkaç serfin adları yazılıymış. Eşek, pis kokulu, uykucu, tembel, pislik, öküz gibi adlarmış bunlar. Beylerimiz ve papazlar kendi eski pagan adlarımız yerine bize bu adları takmışlar, bu adlardan hakkımızda ne düşündüklerini anlayabilirsiniz.

Hayvan gibi çalışmak, yani beylerimiz için zorunlu iş yapmak durumundaydık. Beylerimize yedide bir, dokuzda bir, onda bir ürün paylarını verdikten sonra, ayrıca onların toprakları üzerinde de çalışmak zorundaydık. Bu işler için hiçbir şey almazdık. Yazgımız eski yüzyıllarda olduğundan daha beterdi. Bazı bölgelerde beylerimiz için haftada üç gün çalışmak zorundadaydık. Oysa,

Avusturya'da da aynı düzen olduğu halde serfler orada yılda yalnız 12 gün böyle hayvan gibi çalışmak zorundaydılar.

Biz *puszta'* larda yaşar ve çalışırken ülkeye gittikçe daha çok yabancı geliyordu. Onları kral ve beylerimiz istiyorlardı. Öyle sanıyoruz ki, ülke kralın, ya da aristokratların özel çiftliği, ya da malikanesi gibi bir şeydi. Çiftlikleri, ya da malikaneleri için gerekeni yapıyorlardı. Öğrencilerimiz, her feodal ülkenin beylerin özel çiftliği gibi olduğunu söylerler. Onun için kral ve onun beyleri kendilerine en çok kâr getirenleri üstün tutuyorlardı. Örneğin, Kuzey ve Doğu Macaristan'a yerleştirdikleri Saksonlar kentler kurdular ve tacir oldular. Bir hayli de vergi verirlerdi. III. Kral Bela'nın Transilvanya'daki birkaç Sakson kentinden aldığı vergi otuz altı kontluktan aldığı verginin tümünden çoktu. 1224'te kralın bir fermanı, Sakson kent bölgelerindeki Macarları, Saksonların boyunduruğu altına sokuyordu. IV. Kral Bela, bir Sakson kenti olan Korpona'ya üstünlük tanıdı. Verilen ayrıcalığa göre, bir Macar'ın bir Sakson'a karşı tanıklığı ancak başka bir Sakson, ya da Alman tarafından doğrulanırsa kabule uygun sayılıyordu. Saksonlar ve Almanlar kraldan istedikleri bütün hakları ve ayrıcalıkları elde etmişlerdi.

IV. Kral Bela Saksonlardan çok çok para toplamakla uğraşırken ve beylerle papazlar günden güne daha çok zenginleşirlerken ünlü Tatar akını başladı. Cengiz Han'ın oğlu Batu Han'ın orduları ülkeye saldırdı. Ama, yabancı askerler Tatarlara karşı savaşmaktansa bize karşı savaşmayı yeğ tuttular. Zaten Tatarlar çok kalabalık ve çok güçlüydüler. Batu Han 1241'de ülkeyi ele geçirdi, yüzbinlercemizi kılıçtan geçirdi. Kral ve beylerimizin birçoğu düşmandan yana oldular. Tatarlar neredeyse hepimizi öldüreceklerdi. O sırada en büyük Han, Asya'da, uzak bir yerde öldü. Batu Han onun yerine geçmek istedi ve kabileleriyle birlikte çekilip gitti. Biz de büyük beylerin o sıradaki güçsüzlüklerinden yararlanarak yaşamımızı kurtardık.

Kral ve beylerimiz geri döndüler. Yanlarında yeni göçmenler de getirdiler. Ülkenin bir kısmını, Barczasag bölgelerini Alman şövalyelerinin yönetimine verdiler. Kral yeni soylulardan birçok kişiye ünvan ve toprak verdi. Tabiî bunlara da serfler gerekti. Bizden daha fazla, gittikçe daha fazla ürün istediler. Yerine göre, verdiğimiz yedide bir, ya da dokuzda bir payla ve angarya çalışmamızla doymuyorlardı. Yeni görenekler icad ettiler. Çocuklarımızın doğumunda beylerimize "hediyeler" vermemiz gerekiyordu. Evlenmelerde de, önemli bayramlarda da öyle... Beylere "hediyeler" vermek bir görenek haline gelmişti. Ve, kadınlarımız da onlara ait oldu. Bir kızla evlenmeye kalksak kızın "ilk gecesi" beylerindi. Birçok beyler yaşını-başını almış kişilerdi, ne de olsa biz de çok kalabalıktık; onun için bazı bölgelerde, gelinimizin kızlığı yerine beye bir hediye vermemize izin verilirdi. Bir bölgede, köle gelinin kıçı kadar bir peynir verilirdi beye. Başka yerlerde diyet bir domuz yavrusuydu.

Bir sürü hediyeler, vergiler, angarya üstüne tüy dikiyordu. Ama yeni birçok soylu toprak beyi türediğinden bizim başımızı alıp istediğimiz yere gidebilmemize de içerlemeye başladılar. Onun için birçok yerde, yerlerimizden ayrılmamızı yasaklayan yasalar koydular. Yasaya karşı bey bir şey yaparsa biz de yargıca başvurabilirdik elbet. Ama XIV. Yüzyılda beylerimizin aklına yeni bir şeytanlık geldi. Yargıçlık görevini de üzerlerine aldılar. Canları istediği zaman bizim başımızı vurdurabilirlerdi, buna hakları vardı. Bu kötüydü. Düşünün bir, işinde çalıştığınız kimseyle bir anlaşmazlığınız oluyor, bu yüzden yasa yoluna başvuruyorsunuz ve karşınızda iş sahibinin ta kendisini yasa olarak buluyorsunuz.

Bu zamanlarda birçoğumuz, yarıcı köylü durumumuzu da yitirdik, geçici işler için emeğini satan köylerde yaşayan ve çoğu zaman bir evi bile olmayan toprak işçileri haline geldik.

Belki de bizim çok bencil olduğumuzu düşünüyorsunuz, yalnız kendimizden söz ediyor, krallarımızın

adlarını anmıyoruz, onların savaşlarını anlatmıyoruz diye. Evet, XII. Yüzyılın başlangıcından 1453'te Istanbul'un düşüşüne dek Macaristan sık sık batıdan Almanların, doğudan Moğolların saldırısına uğradı. Savaşların birçoğu haklı sayılabilirdi. Birçok savaşlar da yalnızca kralların hırsı yüzünden oluyordu. XIV. Yüzyılda Arpad hanedanı sona erdi; biz de Angevine-Nables'i kendimize kral yaptık. Angevine-Naples bizi İtalya ve Fransa savaşlarına sürükledi. Bunlar bizim savaşlarımız değildi. Zaten çoğu zaman da biz savaşmazdık, bu mutlu çağlarda askerlik ayrı bir meslekti.

Beylerimiz üzerine, onların tarihteki şanlı işleri üzerine pek çok şey öğrenmişsinizdir. Savaşlar, çarpışmalar, tarihler, krallar... Bütün bunları bizden daha iyi bilirsiniz. Ama biz yalnız bizimle ilgili şeyleri biliriz. Eskiden nasıl yaşardık, bunu bilmek isteriz. Halkın günlük yaşayışıyla ilgileniriz. Onlar nasıl çalışırlardı, ne yerlerdi, bir kimse iş bulmak için bulunduğu yerden başka bir yere gitmekte serbest miydi, değil miydi?.. Masallarımızda, türkülerimizde bunlara ilişkin önemli ayrıntılar buluruz. Üzerine masal düzülen kişi bir bataklığın kıyısında mı yaşıyordu? İşlerin daha az olduğu kış boyunca küçük bir kayıkla çocukluğundan beri tanıdığı sazlıklara gidebiliyor, balık tutabiliyor, bir şeyler yakalayabiliyor muydu? Kapan kurabiliyor, avlanabiliyor muydu? Yalyanak mı geziyordu? Bir sürü büyüden haberi var mıydı? Onun zamanında da hâlâ eski Tanrı Ukkon'la konuşan yaşlı bir "büyücü"ye mi gidiliyordu? Zamanının kadınları bez dokurlar mıydı? Renkleri nasıl yaparlardı? Düğününde büyük bir şölen verilmiş miydi?

Böyle şeylerle ilgilenerek ve ozanlarımızı bol bol dinleyerek, biz XIV. Yüzyılın sonunda ne biçim bir halk olduğumuzu biliyoruz.

Ülkemiz hıristiyan ülkesiydi; biz hıristiyan değildik. Gerçi biz de yeni Tanrı'ya dua ediyorduk; onun üzerine fazla bir şey duymamışsak da İsa'yı seviyorduk ve Meryem'e âşıktık. Ama biliyorduk ki, Orman Ruhları, Bataklığın Tanrısı, Periler, göğsümüzün üstünde oturan

Kâbus, Cadılar, Demir Burunlu Cadı ve daha başkaları da çok önemliydiler. Bazılarımız, günah çıkarma sırasında, papazlara, bunlardan birine kurban sunduğumuzu, ya da "büyücüler"den birini görmeye gittiğimizi söylerdik. Bu yüzden de Yeni Tanrı'ya pek çok yalvarmak, ya da oruç tutmak zorunda kalırdık.

Hıristiyanlık bizim için hurafeden fazla bir şeydi. Yavaş yavaş eski inançlarımızı yitirdik yitirmesine ama, evlerimizde, pek de öyle beylerimizin dininden değildik henüz. Papazları sevmiyorduk. Açgözlüydüler onlar. Birçokları da obur ve düzenbazdı. Yazgımız daha beter olmuştu. İş ağırlaşmıştı. Beylerimiz gün geçtikçe bize daha çok eziyet ediyorlardı. O zamana kadar trampayla geçinirdik, krala, kiliseye ve beylere her şeyi, —buğday, arpa, mısır, yulaf, süt, ekmek, ne varsa hepsini— doğrudan doğruya mal olarak verirdik. Ama artık parayla alıp satmayı öğrenmek zorundaydık. Alırken de satarken de, biz zararlı çıkıyorduk. Tacirler ve beyler nasıl alınıp satılacağını biliyorlardı. Vergileri de para olarak ödemek zorundaydık. Bu yetmiyormuş gibi, krallarımız bazan iyi, bazan kötü para basıyorlardı. Kralın düşük vezinli para bastığı yıllarda da, "tam vezinli para yılları"nda olduğu kadar satış yapmak zorundaydık. Ama kilise ve beylerimiz vergileri ancak tam vezinli para zamanı kabul ediyorlardı. Hatta kral bile, "kötü para yılları"nda vergileri toplamayı unutuyordu. Kral her zaman malî güçlükler içindeydi. Bu yüzden birçok sınır köylerini yabancılara sattı. Sonra da düşük vezinli para bastı.

Rahat-huzur kalmamıştı, şaşkına dönmüştük; acı doluyduk. Toprağın, tarlaların, ormanların, bataklıkların gazabını nasıl yatıştıracağımızı bilmiyorduk. Ne Eski Tanrı'yı hoşnut edecek tapınma biçimlerini biliyorduk, ne de yenisine dua etmeyi öğrenmiştik. Bu zaten yeterince bizi telâşa düşürüyordu. Bunun üstüne bir de boyun vurma, sonra ülkede istediğin yere gitme yasağı, sonra da alım-satım, iyi sikkeler, kötü sikkeler...

Gazaba geldik. Bildiğiniz gibi o sıralarda Avrupa halkı, kötü beylere ve papazlara karşı başkaldırmaya

başlamıştı. Bohemya dolaylarında Hüs'cüler vardı. Benzeri hareketler bizim aramızda da başlamıştı. Geceleri, yeni inanışın vaızları, pelerinleri altında evden eve, köyden köye, *puszta'* dan *puszta'* ya ekmek ve şarap, yani İsa'nın bedenini ve kanını, taşıyorlardı. Ekmek ve şarap ufak tulumların içindeydi. Şarabın bir kısmı yere damlıyordu. Papazlara göre bu, büyük bir günah ve saygısızlıktı. Ama susamış toprak İsa'nın kanını hırsla içiyordu, tıpkı bizim, iki hayır sahibinin dilimize çevirdikleri İncil'in sözlerini içişimiz gibi.

Biz İncil'i seviyorduk. Macarca olan İncil'de iyi haberler vardı. Ama İncil yasak bir kitaptı; neden yasak olduğunu biliyorduk. Allah bizim köle olmamızı istemiyordu. İsa bizden yanaydı. Biz, İsa'nın sözlerini doya doya içtik. Artık şaşkın halde değildik. Artık acıdan başımız dönmüyordu. Artık kendi kendimize papazları mı, cadıları mı, büyücüleri ya da orman ruhlarını mı, kimi yatıştıracağımızı düşünmüyorduk. Hayır, Allah'ın Oğlu insanoğlu biçiminde bize sesleniyordu. Onun duru konuşmasını çok iyi anlıyorduk, bu sözlerden büyük bir güç fışkırıyordu.

Bu durum karşısında, Kutsal Roma İmparatoru olan Kral Sigismund, hani şu köyleri satan ve kötü para bastıran kral, telâşlandı. Enkizisyoncuları hemen Macaristan'a çağırdı. Pazar meydanlarında bizleri diri diri yakmak için büyük ateşler hazırladılar. İncil'de, İncil'i okuyanların yakılması üzerine bir şey yazılı olmadığını biliyorduk.

Biz de başkaldırdık. Macar vakanüvisi Heltai şöyle der:

> "Papa Çeklere karşı savaşırken, Kral ve İmparator ona hizmet etmek için Almanya'ya gittiği zaman Macaristan'da büyük ayaklanmalar patlak verdi. Balans adında, köylerden birinin belediye başkanı olan bir köylü ayaklanmayı hazırladı ve köylülerden birçok taraftar topladı. Szombathely kentine geldi ve birçok Alman burjuvasını öldürdü.

Bundan sonra bütün Macaristan'da savaşlar oldu. Bütün Matyusfeld'i ve ülkenin her yanında birçok yerleri ateşli silâhlarla yakıp yıktı. Başka bir köyün belediye başkanı, birçok serfin desteklediği Marton adında bir köylü, bütün Neyirseg ve Szamoskez'de soyluları kılıçtan geçirdi."

Bunlar bölgesel ayaklanmalardı ve beylerimiz bunları bastırabildiler. XV. Yüzyılın büyük köylü ayaklanması, yaşayışımızın o zamana dek daha iyi olduğu Transilvanya'da patlak verdi.

Bu ayaklanma, bizim acılarımız, azaplarımız ve hatta İncil'i okuyanlarımızdan birçoğunun idamı yüzünden olmadı. Hayır, kafamızı kızdıran kralla bir piskoposdu.

1433 yılında, Kral Sigismund, İmparator olarak taç giyme töreni için masraf etmek zorundaydı. Tören epey pahalıya mal olacağı için düşük vezinli para bastırdı. Transilvanya piskoposu öşürlerin ürün yerine parayla ödeneceğini emretti. Oysa paranın düşük vezinli olduğu üç yıl boyunca öşürleri paraya çevirmeyi reddetti. Ertesi yıl kral tam vezinli para bastırdı. Piskopos da bizden hemen dört yıllık öşürü birden istedi. Tabiî veremedik. Piskopos ödemeyenleri aforoz etti; ölülerimizi mezarlıklara gömmemiz, kilisede evlenmemiz ve çocuklarımızı hıristiyan yapmamız yasaklandı bize.

Gene de öşürleri ödeyemedik. Bunun üzerine Piskopos, inatçılığımız yüzünden yakılmamızı ve şişlenmemizi emretti.

Bereket ki, o sıralarda küçük soylular mülklerinin çoğunu yitirmişler, adamakıllı yoksullaşmışlardı. "Bayağı soylular" ya da "küçük soylular" oldular. Birçokları bizim köylerimizde yaşayorlardı. Oldukça dürüst insanlardı. Bazı durumlarda lâtince yerine bizim dilimizi konuştukları bile olurdu. Onlar da İncil'i okurlardı. Bu küçük soylular bizden yana geçtiler. Geçenler ancak bir avuç kadardı ama, geçtiler işte. İyi bir soylu, Antal Budai Nagy, önderimiz oldu. Bütün Transilvanya'da ve Kuzey Macaristan'da ayaklanma başladı. Kısa bir süre

sonra beylerimizin barış yapmak isteyeceklerini sanmıştık.

Onlara koşullarımızı bildirmeyi gerekli gördük. Barış önerilerimizle birlikte beş köleyi elçi olarak gönderdik. Şöyle dedik:

"Beyler bizim haklarımızı ayaklar altına alıyorlar ve bizi dayanılmaz yükler altında eziyorlar. Biz, bu yüzden burada, Alparat'da, Babolna Tepesinde, Macaristan'ın kutsal krallarının, bu Macaristan ülkesinin bütün insanlarına bağışladıkları özgürlüğümüzü yeniden elde etmek için, ve karşılıklı danışmadan sonra, ağır yükleri ve çekilmez yükümlülükleri sırtımızdan atmak için toplandık. Delegelerimiz aracılığıyla beylerimizden bizi köleleştiren dayanılmaz boyunduruğun kaldırılmasını, kutsal krallarımızdan bize bağışlanan özgürlüğümüzün tanınmasını naçizane talep ederiz."

Bunlar bizim isteklerimizdi. Dikkat ediyor musunuz, biz silâhlıydık ve çok güçlüydük. Ama beylerimize karşı gene de saygılı bir dil kullanıyorduk. Beylerimizden, bize karşı insanca davranmalarını "naçizane talep" ettikten sonra umutla bekledik. Beş delegemizden yalnızca biri geri geldi. Bir torba içinde de öteki dördünün başlarını getirdi.

Beylerimizin bize verdikleri karşılık buydu. Ne yapalım, hepimiz ayaklandık. Bizim gibi iyi insanlar olan Romanyalı serfler de bizimle birlikte ayaklandılar. 1437'de Budai Nagy'nin kumandasında beylerimize karşı büyük bir zafer kazandık.

Kolozsmonostor'da bizim delegelerimizle beylerimizin delegeleri bir barış andlaşması imzaladılar. Bu beceriksizce yazılmış uzun bir andlaşmaydı. Size yalnız özünü söylememiz daha iyi olacak. Biz; soyluların, papazların, Alman burjuvalarının yanında, Dördüncü Güç olarak, avam olarak, Macar ulusunun bireyleri olarak tanınmayı amaç edinmiştik. Kralın tam vezinli sağlam para basmasını istiyorduk. Kral sağlam para basmayacak olursa, papazların ve soyluların bizden vergiyi her yıl kabul etmelerini, böylelikle, "kötü para yılları"nın bü-

tün yükünün yalnızca bizim omuzlarımıza yüklenmemesini istiyorduk. Krallık istinaf mahkemelerinin kurulmasını istiyorduk; böylece beylerimiz kaprisleri yüzünden başlarımızı vurduramayacaklardı. Görevlerimizin ve haklarımızın yazılı olarak saptanmasını istiyorduk. Beylere ne çeşit ve ne kadar "hediye" vermek zorundaydık? Angarya ne kadar olacaktı? Bütün bunların saptanmasını istiyorduk.

Zafer kazanmıştık ama, gene de aşırı isteklerde bulunmuyorduk. Eğer beyler ürünümüzün bir kısmını bize bırakacak olurlarsa kendileri için çalışmaya razıydık. Piskoposlardan ve beylerden güvenceler elde etmeye bakıyorduk. Andlaşma şöyleydi:

"Şu nokta da karar altına alınmıştır ve ciddiyetle uygulanacaktır ki: Bundan böyle her yıl, Paskalyadan önce her *puszta*, her çiftlik ve topluluktan, aklıbaşında ve güvenilir iki kişi, daha önce adı geçen şeflerin, ya da onlardan birkaçının, ya da yeni atanmış olanlarının önünde toplantı yapmak üzere Babolna Tepesine geleceklerdir. Orada, bu şefler, gelen delegelere beylerinin kendilerine haklarını verip vermediklerini soracaklar ve eğer bir soylunun yukarıdaki ve aşağıdaki paragraflarda söylenen kararlara tamamen, ya da kısmen uymadığını görürlerse, bu soylu yemininden dönmüş sayılacak ve öteki soylular savunması için ona yardım etmeyeceklerdir."

Şimdi o zamanlar için bile ne kadar geri kalmış olduğumuzu anlıyoruz. Beylere karşı kazandığımız zaferden sonra gene serf olarak kalmaya razıydık. İngiltere'de serfler bu tarihten 60 yıl önce şöyle bir türkü söylerlerdi:

"Adem çifte giderken, Havva iplik bükerken Efendi kimdi acaba?"

1381'deki İngiliz serflerinin büyük ayaklanması sırasında serfler şöyle diyorlardı:

"İngiltere'de işler iyi gitmiyor. Ve ta ki, her şey ortak olacak, ne köle, ne de bey kalacak, biz hepimiz eşit olabileceğiz ve beyler bizden daha büyük efen-

diler olmayacaklar, işte o zaman gelinceye dek de iyi gitmeyecek işler. Kabahatımız nedir ki, biz köle durumunda tutulalım? Hepimiz bir anadan-babadan, Adem'le Havva'dan geliyoruz; beyler bizden büyük efendi olduklarını nasıl ileri sürebilirler ve ispat edebilirler, ve bu savla yalnız kendilerinin harcadıkları serveti emeğimizle kazanmaya bizi zorlayabilirler?"

Alçak gönüllülüğümüz bizim için yararlı olmadı elbette. Biz dağılmadan önce, Piskopos, küçük soyluları bizi bırakmaları için kandırmaya çalıştı. Bir kısmı bizden ayrıldılar ve bu yüzden önderliğimiz zayıfladı. Öte yandan Macar beyleri, Romen beyleri, Sakson beyleri ve kiliseyle bir olup Macar-Romen serflerine ve toprak işçilerine karşı bir "kardeşlik sözleşmesi" yaptılar.

Savaşı sürdürmek zorundaydık. Beylerimiz örgütlendiler. Sakson ve Romen beyleriyle birleştiler ve Piskopostan yardım gördüler. Biz de, beylerimizin bizi Romanya'ya sürmelerine karşılık Romen beylerinin de Transilvanya'ya sürdükleri Romen serfleriyle daha sıkı birlik kurduk. Biz güçlüydük. Beyler de güçlüydüler, ama bizi yenemediler. Sonunda Apati'de karşı karşıya gelip yeni bir barış andlaşması imzaladık. Ama bu andlaşmayla bundan önceki andlaşmada elde ettiklerimizden çoğunu yitirdik. Bu andlaşmanın bize sağladığı tek hak, istediğimiz yere gidebilmek hakkıydı. Yeniden beylerimizin boyunduruğu altına girmiştik. Kendi beyimizi komşu beye şikâyet etme hakkımız vardı. Bu şikâyetlerden zaten bir şey çıkacağı yoktu ya... Hele beyler de kendi aralarında bize karşı enternasyonal bir kardeşlik andlaşması yapınca komşu beye başvurmak daha da saçma oluyordu.

Gelecekten hiç de umutlu değildik. Pek çok kez beylerimizin sözlerinde durmadıklarını gördüğümüzden bu yeni andlaşmayı Kral Sigismund'un da onaylamasını istedik. Delegelerimizin Krala başvurduğu süre içinde silâhlarımızın başından ayrılmadık.

Beylerimiz delegelerimizin dönüşünü beklemediler; büyük bir şiddetle yeniden saldırdılar. 1440'ta, Anta Budai Nagy ve öteki önderlerimize öldüresiye işkence ederek, sonunda bizi yendiler. Bir kısmımız, çevresi surlarla çevrili Kolozvar kentine kaçtık. Beyler kenti kuşattılar ve aldılar; katliam yeniden başladı. Yakmalar, kazıklamalar... Binlerce Macar ve Romen serfine öldürünceye dek işkence yapıldı. Yenildiğimiz bu büyük savaşta tutsak düşen serflerin sağ kollarını keserek evlerine yolladılar.

Zafer kazanan orduların önderleri Torda'da buluştular. Beylerimize ve Romen beylerine yardımcı olarak büyük bir ordu gönderen Sakson kentleri de bu toplantıya delegeler yolladılar. Beylerimiz, papazlar ve Saksonlar, şimdi "allahsız köylülere karşı" bir anlaşma imzalıyorlardı.

Biz, Macar ve Romen köylüleri bitkin haldeydik. Bizim kaybımız Romenlerinkinden çok oldu. Bu Romenlerin iyi insanlar olmayışından değildi. İyiydiler. Ama bizim çoğumuz toprak işçisi olduğu halde onların çoğu çobandı. Yazgıları o kadar kötü değildi ve birçokları başlarını alıp dağlara çıkabiliyorlardı. Onun için Romenlerin pek azı beylere karşı yardımımıza geliyordu. Katolik papazlar da, Romenler ortodoks inançlarını bırakarak kendilerine öşür verirler umuduyla, onlara karşı biraz daha iyi davranıyorlardı.

Ama 1437 ayaklanması ortak eserimizdi ve hepimiz birlikte yenildik. Ondan sonra onların yazgısı bazı durumlarda bizimkinden de beter oldu. Beylerimiz halktan nefret ederlerdi. Ama yabancı örf ve göreneklerı, inançları ve dilleri yüzünden Romenlerden daha da çok nefret ediyorlardı.

En kötü yazgımız olan yer Transilvanya'ydı. Beylerimiz bizi yıldırmak amacındaydılar. En ufak bir suç için başımızı vurduruyorlardı. Ürünümüzü elimizden alıyorlardı. Bize kötülük olsun diye, istediğimiz kızla evlenmemize izin vermiyorlardı.

Bu durumda ne yapabilirdik? Bir kısmımız komşu ülkelere, Romanya'ya kaçtık. Birçoğumuz batıya göç ettik. Beylerimiz zulümlerini çok ileri götürdüklerini ve Transilvanya'yı hemen hemen boşalttıklarını görerek yeni Romen serfleri çağırdılar. Safdil Romen serfleriyse buradaki beylerin kendi beylerinden daha iyi olabileceğini umarak sevine sevine geliyorlardı.

İşte Transilvanya öyküsü bu.

III.

BEYLERİMİZ, bizim açıkgöz olduğumuzu söylerler. Çok yerde öylesine ahmak olduğumuz halde, bir de bakarsınız, her şeyden önce ahmak olmamız gerektiğinde hiç de öyle değilizdir. Beylerimizin buna canı sıkılır işte.

Bu konuya biraz değinmemiz gerekiyor. Çünkü, anlattığımız bu şeyleri nasıl düşünebildiğimize, onları nasıl bilebildiğimize, bu duruma nasıl gelebildiğimize şaşıyorsunuzdur belki de.

Şöyle oldu: Biz araç kullanmaya, toprağı ekip biçmeye alışığız. Eğer toprağın ürün vermesini istiyorsanız, parlak sözler işe yaramaz, toprağı anlamak ve onu işleyecek araçlara sahip olmak zorundasınız.

Biz kafamızı sizin kadar çok kullanmayız. Ama bir de kullandık mı, tıpkı bir üretim aracı gibi bize yararlı olmasını isteriz.

Kafalarımızın içinde, beylerin öyle pahalı üniversitelerde satın aldıkları türden bir bilgi hazinesi taşımıyoruz. Ama biz geçmişle ilgiliyiz. Halk eskiden nasıl yaşardı? Ve işler nasıl olup da bu kötü hale geldi?..

Geçmiş zamanlarda, bildiklerimizi, büyüklerimizden, büyücülerden ve *regö*'lerden öğrenirdik. Bunlar belli bir yerleri olmayan gezici saz ozanlarıydılar. Oradan oraya dolaşırlardı. Her sabah başka bir *puszta*'ya ya da köye varırlar, orada kendi şiirlerini okurlardı. Bütün önemli haberleri, olayları türkü haline getirirlerdi. Bu *regö*'ler eski kölelerdi. Anlıyorsunuz ya, bugüne dek her zaman şiir düzmeyi sevmişizdir biz. Örneğin, kötü Kont

Pallavicini'yi ve onun köylerimizi nasıl yaktığını anlatan sayısız şiirler düzmüşüzdür. Her şey üstüne şiirlerimiz vardır bizim. Hiçbirinde gereksiz bir söz yoktur, yalın şiirlerdir bunlar.

Bu şiirler bize eski zamanları anlatır. Ayrıca, kitaplardan, köylerimize gezmeye gelen öğrencilerden ve önderlerimizden de bilgi ediniriz.

Ve kuşkusuz, bir anlam taşımayan uzun lâflarla ilgilenmeyiz. Bizim için önemli olan elle tutulabilen şeylerdir; ya da yaşayışımızı etkileyen buyruklar, sınırlamalar, yasalardır. Sonuç olarak, jandarma sayısı azalacak mı, artacak mı, anlayıncaya dek yeni bir düzen bizim için herhangi bir anlam taşımaz. Eğer malikanenin sahibini sözünü tutmaya zorlarsak, o zaman jandarmalar bizi kırbaçlayacaklar mı, ya da bir çift çizme almak için karşılık olarak ne kadar buğday vermek zorunda olacağız?..

Bizim için bunlar önemlidir. Biz bunları düşünürüz.

Sözü çok uzattık. Şimdi bizim büyük devrimimizden, Dozsa devriminden söz açmalıyız. Bu devrimin neden ve nasıl olduğunu anlatabilmeyi çok isterdik.

1514'te beylerimiz, Dozsa'yı kızgın, ateşten kıpkızıl hale gelmiş bir tahta oturtarak yaktılar ve bizleri onun etini yemeye zorladılar.

Size anlattığımız her şey toprak yüzünden, "toplumdaki gelişme"den, toprakla ve beylerimizle ilişkilerimizin değişmesinden ileri geliyordu.

Bunu nasıl açıklayacağız?

Evet, dinleyin:

Kentlerde beylerimizin bir yere gitmek istedikleri zaman bindikleri taksiler vardır. Küçük bir makina uzaklığı ölçer ve ödenecek paranın ne kadar olduğunu gösterir. Önderlerimizden biri, umutsuz bir anımızda, bize "gözümüzü açalım, dedi, yakında alıp verdiğimiz havayı ölçmek için ağızlarımıza bu makinalardan takılacak. Ve biz soluk alıp verdiğimiz hava için de para vermek zorunda kalacağız."

İsyan ettirici bir durum değil mi? Evet, öyle zamanlar vardı ki, toprağın ölçülmesi akıl almaz bir şey sayılırdı. İnsan bir aile, bir klan, bir kabile içinde doğardı. Kabilenin hayvanları vardı. Stepler, ormanlar, çayırlar insanoğlunun yararına kullanılmak için, herkesin isteğine hazır bekliyordu. İnsanın kendi bineceği bir atı vardı. Bir çadırı vardı. Kadınlar yemek pişirdikleri kapların sahibiydiler.

Daha sonra, göçebeliği bıraktığımız zaman, başlangıçtaki bu eşitliğimizi yavaş yavaş yitirdik. Beyler kral için dövüşmek zorundaydılar. Biz de elde ettiğimiz ürünün bir kısmını beylere vermek zorundaydık. Nasıl ki, bugün daha hiç kimse havanın "mülkiyet"ini düşünmüyorsa, o zamanlarda beylerimiz bile, bir kimsenin toprağa "sahip" olabileceğini henüz bilmiyorlardı. Beylerin özel mülkiyeti, ya da kişisel mülkiyeti vardı; hayvanları, sığırları... Ama toprak değil.

Geçinmek için insanın toprağı işlemesi gerekti. Biz toprağın üstündeydik ve toprağı işliyorduk. Biz topraktandık, toprak da bizimdi. Bu o zamanlar olağan bir şeydi, doğal bir şeydi. Sonradan, ürünümüzün bir kısmını kendilerine vermek zorunda olduğumuz beylerin varlığı ne kadar doğal bir şey olmuşsa, bu da öylesine doğaldı. Düzen böyleydi.

Beylerimiz de başka bir düzeni tanımıyorlardı. Derken yabancılar geldiler. Onlar toprağın mülk olabileceğini anlamışlardı. Kral onlara "toprak verdiği" zaman bizim kendi beylerimiz bunu kıskanmadılar. Beylerimiz, kralın bu yeni gelenlere bu bölgeyi ayırdığını, orada onların sürülerini otlatacaklarını ve orada yaşayan serflerin zamanlarının bir parçasında kendileri için de çalışacaklarını sandılar.

Ama yabancılar daha iyisini biliyorlardı. Zamanla beylerimiz de olup biteni anladılar. Ülkenin büyük bir parçası yabancıların kişisel mülkü haline gelmişti. Biz hâlâ toprakta çalışıyorduk. Köle değil de, daha çok ortakçılara benziyorduk.

Ayrıca içimizde her nasılsa toprağa bağlı olmayanlar da vardı. Böyle topraksız bir serf ne özgür, ne de köle sayılırdı. Böyleleri hiç hesapta yoktu; kısaca böyle. Ama her zaman köle haline gelebilirlerdi. Bu büyük bir tehlikeydi. Bir köle bir çeşit mülktü. At gibi, ya da insandan çok, bir domuz gibi...

Bu bizden olup da "hesaba katılmayanlar", yani ne serf ne de köle olanlar, toprak işçisi, esnaf, dilenci, gezgin ozan, asker, ya da haydut olurlardı.

O zamanlar çok askere gereksinim vardı. Çünkü, Osmanlılar İstanbul'u almışlardı ve Macaristan'ı tehdit ediyorlardı.

Savaşlar sırasında, düzenlerin trampadan paraya, ortakçılıktan yeni serflik biçimine dönüşmesiyle, yazgımız yavaş yavaş daha da kötüleşiyordu. 1445'te, bazı bölgelerde, daha önce elimizden aldıkları, bulunduğumuz topraklardan ayrılma hakkını bize geri verdikleri doğrudur. Bu sıralarda birçok kişi de soyluluk ünvanı almıştı. Sekiz bin Romanyalıya, gördükleri hizmetler karşılığı soyluluk verilmişti. Bu yeni soylulara da serf gerekti. Yeni bir yasa çıkarıldı; bu yasaya göre bütün vergileri, öşürleri, borçları ödedikten sonra ancak, başka bir beyin hizmetinde çalışmak için yerimizden ayrılabilirdik.

Beylerimizin yaşayışı da değişti. Köylerde yaşayan ve eski zaferlerini anarak çile dolduran soylular vardı. Bunlar daha çok Macarlardı. Beri yandan yeni malikaneleriyle yeni soylular vardı. Ve bazı bölgelerin küçük birer kralı durumunda olan büyük beyler vardı. Bunlara oligark denirdi. Bu oligarklar durmadan iktidar peşinde koşarlardı. Hepsinin de kralın yerinde gözü vardı.

Bu sırada seçme hakkından başka hiçbir şeyleri olmayan küçük soylular, Matthias Hunyadi'yi kendilerine kral seçtiler. Matthias büyük bir oligarkın oğluydu. Osmanlıları sık sık yenilgiye uğratan büyük bir askerdi babası.

Bu Matthias çok akıllı bir adamdı. İyilikle davranıldığında bizim pek öyle kötü insanlar olmadığımızı gör-

dü. Onun için bize karşı iyi davrandı ve bizi büyük beylere karşı savundu. Biz ona "Adil Matthias" adını taktık.

Matthias, beylerimizin mahkemelerinin kararlarını temyiz için kendi mahkemesine başvurma hakkını verdi bize. Bizim bir yerden bir yere gitmekte serbest olmamızı sağladı. "Serflere gaddarca davranmayı, serflerin malikaneden ayrılmak isteğini göstermelerinden sonra yeni vergiler çıkarmayı, uydurma borçlandırmalarla serflerin hayvanlarına el koyarak kötülük etmeyi" beylere yasak etti. Kendisi de bir serf gibi giyinir, yasalarının uygulanıp uygunlanmadığını anlamak için ülkeyi dolaşırdı.

Örneğin, beylerimiz hasattan sonra bizim ne kadar ürünümüz olduğunu anlamak için kâhyalarını gönderirlerdi, Matthias bunu gördü. Beyler bunun için ayrı bir vergi alırlardı. Matthias şu yasayı çıkardı: "Serf, ürününün ne kadar olduğunu bildirir ve sözünün doğru olduğuna yemin eder. Kâhya inanmazsa ürünü ölçer. Eğer serfin yalan söylediği anlaşılırsa ürününe el konabilir; ya da kâhya bu kuşkusunda yanılıyorsa, serf kâhyanın atına el koyabilir. Bu bakımdan, ürünü ölçmeye başlamadan önce, kâhya ve yardımcısı atlarını serfin ahırına bırakmak zorundadırlar."

Matthias ayrıca, kendi yönterilerince sağladıkları gelirlerle doymayarak, cinayete kurban gitmiş kişilerin cenaze törenleri için fazladan dört altın isteyen, her fırsatta yeni yeni paralar sızdırmayı düşünen kötü papazlara karşı da bir yasa çıkardı.

Matthias akıllı adamdı. Bizi güçlendirererk büyük beyleri zayıf düşürdü. O, güçler dengesinde bize muhtaçtı. Ama, insanları severdi ve dürüsttü. Öldüğü zaman bütün köylüler ardından ağladı. Gelecek yüzyıllar için de bize bir darbımesel bıraktı: "Kral Matthias öldü, adalet de onunla birlikte öldü."

İşler kötüye gidiyordu. Biz yavaş yavaş mülk haline geliyorduk. Mülkiyet olma sırası, önce hayvanlar, sonra köleler, daha sonra toprak ve şimdi de bizdeydi. Bu oluş, Adil Matthias zamanında duraklamıştı.Onun ölümünden sonra, zayıf yabancı kralların, hilebaz beylerin ve

papazların yönetiminde birçok yerlerde fiilen "mülkiyet" haline gelmiştik, yani köle olmuştuk. Görüyorsunuz ya, büyük soylular, oligarklar birbirleriyle savaşıyorlardı; kralla, küçük soylularla, papazlarla çatışıyorlardı. Herkes herkese karşı dolaplar çeviriyordu. Herkes iktidar peşindeydi.

Zaten büyük bir güce sahip olan oligark daha da güçlenmek istiyordu. Hiçbir güçleri olmayan küçük soylular da biraz güç kazanmak istiyorlardı. Ama onların hepsi bir tek şeyde anlaşıyorlardı: bizi olduğumuz yerde tutmak, bizi kendi mülkleri yapmak.

XV. Yüzyılın son on yılı boyunca çıkarılan birçok yasa bizim durumumuzu daha da kötüleştirdi. İlkin Matthias'ın bize geri verdiği yer değiştirme özgürlüğümüz birçok formalitelerle kısıtlandı. Sonra, bir beyin yanından kaçan serfleri çalıştıran beyler cezalandırıldı. Daha sonra, beyler, kendi malikaneleri içinde bile serbestçe hareket etmemizi yasakladılar.

Çünkü daha o zamandan büyük malikaneler kurulmuştu. Matthias zamanında Macaristan'ın beş milyon nüfusu vardı. Bunun dört milyonu Macardı. Macarların büyük çoğunluğu da serfti. Szapolyai adında bir oligarkın 500 bin kadar serfi olduğunu, bir başka soylunun, soyluların en iğrenci Werböczi'nin 2 milyon 500 bin dönüm toprağı olduğunu söylersek, bu malikanelerden bazılarının büyüklüğünü göz önüne getirebilirsiniz.

Yabancı kralların yerine gene bir Macar kralın başa geçmesini isteyen küçük soylular da bizi olduğumuz yere bağlamaya karar vermişlerdi. 1492'de toplanan bu küçük soyluların parlamentosu, yer değiştirme özgürlüğümüzü kaldıran ve genel olarak yazgımızı daha da kötüleştiren bir yasa çıkardı. Büyük bir hukukçu olan ve 2 milyon 500 bin dönümlük toprağın sahibi Werböczi'nin yazdığı bir kararname şöyle sonuçlanıyordu:

"Bu yasalara karşı gelenler sonsuz kölelik ve köylülük boyunduruğu altına sokulmalıdır. Ve cinayetlerinin cezasını sonsuza dek çekmelidirler."

Görüyorsunuz, onların görüşüyle "kölelik ve köylülük" aynı şeydi.

Küçük soyluların çoğunun ne serfleri ne de toprakları vardı. Böyleyken neden bu şekilde hareket ediyorlardı?

En güçlü oligark, Szapolyai, kral olmak istiyordu. Onun başdanışmanı da Werböczi'ydi. İkisi de Macardı. Küçük soylular da öyle, onlar da Macardı. Küçük soylular, Szapolyai kral olunca yabancı soyluları kovar, onların serflerini ve topraklarını kendilerine verir diye umuyorlardı. Ülkenin bir parçasının kendilerine bağışlanacağına güven duyuyorlardı. Böylece bir gelir sağlayacaklardı.

1514'te, Papa, Osmanlılara karşı bir Avrupa seferi, büyük bir haçlılar seferi, tasarladı ve Macar başpiskoposunu bu seferi örgütlendirmekle görevlendirdi. Papazlar ve keşişler, bize Papa'nın Osmanlılarla savaşmamızı istediğini söyleyerek bütün ülkeyi dolaştılar. Şöyle diyorlardı. "Bu hayırlı işten oğlunu alıkoyan bir baba, babasına engel olan bir oğul, Ulu Tanrı'nın lânetini ve gazabını üstüne çekecektir."

Bize, Buda dolaylarında, Rakos tarlalarında kurulacak kamplarda toplanmamız söylendi. Geldik. Kimimiz, haçlılar ordusunun büyük kırmızı haçını göğüslerimize dikmet isteğiyle coşmuştuk. Kimimiz ailelerimiz olmadığı ve kölelikten bıkıp usandığımız için geliyorduk. Kimimiz de, başkalarımız geldiği için geliyorduk. Sefere katılmak usuldendi, yapılacak şey buydu. Kimimiz, beylerimiz gitmemizi istemedikleri için, inadına geliyorduk. Beylere serfleri gerekti, haçlı seferi onlara vızgeliyordu. Sefere kendileri de katılmıyorlardı.

Rakos çayırları ve kamplar bizlerle doluydu. On bin, yirmi bin, otuz bin kişi geldik, daha da geliyorduk. Beylerimiz telâşlandılar, haçlı seferi kutsalmış, değilmiş dinlemediler, çiftliklerden ayrıldığımızda peşimizden silâhlı adamlarını göndermeye başladılar. Bir gözdağı vermek amacıyla birkaçımıza öldüresiye işkence yaptılar. Ama Rakos'ta yaklaşık olarak 50 bin kişiydik; beylerimizin silâhlı adamları hepimizin hakkından gelemezlerdi.

Başpiskopos, George Dozsa'yı haçlılar ordusunun başkomutanı yaptı.

George Dozsa, Osmanlılara karşı savaşlarda kendini göstermiş bir Székely soylusuydu.

Székely'ler belki de, ta Attilâ zamanından beri Transilvanya'nın dağlık kısımlarında otururlardı. Eski puta tapıcılıklarından süregelen ve "at başı" denilen klan şeflerinin yönetimi altında, çok uzun bir zaman eski kabile örf ve göreneklerini bırakmalıdır. Onlar arasında eski düzen hâlâ yürürlükteydi, köyü çevreleyen topraklara ortaklaşa sahiptiler ve aralarında eşittiler. Bir Székely soylusunun sıradan bir köylününkünün belki ancak iki katı kadar bir toprağı vardı.

Székely'ler bizim içimizde, özgürlüğüne en fazla düşkün, en uyanık ve en cesur olanlardır. Onların macarcası bir ceviz, ya da bir elma tadı kadar hoş gelir dile. Çok güzel peri masalları anlatırlar. Öyküleri nükte doludur. En gözde eğlenceleri nükte yarışıdır. Birbirlerine çözülecek bilmeceler verirler. Kendileri bilmeceler yaratırlar. Kişinin değeri, yalnızca sahip olduğu toprak parçası gözönünde tutularak değil, gücü ve aynı zamanda zekâsı hesaba katılarak ölçülür. Székely'ler arasında birinci olmak için çok uyanık, nükteci ve gerçekten cesur olmak gerekir.

George Dozsa, en iyi savaşçı olan Székely'ler arasında birinciydi. Osmanlılara karşı zaferler kazandığından çok büyük bir ünü vardı. Çok cesurdu. Gençliğini güney sınırlarında Yeniçeriler'le çarpışarak geçirmişti.

Ve işte, 1513'te Osmanlılar daha çok güçlenmişlerdi. Yalnızca Macaristan'ı tehdit etmiyorlardı, tüm Avrupa'yı almak niyetindeydiler. Papa ve krallar büyük bir korkuya kapıldılar ve büyük bir haçlı seferine hazırlandılar. Eski haçlı ordusu gibi değildi bu. Doğu ve Orta Avrupa'nın gerçek ve planlı bir savunmasıydı.

Her neyse, Macar Başpiskoposu, George Dozsa'yı haçlılara önder yaptı.

Biz Dozsa'ya bizden biri gibi bakıyorduk. O çok savaşmıştı ve hayli yoksuldu. Antal Budai Nagy ayaklan-

masından bu yana beylerimizin korkunç zulümlerine uğrayan kahraman Székely'lerden biriydi. Székely'ler kendilerini, kendi dağ köylerinde savunurlardı. Beylerimizin en kötülerinden olan Stefan Batory, Székely'lerden zehirden nefret eder gibi nefret ederdi. Çünkü bu Székely'ler kendilerini Macar ulusundan sayarlardı. Oysa soylular için ulus demek yalnızca beyler demekti. Ama Stefan Batory, Székely soylularından da nefret ederdi, çünkü onlar serflerin dilini, macarcayı konuşurlardı, ve genel olarak en iyi Macar soyu sayılırlardı. Batory, birçok Székely'yi Romanya Moldavyası'na ve başka komşu bölgelere sürmüştü. Tarihçi Acsady'ye göre, Batory'nin sloganı şuydu: "Székely toprakları üstünde çürümüş leşlerin kokuşması, orada Székely'lerin oturmasından iyidir."

Székely'lerden, kötü beylerimiz nefret ederlerdi. Onun için biz Székely'leri severdik. Onlar gibi olmak isterdik. Dozsa'ya hayrandık.

St. George gününde 24 Nisan 1514'te, Peşte'nin St. Sigismund kilisesinde, Dozsa'nın ve 10 komutanının göğüslerine kızıl haç dikildi. Ve Başpiskopos, Papa'nın Roma'da kutsadığı sancağı onlara verdi.

Dozsa hemen işe girişti. Avrupa'nın bizi beklediğini, Avrupa'yı Osmanlılara karşı savunmanın bizim görevimiz olduğunu biliyor, ya da hiç değilse, bildiğini sanıyordu. Eğitimimiz için planlar yapıldı. Talim yapmaya başladık. Nasıl yürüyeceğimizi, silâhlarımızı nasıl kullanacağımızı, nasıl dövüşeceğimizi bize öğrettiler. Bazılarımızın kılıçları vardı. Bazılarımızın tırpana benzer uzun saplı macar silâhları vardı; mızrak gibi ileri uzatılarak kullanılırdı bunlar.

Bu zamanlarda, bilindiği gibi, iki tip asker vardı; kendi ülkeleri, kendi illeri, ya da feodal beyleri için dövüşen soylular, bir de ücretli askerler. Biz ücretli asker de değildik. Bize bir dava uğruna dövüşeceğimiz söylenmişti. Her nasılsa; dövüşenlerin, iyi dövüşenlerin bundan böyle köle olmayacaklarına inanmaya başlamıştık. Beylerimizin de bizim gitmemizi istemeyişlerinin

nedeni herhalde budur, diye düşünüyorduk.

Dozsa'ya katılmaya ve Osmanlılarla savaşmaya can atıyorduk. Ama beylerimiz telâşa düştüler. Beyler daha başından beri bu haçlı seferini iyi karşılamamışlardı. Başpiskoposu, kendi kişisel hırsını gidermek için bu işe girişmekle suçluyorlardı. Bu herhalde doğruydu. Ama Osmanlıların gelip kapılarımıza dayandıkları da doğruydu.

Beylerimiz haçlı seferini çeşitli yollarla engellemeye başladılar. Bize gelince, daha Mayısın ortalarında 40 bin kişilik bir ordu olmuştuk. Ve hâlâ her bir yandan gelip bize katılıyorlardı. Bunlar kendileriyle birlikte kötü haberler de getiriyorlardı. O zamanın bir risalesinde şunlar yazılıdır: "Beyler kendi serflerini yakalamaya başlıyorlar ve ağır cezalara çarptırıyorlar... haçlıların kızıl haçını taşıyanları öldürüyorlar... uşaklar hadım ediliyor." Başka yerlerde de beyler, Osmanlılara karşı savaşmak için haçlılara katılmak amacıyla yerlerinden kaçan serflerin ailelerine işkence yapacaklarını ilân ettiler.

Biz bu haberleri duyuyorduk. Gelen kötü haberleri doğrulayan kanıtlarımız da vardı. Büyük beyler, bir yabancı olan zayıf Macar kralı üzerindeki etkilerini kullanarak bizi açlıktan öldürmeye giriştiler. Karargâhlara yiyecek verilmiyordu. Dozsa, söz verilen para yardımını alamıyordu.

Karargâhlarda herkesin sinirleri gergindi. Açtık. Ailelerimizin geleceğinden endişe ediyorduk. Osmanlıların gücünün arttığı yolunda söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Yoksul papazlar, keşişler, öğrenciler, küçük soylular kamplarımızda bizimle birlikte yaşıyorlardı. Bizlerle konuşuyorlardı. Bize beylerimizi anlatıyorlardı.

Zaten bize her şeyi öğretmek gerekmiyordu. Her şey gün gibi ortadaydı. Beyler, sonra, ileride, ülkede bizim de haklarımız olur diye ülkeyi kurtarmamızı istemiyorlardı. Özgür olmak, bir parça toprağa sahip olmak, karılarımızı, kızlarımızı beylerimizin yataklarından beri almak, insan olmak; boyunduruğa vurulmuş hayvanlar gibi olmamak hakkını elde ederiz diye ülkeyi kurtarma-

mızı istemiyorlardı.

En büyük ve en önemli karargâh Peşte yakınlarında, Rakos'daydı. Dozsa oradaydı. Dozsa sade bir askerdi. Osmanlıları tanıyordu. Onların ülkemizi almak istediklerini biliyordu. Ve ülkeyi korumak istiyordu. Bir devrimci değildi, sade ve dürüst bir adamdı. Ama beylerimiz onu pek çabuk aydınlattılar. İşin içyüzünü öğrendi.

Ordu 14 Mayıs'ta, kuşatılmış bulunan Knin Şatosunu kurtarmak üzere Hırvatistan'a hareket emrini aldı. Beylerimiz, iyi silâhlanmamış olduğumuz ve yarı aç olduğumuz için Osmanlıların birçoğumuzu öldüreceklerini, bizim yılacağımızı, sineceğimizi ve ondan sonra da kendi emirlerine, silâhsızlanmamız, evimize dönmemiz ve yeniden serf olmamız yolundaki emirlerine boyun eğeceğimizi umuyorlardı.

Ama biz, artık başkaldırmak için olgunlaşmıştık. Bir çeşit halk papazı olan Czegléd Papazı, Leorincz Mészaros, beylere ve onların emirlerine karşı bir konuşma yaptı:

"Bunca zamandır bizim kanımızı içtiler, şimdi saklanıyorlar ve yurdumuz için Osmanlılara karşı Savaşmaya cesaret edemiyorlar. Bu kurbağalara karşı ayaklanalım."

Czegléd Papazı yoksul bir papaz değildi, ama bir yurtseverdi. Macaristan'ın bizim yurdumuz olduğuna, bizim hepimizin ulusun bireyleri olduğumuza gerçekten inananlardan biriydi. Ordumuza katılan birçok namuslu küçük soylular, hatta oldukça zengin soylular da vardı. Bunlar ülkenin düşmanlarının kimler olduğunu görüyorlardı. Özgür bir ulus, özgür bir ülke uğruna savaşmak istiyorlardı. Adalet için savaşmak istiyorlardı. Sonra da istilâcılara karşı savaşmak istiyorlardı.

Kentli Alman burjuvaları bize karşı büyük beylerle birliktiler. Birçok yerlerde bir eşeğin kuyruğuna kızıl haç bağlayıp sokaklarda dolaştırıyorlardı. Başıboş bir haçlı neferi ellerine geçerse kazığa oturtuyorlardı. Ailelerimize işkence ediliyordu. Bizlerse açtık.

Bu durumda Dozsa, Osmanlılarla karşılaşmadan önce beylerimizi yenmek zorunda olduğumuzu anlamıştı. Beylere karşı ayaklanma emrini verdi.

İlk konuşmasını Czegléd kentinde yaptı. Artık dersini almıştı. Belirli bir duruma karşı cephe alıp onu anlamaya alışık bu sade asker, şimdi halkın önderi oluyordu.

Dozsa, Czegled kentinde şöyle konuşmuştu:

"Tanrımızın indinde hiçbir şey, bir kişinin başka bir kişi üstünde hüküm sürmesi kadar âdi değildir. Kölelik doğal bir şey olamaz. Kölelik insanların yazgıları arasındaki eşitsizlikten, insanların hırsından ve açgözlülüğünden doğdu. İnsanları, hele vatandaşları, amansız bir köleliğe tabi tutmaktan daha büyük günah yoktur. Macar soyluları size vatandaş gözüyle değil, köle gözüyle bakıyorlar. Sanki çetin bir savaşta boyunduruk altına almışlarmış gibi düşmandırlar size. Hayvanları da, insanları da aynı şekilde aydınlatan güneşin ışığını bile sizden kıskanıyorlar. Hatta sizin bir ruhunuz olmasını bile istemezler. Ruhunuzu korumanıza izin veriyorlarsa, bu yalnız, ruhsuz yaşayamıyacağınız, onlar için ekip-biçemiyeceğiniz içindir. Onlar için ürün, onlar için şaraplık üzüm yetiştirirsiniz, onlar için hayvan beslersiniz, onlar için kumaş dokursunuz, sizin payınıza ancak kölelik ve yoksulluk düşer. Hep bunları acı deneyimlerinizle biliyorsunuz. Bir soylu her ne yapsa kefaretini gene siz ödersiniz. Bir soylu doğsa, evlense, ya da çocuklarını evlendirse, kendi özel işleri için mahkemeye gitse, bir ev yaptırsa, ölse siz ona hediyeler vermek zorundasınız. Onun bayram günleri sizin kara günlerinizdir. Hatta onun kötü günleri sizin için daha da acı olur, çünkü bu kötü günün ceremesini de siz çekmek zorundasınız. Ve en çok istedikleri şeyi, parayı, sizin sırtınızdan çıkarırlar. Sizin paranızla saygınlık kazanır, büyük adam olurlar ve bu güçleriyle de sizi geberesiye çalıştırmak hakkını elde etmek için

başka soylularla savaşırlar.
Daha ne kadar zaman biz Macarlar bu aşağılamaya katlanacağız? Ünlü Han Attila'nın önümüze düşüp bizi Kuzey Dağlarından göç ettirmesi için miydi? Birkaç kişinin kendini beğenmişliğine ve açgözlülüğüne hizmet etmek için miydi? Biz, özgürlük umudumuzu bile yitirirken bir avuç kişi zengin ve güçlü olsun diye miydi?
Kalkın Macarlar! Tanrı'nın, aziz babamızın, özgürlüğümüzü yaratanın, düşmanlarımızı şaşkına uğratanın, sizi birleştiren ve silâhlandıranın ardından gidin. Düşmanlarınız, bu zayıf yaratıklar, bu sefihler, sizin boyunduruğu kaldırıp atmak azminde olduğunuza hâlâ inanmıyorlar. Bu karı tıynetli heriflere, kendi serfleriyle, kendi vatandaşlarıyla eşit olarak yaşamalarını ve o dayanılmaz gururlarıyla hüküm süremeyeceklerini öğretin.
Artık özgürlüğümüz için çarpışma fırsatına dört elle sarılın. Tanrı, verdiği büyük fırsatı kullanamadınız diye, size karşı gazaba gelmesin, gözünüzü dört açın.
Ben sizinleyim, sizinle birlikte, özgürlük için, düşmanlarımıza karşı savaşacağım; vereceğiniz rütpe ne olursa olsun o rütpede savaşacağım."
Biz, Dozsa'ya "Köylüler Kralı" adına verdik.

Bütün ülke karmakarışık olmuştu. Kimi yerlerde soylular, küçük haçlı karargâhlarını kuşatmışlardı. Başka yerlerde de, Dozsa'nın orduları soyluların elinde olan kentleri kuşatmışlardı. Yollar tehlike doluydu. Beylerin askerleri ellerine haçlılardan yollarını saşırmış küçük birlikler geçirince onlara öldüresiye işkence ediyorlardı. Serfler, beylerin ailelerine işkence ettikleri yerlere küçük tenkil birlikleri saldılar. Beylerden de, haçlı savaşçılarından da binlerce ölen oldu.

Bu arada Dozsa, beylerimizin akıllarını başlarına getirmek için bir girişime daha geçti. Buda'ya, Krallık Danışmanlar Kurulu'na, bir mektup gönderdi. Bu, o za-

manın deyimiyle yazılmış, uzun bir mektuptu. Özeti şöyleydi:

1. Osmanlılar Macaristan'ı tehdit etmektedirler.
2. Macaristan'ı yalnız büyük bir ordu kurtarabilir.
3. Eğer beyler, eski yasalarımızın yeniden gözden geçirilmesini ve krallarımızın halka bağışlamış oldukları hakların yeniden verilmesini kabul edeceklerse, Macar ordusu, halk ordusu, onlarla bir barış yapmaya razıdır. Ve bundan sonra, beyler de Macar ordusuna katılacaklar ve Osmanlılara karşı birlikte hareket edeceğiz.

Beylerimizin eski haklarımızı bize geri vermeye niyetleri yoktu. Osmanlılara karşı savaşta bizimle birleşmeyi de istedikleri yoktu. Bize karşı büyük bir hızla ordular kurdular. Almanlardan ücretle askerler tuttular, Almanlara verilen macar kentlerinden askerler topladılar, kendi özel ordularını kullandılar. Başpiskopos, Dozsa'ya haçlı seferinin sona erdiğini bildiren bir mektup gönderdi. Haçlı seferini ilân eden "Kutsal Papalık Genelgesi" artık geçersizdi. Haçlı seferini başlatmakla görevli olan aynı papazlar şimdi onu durdurmalıydılar, yoksa aforoz edileceklerdi. Haçlı seferiyle birlik olmakta direnen her kişi aforoz edilecekti. Dozsa, ordularını dağıtmalı, herkesi yerlerine göndermeliydi.

Daha şimdiden emri altında, silâhlı 120 bin kişi toplanmış olan önderimiz Dozsa, gazaba geldi. Başpiskoposun elçisine gürleyen bir sesle şöyle haykırdı:

"Ben öyle kendisiyle oynanacak çocuk değilim, dedi, Tanrı'nın önünde, Kutsal Haç'ın üstüne yemin ederim ki, hepinizi yokedeceğim."

Halk ayaklanması bir halk savaşına dönmüştü.

Beylerimiz bizim üstümüze ordular gönderdiler. Bu ilk orduları yendik. Bunun üzerine her zaman yaptıkları şeye, yabancı orduların yardımına başvurmak istediler. Alman İmparatorundan ve Polonya Kralından yardım dileğinde bulundular. Ama, Dozsa'nın orduları önemli kentleri kuşatmışlardı. Beyler, yabancı yardımının geç kalmasından korkuyorlardı. Onun için, Transilvanya'nın büyük oligarkı Janos Szapolyai'den acele yar-

dım göndermesini rica ettiler. Szapolyai üstümüze güçlü ordularla geldi.

Savaşımızın öyküsüyle sizi sıkmak istemeyiz. Uzun zaman her yanda biz üstün geldik. Sonra, bir-iki savaş alanından zararlı çıktık. Daha sonra soylular ve piskopos hainçe hilelerine başvurdular. Ajanlarını ordularımızın içine saldılar. Dozsa'yla görüşmelere başladılar, sonra sözlerini tutmadılar. Ve en sonunda, Szapolyai'nin güçlü ordusu savaş alanında bizi yendi.

Dozsa, Szapolyai'nin Macar kralı olmak istediğini biliyordu. Szapolyai Transilvanya'nın Osmanlıların tehdidi altında olduğunu da biliyordu. Szapolyai, kendisine, ordusuyla birlikte haçlılara katılmak istediğini mektupla bildirince, Dozsa bu düşünceyle, görüşmeye yanaştı.

Ordumuzun öteki birlikleri, bir yandan bütün Bekes ülkesinin sahibi Alman Kontu Brandenburg'lu George'a karşı, öte yandan Macaristan ve Romanya soylularıyla Macaristan'ın ayrıcalıklı kentlerinin müttefik ordularına karşı savaşırken, Dozsa, kendi başında bulunduğu ordusuyla Temeşvar yakınlarında Szapolyai'yi bekliyordu. Szapolyai'nin kendisine saldırmak niyetinde olduğunu kavradığı zaman artık iş işten geçmişti. Szapolyai'nin orduları bizimkilere çok yaklaşmıştı. Ve Dozsa yenildi.

Savaşta bizden 20 bin kişi öldürüldü. Dozsa tutsak düşürüldü. Beylerimiz "Köylüler Kralı" için tiyatroya yaraşır bir *son* hazırladılar.

Dozsa için demirden bir taht ve taç yaptırırlarken onun hapsedilmiş piyade erlerine de tam iki hafta yiyecek hiçbir şey vermediler. Birçoğu kırıldı. Ama, 20 Temmuz 1514'te, çingene cellâtları, demir tahtın altında, demiri kıpkızıl hâle getirecek büyük bir ateş yakınakla görevlendirildikleri zaman, tutsak askerlerden bir kısmı açlıktan yarı çıldırmış bir halde henüz yaşıyordu. "Köylü Kral" için, aynı şekilde, ateşte kıpkızıl hale getirilmiş bir de demir taç hazırlamışlardı. Önderimizi bu kızgın

tahtın üstüne oturttular. Başına da kızgın tacı geçirdiler ve askerlerini onun yanmış etini yemeye zorladılar.

Bu sahneyi zevk ve coşkuyla gözleyenlerden biri, Piskopos Vernacsios, anılarında şöyle yazar:

"Çingeneler neşeli bir müzik çalıyorlardı. Askerler, Dozsa'nın tahtının çevresinde itile kakıla dolaştırılıyor ve onun etini yemeleri için kılıçların ucuyla dürtülüyorlardı. Her dönüşten sonra askerlerin ağzı yoklanıyordu. Ağzı kanlanmamış olan hemen öldürülüyordu."

Macar Kralı Ulaszlo, bu olaylar üstüne İmparator Maksimilyen'e şu notayı göndermiştir:

"George Székely (Dozsa), önce yanan bir demir taçla taçlandırıldı, sonra, henüz canlıyken demir bir tahta bağlandı ve genellikle 'hayduk' denilen, kendisinin ya şaka ya da ciddi olarak 'hayvan' dediği askerleri onu parça parça edip yediler; sonunda bedeni dört parçaya ayrıldı ve şişlere geçirildi."

İşte önderimiz böyle yokedildi. Şimdi sıra bizdeydi. Ülkenin her yanında bizden 70 bin kişi türlü iğrenç yöntemlerle öldürüldü. Ordularımızın hâlâ dövüşmekte olan bir kısmı, beylerimizin yardıma çağırdıkları Sırp oldularına yenildi. Sırplar ne yaptıklarını bilmiyorlardı, çünkü beyleri onlara yalan söylemişlerdi.

Soylular, ailelerimizin de cezalandırılması gerektiği kanısına vardılar. Szapolyai, kocaları ve babaları devrime katılmış bu köle kadın ve çocukların da yaşamalarının tehlikeli olduğunu düşünüyordu. Bunların da binlercesi kılıçtan geçirildi; geri kalanları da sağlam kaleler içine kondular ve buralarda açlıktan öldüler.

Beylerimiz daha sonra, öc alma hırslarının biraz yatıştığı zaman, yakaladıkları eski haçlıların alınlarına haç biçiminde bir yanık yarası yaparlardı. Bu işaret, bütün ömür boyunca bize Macaristan'daki tek köylü haçlı seferinin anısını canlandırırdı.

Kutsal Haç, bir direniş sembolü haline geldi. Biz ona Crux diyemeyiz. "Kuruk" deriz. Yüzyıllar boyunca ve bugün de biz kendi kendimize hep *Kuruk* demişizdir. Beylerimizin çoğu Alman soyundan oldukları ve

sonraları da Alman Habsburglara hizmet ettikleri için, *Kuruk* aynı zamanda Alman'ın tersi bir anlam da taşır.

Evet, biz *Kuruk*'lar yenildik.

Beylerimiz gene de yakamızı bırakmadılar. Onların büyük yasa koyucularından, şu 2 milyon 500 bin dönümlük toprağın sahibi Werböczi, devrimimizin *Macar serf ve köylülerinin asli günahı* olduğu teorisini geliştirdi. 1514'te Devlet Meclisi'nce kabul edilen bir yasa kitabı yazdı, bu kitap bizi *sonsuz köleliğe mahkûm* ediyordu.

Bu yeni yasa düzeni, bir Macarla öteki arasına demirden bir engel koyuyordu. Biz, yani halk, "toprağa bağlı"ydık ve zincire vurulmuştuk. Devlet Meclisinin kabul ettiği Werböczi yasaları, aslî günahımız yüzünden bütün haklarımızı yitirdiğimizi ve yalnızca görevlerimiz olduğunu ilân ediyordu.

Bu yasalara göre, bütün devlet yükümlerini bizim yüklenmemiz, vergileri bizim ödememiz, bütün işleri bizim görmemiz gerekiyordu. Soylular, vergilerden ve, her ne biçimde olursa olsun, bütün görevlerden bağışlanıyorlardı.

Yeni yasalar şöyle diyordu:

"Onların ihanetinin anısı ve cezası çocuklarına geçirilmelidir; öyle ki, tüm insanlık beylere karşı ayaklanmanın nasıl bir günah olduğunu öğrensin. Bundan ötürü, bu ülkede bütün köylüler istedikleri yere göçebilmek özgürlüğünü yitirmişlerdir. *Kendi toprak beylerinin kulu olmaya sonsuza dek mahkûm edilmişlerdir.*"

Böylece, insanlığın "aslî günahı"nı beylerimiz bizim omuzlarımıza yüklemiş ve bunu yasalaştırmış oldular.

1526'da Macaristan ulusal bir felâkete uğradı. Osmanlılar Mohaç savaşında Macar ordularını yendiler, ülkenin büyük bir kısmını ele geçirdiler. Osmanlılar bu toprakları 150 yıl kendi egemenlikleri altında tutacaklardı.

Yirmiyedi bin kişi yerine üçyüz bin kişi, Mohaç'ta Osmanlılara karşı durabilirdi. Beylerimiz bize eski hak-

larımızı vermeye razı olup da Dozsa orduları Mohaç'ta savaşa katılsalardı, savaşın ve Macaristan'ın alınyazısı farklı olurdu herhalde.

IV.

BİZİM halk öykülerimizde her zaman bir ders vardır. Dozsa'nınki de ibret doludur.

Büyük oligark Szapolyai, Osmanlıları yenmek için Mohaç'a varmakta fazla gecikmişti. Ama bizi yenmek için hiç de gecikmemişti.

Kral, Munsterberg Dükünden bize karşı yardım istemişti. Ama Osmanlılara karşı yardım dileğinde bulunmadı.

Beylerimiz bizim köle olmamızı, bizi ulustan çıkarmayı istiyorlardı. Bunu yapmakla ulusun büyük bir kısmını 150 yıl boyunca yitirdiler. Bize vatan haini diyorlardı. Kendileri de vatansever!

Üstelik, öyle görünüyordu ki, kendi öz çıkarlarının bile nasıl hareket etmek gerektirdiğini bilmiyorlardı. Bize karşı kinleri yüzünden kendi ülkelerini yok ettiler. Bunlara benzer şeyler, tüm dünyada, tüm tarih boyunca, çok yakın zamanlara dek olagelmemiş midir?

Ama biz öykümüze dönelim:

1514'teki yenilgimizle Macaristan tarihinin 1526' daki büyük felâketi arasında geçen dönemde hepimiz cezadan payımıza düşeni aldık. Soylulardan kurulu komiteler köyleri dolaşıyorlar, evlerimize dek geliyorlardı. Yakınlardaki soylular da onlarla birlikte gelirlerdi. Eğer bir soylu, bizdeki bir inek, bir domuz yavrusu, ya da bir konsolun devrim sırasında kendisinden alındığını ileri sürerse, komite onları bizden alır kendisine verirdi. Bu yolla, beylerimiz bizden istedikleri her şeyi alırlardı.

Kral, Szapolyai'nin "zarar-ziyan"ını gidermek için özel bir vergi koydu.

Biz yıkılmıştık bir kez, onun için hiç kimse bizim zararımıza olarak çabucak zengin olma fırsatını kaçırmadı. Büyük papazlar bizimle birlikte dövüşünüş olan

küçük papazları hapsettiler ve mallarına el koydular. Büyük beyler, bizim davamıza katılmış olan küçük beylerin topraklarını, birçok durumlarda da soyluluk ünvanlarını alarak onları cezalandırdılar. Orta Macaristan'ın büyük bir kısmı dalkavuk Brandenburg kontunundu; Dozsa ile savaştığı için kral kendisine ödül verdi. Kral Matthias'ın, Adil Matthias'ın hükümranlığı sırasında birçok özgür kentin halkı Macaristan'ın orta kısımlarına göçmüştü. Onların da ayrıcalıkları ellerinden alındı ve bu Alman kontuna verildi.

Biz iyiden iyiye köle olmuştuk. Ama bir köle aynı zamanda evcil bir hayvandır da: kendi beyi için bir değer taşır. Onun için birbirine karşı dolaplar çeviren beyler, düşmanları olan soylulara zarar vermek için bizleri, yani düşmanlarının mülkleri olan bizleri yoketme yolunu tutarlardı.

1514-1526 yaygın katliamlar dönemiydi, düşük vezinli para basma ve ülkenin soyulması dönemiydi. Ülkenin durumu da ne durumdu ama! Alınlarındaki yanık haç izleriyle ormanlarda dolaşıp duran başıboş çeteleri gözönüne getirin. Daha bir yıl önce tarlalarında çalışan basit serfler, şimdi tepelenmek için ardına düşülen haydutlar olmuşlardı. Çoğumuz gerçekten haydut olmuştuk. Yuvalarımızı yitirmiştik. Ailelerimiz işkenceyle öldürülmüştü. Beylerin eline geçersek bizi yakacaklarını biliyorduk. Bu yüzden Kutr olduk, amansız haydutlar olduk. Ölüm bizim için büyük bir anlam taşımıyordu. Bir bey elimize geçecek olursa, ona hiç de insanca olmayan, düşünebileceğiniz en kötü biçimde davranıyorduk.

Sayımız artıyordu.

Beylerimiz çobanların silâh taşımasını yasak ederlerdi. Oysa onlar bu durumda, hayvanlarını koruyabilmek için silâh taşımak zorundaydılar. Onun için silâhlarını saklarlardı. Yakalanırlarsa sağ kolları kesilir ve koğulurlardı. Onlar da sol kollarıyla dövüşmeyi öğrenir; haydutlara, beylerin yağmacı, ırz düşmanı dedikleri "hayduklar"a katılırlardı.

Birçoğumuz kaçmaya, göç etmeye başladık. Başlangıçta başardık bunu. Nasıl ki, Transilvanyalılar da 1437 devriminden sonra göç etmeyi başarmışlardı, şimdi de biz, Polonya'ya, Romanya'ya, Avusturya'ya gidiyorduk. İstediğimiz dirlik-düzenlik içinde çalışmaktı. Beylerimizden kurtulmak için bütün koşulları kabul ediyorduk.

Ama bir süre sonra beyler, ülkenin boşalacağı korkusuna düştüler. Bu kaygıyla komşu krallardan sınırlarını bize kapamalarını istediler. Yüzlerce aile kapalı sınırlardan geri dönmek zorunda kaldı. Bu aileler kendi yerlerine dönemezlerdi, birer kaçak köleydiler. Birçoğu yitti gitti, birçoğu Karpat ormanlarında göçebe bir yaşam sürdüler. Bütün bu süre içinde Osmanlılar sınırlarımıza dayanmış bulunuyorlardı. Papa'nın elçisi, Baron Burgio, durumu gittikçe artan bir tasayla gözlüyordu. Papa'ya yolladığı raporlardan birinde beylerimizin bize en büyük düşmanlarıymışız gibi davrandıkların belirtiyordu. "Eğer Türkler Macar serflerine özgürlük vaadederlerse ne olacak; ya da Macar serfleri büyük devletlerden yardım görürlerse ne olacak?" diye yazıyordu.

Biz yardım görmedik. Hiçbir büyük devlet hiçbir zaman bize yardım etmedi. Zaten Osmanlılar, kendi aralarındaki bitip tükenmez kavgalardan başlarını kaldıramayan beylerimizi yenebileceklerini ve onların ülkeyi savunmak için bize yardıma yanaşmayacaklarını çok iyi biliyorlardı.

Birçoğumuz, gene de, bu savaşta payımıza düşeni yapmaya istekliydik. Székely'ler Transilvanya sınırlarında çarpışmak istediler. Güney Macaristan halkı savaşmak istedi. Ama beylerimiz yalnız soyluların silâh taşıyabileceklerine karar verdiler.

Beylerimiz bizi yendikten sonra krala karşı döndüler. Çünkü kralın kendilerine karşı bizi desteklemesi tehlikesi vardı. Ve onlar, beylerimiz, zaferlerinin güvenli olmasını istiyorlardı. Kendilerine iktidar sağlayacak, bize de sonsuz kölelik getirecek sağlam bir hükümet kurmak için durmadan dolaplar çevirmekteydiler. Böyle

beylerden bekleneceği gibi, aralarında kurdukları dernekler, birlikler yoluyla her biri ülkeyi başka bir yabancı devlete satmayı tasarlıyordu. Kimileri Habsburglarla, kimileriyse Almanlarla görüşmeler yapıyorlardı. Kimileri Polonya kralına bağlı olarak bizim üzerimizde egemenlik kurmak istiyorlardı; kimileriyse Osmanlıların koruyup kayıracağı bir soylular cumhuriyetinin kendi çıkarlarına en uygun olacağını düşünüyorlardı.

Kendisi de bir yabancı olan Kral II. Luis, o zamanlarda, "içerideki Türkler"den gerçek Türklerden korktuğundan daha çok korktuğunu söylüyordu. Bugün böylelerine beşinci kol, ya da Kuislingler diyoruz.

Elbette ki, beylerimizin hepsi kötü değildi. Gerçek yurtsever olan, Osmanlılara karşı olduğundan daha fazla bize düşman olmayan birçok küçük, hatta büyük soylular da vardı. Bizi serbest bırakmaya hazırlanmaktaydılar. Ama bunlar azınlıktaydılar. Sıradan bir kişi, olsa olsa kendi öz çıkarlarını ve ailesinin çıkarlarını gözetir. Ancak çok coşkulu kimselerdir ki, kendi sınıf çıkarlarını unutabilirler ve başka şeylere, din gibi, ülke gibi şeylere bağlanabilirler. Orta bir beyin davranışlarını gördüğü eğitim belirler.

1525'te güney sınırındaki askerler ücretlerini istemek üzere krala başvurdular. Birçok yıldan beri ücretlerini almamışlardı, açlıktan ölüyorlardı, cephaneleri yoktu. Kral da parasızdı. Çok kez, sarayın geçimini sağlamak için kendi gümüş sofra takımlarını Buda'lı Yahudilere rehin vermek zorunda kalmıştı. Kral yoksuldu. Askerlere para veremedi. Bizim sırtımızdan adamakıllı zengin olmuş beylerden askerlere para vermelerini istedi. Beyler reddettiler. Sınır muhafızlarının delegeleri bir ay beklediler, sonra geri gittiler. "Artık daha fazla hizmet edemeyiz. Macaristan'ın sonu geldi" dediler.

Ertesi yıl Mohaç'ta beylerimizin 27 bin kişilik küçük ordusu yenildi. Osmanlılar Macaristan'ın üçte ikisini ele geçirdiler. Transilvanya, Szapolyai'yi kral seçti. Macaristan'ın batı ve kuzey-batı parçasında Habsburg-

lardan Ferdinand egemendi. Buda kenti bile Osmanlıların eline geçmişti.

Bu, bizim birçoğumuz için bir efendi değişmesi demekti. Osmanlı işgali altındaki Macaristan'la, Habsburg işgali altındaki Macaristan arasındaki sınır hep değişti durdu. Birbuçuk yüzyıl boyunca batıda "sınır kavgaları" sürdü gitti. Habsburglar boyunduruğu altındaki beylerimiz artık kendileri için savaşmamıza izin vermişlerdi. Habsburg işgali altındaki Macaristan, ancak silâh zoruyla elinde tuttuğu bölgelerde egemenliğini yürütebiliyordu.

Bu dönem, bir bakıma bir kahramanlıklar çağıydı. Sınır çarpışmalarında beylerimizden de, bizden de birçok kahramanlar sivrildi. Birbuçuk yüzyıllık bir zaman boyunca Avrupa'yı Osmanlılara karşı biz savunduk. Herhangi bir tarafsız tarih kitabını açınız, bunu böyle yazar.

Unutmayınız; size *bizim* tarihimizi anlatıyoruz, Macaristan'ın tarihini değil. Yüzyıllar boyunca çektiklerimiz bizi katırlar kadar inatçı yaptı. Bu inadımız, yabancı beylerin ve yabancılara hayran krallarımızın Macaristan'ından *bizim* ülkemiz diye söz etmemizi güçleştiriyor. Biz hep Macaristan'ın bir gün bizim ülkemiz olacağını kurarız. Biz yurdumuzu dürüstlüğün hüküm sürdüğü iyi bir ülke yapmak kararındayız.

Macaristan'ın üçte ikisini Osmanlılar işgal edince Osmanlıların düşmanımız olduğuna karar verdik. Ve başkaldırdık. Yığın yığın Batı ve Kuzey Macar beylerinin sınır hisarlarında toplandık, Osmanlılarla savaşa girdik. Roma-Cermen İmparatorluğu tahtında oturan Habsburglar ülkeye yabancıydılar. Bize yardım etsinler diye Almanlardan ücretli, küçük, asker birlikleri kurdular. Ama bunlar hiçbir zaman Osmanlıları topraklarımızdan çıkaracak sayıya ulaşmadı. Birbuçuk yüzyıllık Osmanlı işgalinden en çok biz Macar serfleri zarar gördük.

Transilvanya'da da yazgımız daha iyi değildi. Orada baş düşmanımız Szapolyai hüküm sürüyordu. Büyük

soyluların bir kısmı ona karşı ayaklandılar. Ona karşı bir ordu topladılar. Szapolyai, Dozsa'yı yendiği gibi onları da yendi. Bu başkaldıranların iki lideri büyük soylulardan Majlath ile Balassa'ydı. Onlar Osmanlılara karşı dövüşmek istemiyorlardı. Szapolyai'yi düşürmek istiyorlardı. Yenildikten sonra bu iki lideri Szapolyai'nin yanına götürdüler. Szapolyai onları bağışladı ve kılıçlarını kendilerine geri verdi. Orduları da cezalandırılmadı. Başkaldırma hakkı bile beylerin bir ayrıcalığıymış gibi görünüyor.

Szapolyai'nin oğlu, Szapolyai'den sonraki Transilvanya kralı, babasının işini sürdürdü. O zamanlar Székely'ler bir ölçüye kadar özgürdüler henüz. Toprakları henüz ortak mülkiyetlerindeydi. Silâhları vardı. II. Szapolyai onları da bizim gibi köle - tutsak yaptı.

Bu dönem, bileceğiniz gibi, Reformasyon ve Otuz Yıl Savaşları dönemiydi. Habsburglar Katolik olduğuna göre, bizim çoğumuz kalvinist ve Ünitarien olduk. Kalvinizm'e "Macar dini" diyorduk. Katolik hükümdarların kendi protestan uyruklarına nasıl zulmettikleri çok iyi bilinen bir öyküdür. Bizde, bu zulmün bir de potilik ve ulusal yönü vardı. Kalvinizm bizim için Katolik Alman Habsburg boyunduruğuna karşı direniş demekti.

1568'de, türlü nedenlerle, Transilvanya'da tam bir inanç özgürlüğü ilân edildi. Bu, o dinsel kin ve bağnazlık döneminde pek benzeri olan bir şey değildi. Prensler ve Transilvanya kralı birçok büyük ve küçük savaşlarla protestanlığı ve dinsel hoşgörüyü savundular. Onlar, protestanların safında Habsburglara karşı savaşıyorlardı. Onun için Osmanlılar onlara pek aldırmıyorlardı.

Beylerimizin hepsi Osmanlılara karşı değildi. 2 milyon 500 bin dönümlük Werböczi'yi anımsıyor musunuz? Hani "aslî günah"tan dolayı bizi sonsuz köleliğe mahkûm eden adam. Bu adam Osmanlılara hizmet etmeyi kabul etti. Osmanlıların elindeki bölgenin "Macar" başyargıcı oldu. Onun ölümü gerçekten ibret vericidir. Her an servet peşinde koşan, her yıl kraldan türlü dolaplarla bir düzine, ya da daha çok köy koparark işini

yoluna koyan, her alçaklığa başvuran bu soylu kişi yaşlılığında olağanüstü şekilde şişmanlamıştı. Buda'daki Osmanlı paşası Werböczi'nin çevirdiği dolapları öğrendi ve onu yemeğe çağırarak zehirledi. Werböczi'nin yağlı bedeni zehirden simsiyah oldu ve şişti. Öldüğü zaman kocaman bir kurbağaya benziyordu.

Bütün bir XVII. Yüzyıl boyunca Macaristan, Alman, Osmanlı, Habsburg, Tatar, Litvanya ve Polonya ordularının savaş alanı oldu. Başka başka beyler birbirleriyle dövüştüler. Biz de birçok kez ayaklandık. Birkaç bey bizim başkaldırmalarımızı çabucak Habsburg kralların karşı kurtuluş savaşına çevirdiler. Ülke çöküyordu. Yüzelli yıl boyunca sürüp giden savaşların günlük yaşamın bir parçası, olağan bir durum olduğu 600 millik oldukça geniş bir sınır şeridini gözönüne getirin. Sınır boylarında her iki tarafın da karşı taraf topraklarına yaptıkları akınları düşünün. Küçük süvari çeteleri küçük köyleri, çiftlikleri yakarak, hayvanlara el koyarak, kadınları ve oğlan çocukları kaçırarak ülkeyi yakıp yıkarlardı. Hep savaş halinde bir ulus için bunlar küçük olaylardı. Ama böyle her bir küçük olay, bizim için evlerimizin yokolması, ailelerimizin yıkılması ve daha birçok kişinin haydutlara katılması demekti. Atlılar gelirler ve giderler, siz avluda kalakalırsınız. Boşaltılmış ahır yanmaktadır. Kulübeniz yanmaktadır. Çocuklarınız alıp götürülmüştür. Karınız ağlar, ana-babanız ağlar; bir yandan yaşlı serflerin sızlanması... Ne yapabilirsiniz? Dosdoğru çeker gidersiniz, her şeyi unutarak, gelişigüzel bir yana gidersiniz. Üzüntü ve öfke geride kalmıştır. Bir sınır kalesine rastlarsanız sınır savaşçılarına katılmayı denersiniz. Ya da bir hırsız çetesi çıkar karşınıza, onlara katılırsınız. Bu durumda, gece haydut kampında kör kütük sarhoş olursunuz. Ertesi gün siz de bir haydutsunuz. Ve bir yanda bir başkaldırma olduğunu işitirseniz, örneğin büyük Prens Rakoczi'nin *Kuruk*'a katıldığını duyarsanız, siz de Kuruk safında yer alırsınız. Ondan sonra siz de bir asker, bir kahraman, gelecek günlerde tarih kitaplarının yazacağı binlerce meçhul-

den birisinizdir. Ama sonra, büyük bey yabancı kralla barış yapar ya da yenilir, o zaman tabiî cezalandırılan gene siz olursunuz. Eğer şansınız varsa canınızı kurtarabilir, yeniden haydut olabilirsiniz.

XVII. Yüzyılın son yılında Macaristan'ın çok büyük bir parçası Osmanlılardan kurtarılmıştı. Kurtarılan yerler tahrip edilmiş durumdaydı. Geniş bölgeler boşaltılmıştı. Büyük ova, buğday yetiştiren en ünlü bölgeler perişan haldeydi. Tarlaları yabancıl otlar kaplamış, ırmak boyları bataklığa dönmüştü.

Bu çökmüş, yakılıp yıkılmış Macaristan Habsburgların boyunduruğu altına geçti. Biz de Habsburglara düşman kesildik. Ülkeyi Almanlaştırmak istiyorlardı. Onlar katolikti, biz protestandık. En önemlisi, onlar beylerimizin dostuydular. Ünlü Macar tarihçisi Acsady bile şöyle yazar: "Macar soyluları, serflerin korkusu yüzünden halka karşı Habsburg mutlakiyetiyle birleştiler."

"Mutlakiyet" beylerin kullandıkları büyük lâflardan biridir. Bugün ona "faşizm", ya da "irtica-gericilik" ya da "totaliter diktatörlük" diyebilirsiniz. Beylerimiz ad değiştirmeyi, aynı şeye başka adlar takmayı severler. Bütün bu büyük lâfların birçok benzerlikleri vardır; vatandaşlık, anayurdun çıkarı ve benzeri parlak sözcüklerle tanımlanırlar. Ve bir de bakarsınız ki, anayurdun çıkarı dedikleri hemen her zaman kendilerinin çıkarlarından başka bir şey değildir. Örneğin, bu zamanlarda Macaristan hemen hemen bomboştu. 1514'le 1699 arasında bizden yüzbinlerce insanın yokolduğu bir gerçektir. "Adil Matthias" zamanında Macaristan'ın beş milyon nüfusu vardı. 1699'daysa, serf ve köylü nüfusu toplamının ikibuçuk milyonu bulduğu söylenir. Nüfusta böylesine büyük bir eksilmeyi anlamak güçtür. Kuşkusuz, bu büyük fark soylu kişilerin ve mülkü olmayanların hesaba katılmamış olmalarından ileri gelmiştir. Bir soylunun malı olmadın mı ülkenin nüfusuna katılmazdın, hatta bizden bile sayılmazdın.

Biz toplumun tortusuyduk. Artık, Doğu ve Kuzey

Macaristan ormanlarında, dağlarında dolaşan "hayduklar"a, çetecilere, yüzbinlerce askere ve sınır muhafızlarına gereksinim kalmamıştı. Biz de kalelerden, garnizonlardan, müstahkem mevkilerden geri döndük. Bize gereksinim yoktu artık. Ortada kalakalmıştık. Ayrıca, en iyi Macar kabileleri sayılan Jasz ve Kuman'lar da mülksüz halklardı. Ve onbinlerce küçük soylu da topraklarını yitirmişlerdi.

Söylediğimiz gibi, bu, toplumun tortusu hesaba katılmazdı. Bunlar dikkafalıydılar. Tehlikeliydiler. Bütün *Kuruk* başkaldırma bu ayaklanmalarını bunlar başlatmış, bu savaşlarda bunlar dövüşmüşlerdi. Geçim araçları olmayan bu tortu, büyük yolları hırsızlarla, koca ormanları o ünlü haydut çeteleriyle donatmıştı. Serseriler, dilenciler, gezici vaız ve ozanlar da bu evsiz barksızlar ordusundan, kendi öz topraklarında yurtsuz olan bu Macarlar ordusundan gelmeydiler.

Toprak, orada ortada duruyordu. Biz, toprağı işlememize izin verileceğini sanıyorduk. Yüzelli yıl boyunca çok acılar çekmiştik. Ulkemizde çok kan dökülmüştü. Elbette ki şimdi her Macar, tarlalarda çalışmak, çocuk yetiştirmek ve toprağına yerleşmek isteyecekti.

Ama, öyle görünüyordu ki, "mutlakiyet", "vatanseverlik", "ülkenin çıkarları" gibi sözlerin anlamları başkaydı. Toplumun tortusu olan yurtsuzlar tehlikeliydiler. Bunlar katıksız Macardı. Bunlar Habsburglara düşman olan *Kuruk'* lardı. Habsburglar katıksız Macar olan bir ülke istemiyorlardı. Beylerimize gelince, onlar da bizden nefret ediyorlardı. Onun için bu beylerin hepsi, başka milliyetten halklar getirterek ülkenin terkedilmiş kısımlarına yerleştirme fikri üzerinde anlaştılar. Habsburgların çağrısıyla 80 bin Sırp, Patrikleri Arsenius Tzernoievis'in yönetiminde ülkenin güney bölgelerine yerleştiler ve "Banat" Almanlarının onbinlercesi de Batı ve Güneybatı Macaristan'a yerleştirildiler. 1718'de Macaristan'ın tümü Osmanlılardan kurtarılmıştı. O zaman Habsburglar, Çoğu Alman, Romanyalı, Sırp olmak üzere daha birçok yabancıyı çağırdılar.

Ülkenin yeni konukları iyi insanlardı. Onlar da, tıpkı bizim gibi, bir evleri olsun, iyi ve zengin bir toprakta çalışsınlar istiyorlardı. Hiç kimse çalışmak ve yaşamak istedikleri için onlara kızamazdı. Ama biz, doğup büyüdüğümüz ve dilini konuştuğumuz ülkede yurtsuz kalanlar, biz *Kuruk*'lar, toplumun tortusu olan biz, bu yabancıları yerleştirme işinde sorumlu olanların, gelenler değil, Habsburglar ve beylerimiz olduğunu bilemedik; gelenlerden en çok Almanlardan nefret etmeye başladık.

Bu, yabancıları yerleştirme işi, bizim için, tüm toprak edinme umutlarımızın da yitip gitmesi demekti. Beylerimiz için de bir belâydı bu, etkisini hemen hemen göstermeyen bir belâ. Geleceği düşünmemek beylerimizin adetiydi; gene öyle yaptılar, *kendi* Macaristan'larının birçok ulusun ülkesi haline geleceğini göremediler. Bey için önemli olan bir ülkesi olmak ve ülkede iyi yaşamaktır. Ülke ne kadar büyük olursa bey de o kadar iyi yaşar. Bizi kılıçtan geçirmekle, ülkeden kovmakla, 800 yıl önce doğuya doğru, sonra da Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Amerika'ya sürmekle (birbuçuk milyonumuz Amerika'ya öç etmişti) beylerimiz hiç de istemedikleri bir sonuçla yüzyüze geldiler. Gerçekten çok küçük bir ülke kaldı ellerinde.

Bir süre beylerimiz, bu yabancıları yerleştirme işinin, Macar ulusunu zayıf düşürmek için doğrudan doğruya Habsburglar tarafından düzenlenmiş olduğunu göremediler.

Kralın elinden malikaneler alanlar hoşnuttular, geri kalanları da malikane elde etmek peşindeydiler. Özel savaşlar yapmaya alışmış olan oligarklar, güçlü ve merkezî bir krallık iktidarı fikrinden hoşlanmıyorlardı. Büyük beyler, en çok da Transilvanya prensleri, kendileri kral olmak istiyorlardı. Elbette ki, Macaristan kralının bir Macar olmasını isteyen yurtsever soylular da vardı.

Habsburg baskısına karşı başkaldırmalar, ayaklanmalar, yığın hareketleri oldu. Resmî tarih kitapları bunlara, şanlı kurtuluş savaşları der. Evet, bir bakıma bun-

lar çok şanlıydı. Ama, yalnız şanlı değil, aynı zamanda oldukça çapraşıktılar. Savaşların çoğunda olduğu gibi pek şanlı olmayan yanları da vardı. Tarihleri yazan kitap kurtları her şeyde bir düzen olmasını isterler. Her şeyi kesin olarak düzenlemek hoşlarına gider. Onun için bir savaş ya da bir başkaldırmada bir ulusal kurtuluş savaşı rengi varsa, yalnızca bu rengi belirtirler, işe karışan başka her şeyi sessizce geçiştirirler. Ama düşünecek olursanız, savaşların çoğu, yaşam gibi, yalnızca iyi ve güzel, ya da yalnızca çirkin ve kötü değildir; her iki yanları da vardır.

Buda Osmanlılardan geri alındıktan ve Habsburglar, burada anlatılması uzun sürecek kirli oyunlarla, Transilvanya'yı ele geçirdikten sonra, Habsburg İmparatoru, 1686'da Ulusal Soylular Meclisini toplantıya çağırdı. İmparator, oğlu Jozef'in "Macaristan'ın Sonsuz Kralı" olarak taçlandırılmasını istiyordu. Bu öneriye, Macar kralını seçme hakkını eskisi gibi ellerinde tutmak isteyen beylerimizin canları sıkıldı. Habsburg generalleri, öneriye karşı duran beylere zulmetmeye başladılar. Birçoklarını işkenceyle öldürdüler. Lordlar Kamarası (Soylular Meclisi), Habsburgların, Macaristan'ın babadan oğula hükümdarı olacaklarını karar altına alan bir yasa çıkardı ve hatta beyler, kralın and içme töreninin de Viyana'da yapılmasına razı oldular. Tabiî yeni kralın bizi nasıl sömüreceği söz konusu olduğu zaman buna da ses çıkarmadılar. Habsburglar ağır vergiler koydular. Askerî yöneticiler de bunları yenilerini eklediler. İçimizden borcunu ödemeyenlere işkenceler yaptılar.

Sonunda, 1697'de, bizim yazgımız öyle dayanılmaz bir duruma geldi ki, biz bunun için bir şeyler yapmaya karar verdik. Kuzey-doğu Macaristan dağlarında, ormanlarında tümüyle *Kuruk* olan bölgeler vardı. Bu bölgeler yüzelli yıl boyunca Transilvanya, Habsburg ve Osmanlı toprakları arasında sınır olmuştu. Dağlarda, ormanlarda, üç Macaristan arasındaki kimsenin olmayan bu tehlikeli bölgede, biz yoksullar toplandık. Çeteci *Haydutlar* bütün bu bölgeyi ellerinde bulunduruyorlar-

dı. Nefret ettiğimiz beylere, Almanlara, Habsburglara karşı her an savaşa hazırdık. Adımıza *Kuruk* deniyordu. Binlerce kişiydik. Daha binlerce topraksız soylular, yoksul rahipler, öğrenciler, köy öğretmenleri ve yerlerinden kaçmış serfler bize katıldılar.

Yazgımızın içinden çıkılmaz bir hal aldığını gördük. Habsburglar bizi almanca konuşmaya bile zorluyorlardı. Beylerimiz de Habsburglardan nefret ediyorlardı; bizimle aynı durumdaydılar.

İyice düşündük ve bir plan hazırladık. Tüm ülkede gizli toplantılar yaptık. Uzak malikaneleri görmek ve oralarda halkın ne durumda olduğunu yoklamak için adamlar gönderdik. 1697 Kışında, Kuzey-doğu Macaristanda, Sarospatak yakınlarındaki dağlar ve ormanlar çalışmamızın merkezi haline geldi. Bütün kış boyunca planlar yaptık. Ve Habsburgların Alman askerlerinin kışlık garnizonlarından ayrılacakları zaman ayaklanmaya karar verdik. Ülkenin bu kısmının sahibi olan genç Prens Rakoczi'yi kendimize önder yapmayı tasarladık. Rakoczi Macardı. Macar tahtı üzerinde en çok hakkı olan bir aileden geliyordu. Planımız onu kendi yanımıza çekmekti. Onu karargâhımıza getirmeyi ve kendisini kral yapmak istediğimizi ona anlatmayı düşündük. Kral olunca eski özgürlüklerimizi bize geri vermeliydi.

Temmuz'da hareket başladı. Prens Rakoczi'ye de iki adamımızı göndererek daha şimdiden iki kale aldığımızı ve tüm Kuzey Macaristanın başkaldırmış olduğunu kendisine bildirdik. Gelip bize önderlik eder miydi acaba?

Prens önerimizi kabul etmedi. Viyanaya kaçtı. O anılarında şöyle yazıyor:

> "Viyana'da ilk iş olarak Başpiskopos Kolonits'e gittim. Hakkımdaki yanlış kanısını düzeltmesini istedim. Onun salık vermesiyle İmparatora gittim ve baldırıçıplak sürüsünün malikanelerimi ele geçirdiklerini bildirdim, Yardım istedim."

Rakoczi o zaman yirmibeş yaşındaydı. İmparatora, başkaldıranlardan yana hiçbir şey yapmamış olduğunu

tanıtlamak dileğindeydi. Gene o anılarında şöyle yazıyor:

"Viyana Mahkemesi, artık, ayaklanmanın başlangıcını ve gerçek durumunu öğrenmiş bulunuyor. Anlaşıldı ki, başkaldırma hareketinin bir şefi yoktur. Bütün bunlar disiplinsiz baldırıçıplak sürüsünün işidir. Kendilerine katılmayı kabul etmeyen soyluları tutukladılar ve öldürdüler."

Üç ay savaştık. Üstümüze birbiri ardından Alman alayları gönderildi. Soylulardan birçoğu bize karşı döndüler. Üç ay sonra beş Habsburg alayına karşı yaptığımız bir meydan savaşında yenildik; çünkü beylerimizin bir alayı, Paul Deak adında birinin yönettiği bir Macar birliği, bize gerimizden saldırmıştı.

Bir kez daha cezalandırıldık. Habsburg orduları tüm ülkeyi yağma etmeye başladılar. Ayaklanmaya geçerken el koymuş olduğumuz Rakoczi'nin servetini olduğu gibi saklamıştık. Prens kendisi bu konuda şöyle yazıyor:

"Bu disiplinsiz yığın benim tüm servetimi aldı. Her şeyi benim Sarospatak'daki şatomda sakladılar, biraz beni sevdikleri için, biraz da soyluları ayartıp kendilerine katılmaya isteklendirmek için."

Rakoczi ve daha başka beyler, Habsburg ordularının bize karşı zalimce davranışlarını gittikçe artan bir kaygıyla izliyorlardı. Çünkü birçoğumuz kendi köleleri, kendi mülkleriydik. Rakoczi anılarında şöyle diyor:

"İmparatorun askerleri halkı barbarca soyuyorlardı. Yalnız bununla kalmayıp cinayetler de işlediler. Borcunu ödemeyenlerin karılarının ırzına geçtiler. Kocalar, ödemenin bir kısmı olarak buna katlanmaya zorlanıyorlardı. Askerler bunu, bu ırza geçmeyi, kocaların önünde yapıyorlardı. Birçok kimseye öldüresiye işkence yaptılar. Erler köylülere, subaylar da soylulara işkence ediyorlardı. Şikâyetler üstüne soruşturma yapıldığında, bir Almanın yemini birçok Macarın tanıklığından üstün tutulu-

yordu... Bunların hepsini Viyana mahkemesine şikâyet etmek boştu; soruşturma masrafını halkın ödemesi gerekiyordu."

Habsburglar Rakoczi'ye güvenmediler. Prensin kocaman malikaneleri yakılıp yıkıldı. Böylece, oldukça zayıf, ama ne de olsa dürüst olan bu genç adam içten bir yurtsever oldu. Bizim önerimizi kabul etmemiş olduğuna üzgündü. Habsburglara karşı tasarladığı sefere yardım istemek için Fransa Kralına bir mektup yazdı. Mektup ele geçirildi, kendisi hapse atıldı. Beş ay hapiste kaldı. Sonra Polonya'ya kaçtı. Planlar kurarak, projeler hazırlayarak, Fransızlardan ve Polonyalılardan yardım isteyerek iki yıl orada yaşadı.

Bu ilk başarısızlıktan sonra *Kuruk* hareketi durmadı. Rakoczi'nin bize yardıma geleceği kanısındaydık. Rakoczi Polonya'da sınırlarımıza yakın bir yerde yaşıyordu. Gelmesi ve bizim önderimiz olması için kendisine delegeler gönderdik.

O anılarında şöyle diyor:

"Onların delegeleri bana halkın büyük bir yoksulluk içinde yaşadığını söylediler. Umutsuzluk onları yeniden silâha sarılmaya zorluyor. Her nasıl olursa olsun onlara yardım etmeliyim. Garnizonları saymazsak, ülkede birkaç Habsburg birliği var. Bu insanlara bir yardımda bulunmalıyım; halkı silâh altına çağırmak kolay olacak. Soylular da artık askerleriyle birlikte katılacaklardır. Askerlik çağındaki erkekler, Habsburg ordusuna alınarak yabancı ülkelere gönderilebilirler, bu tehlike her zaman var. Bundan kurtulmak için saklanıyorlar. Onlar da gelip bize katılacaklardır."

Görüyorsunuz ya, biz bir plan hazırlayabildik ve işe girişebildik. Beylerimiz, bugüne dek, bizim politik bakımdan olgun olmadığımızı, ülkenin sorunları üzerinde söz sahibi olamayacak kadar aptal olduğumuzu söylerler hep. Biz bunun doğru olmadığına inanıyoruz. Biz, Osmanlılar saldırdıkları zaman da ne yapılacağını

biliyorduk, Habsburglara karşı da panlarımız vardı. Anlattık, biliyorsunuz.

Rakoczi artık bize katılmıştı. 1703 yazında bir avuç askerle sınıra geldi. Beş yüz kadarımız onu bekliyorduk. Yalnız beşimiz atlıydık. 200'ümüzün elinde ilkel tüfekler vardı. Geri kalanımızda da tırpanlar ve sopalar...

Bu küçük ordu köle komutanların yönetiminde harekete geçti. Biz yoksullar bu ordunun saflarına katıldık. Ordularımız Rakoczi'nin komutasında altı yıl savaştı. Altı yıl boyunca bu, bizim savaşımızdı. Beylerimiz bize ve Rakoczi'ye karşı savaştılar. Onlar, Rakoczi'yi önderimiz olması için, az ya da çok, zorladığımızı sanıyorlardı. Bu doğru değildi. Rakoczi namuslu, iyi bir insandı; Habsburgların kendisine öğretmiş olduğu dersler, sürgün yılları, onu iyi bir yurtsever yapmıştı. Ama beylerimiz, bizden öylesine nefret ediyorlardı ki, kontluklar birbiri ardından bize karşı silâhlandılar. Yıllarca savaştık, ayaklanma tüm ülkeye yayıldı. Habsburglar ve orduları, ister *Kuruk* olsun, ister soylu, bütün Macarlara karşı döndüler. Bunun üzerine bizim hareketimiz ulusal bir hareket halini aldı. Önce küçük soylular, sonra büyükleri bize katıldılar. Onların da Habsburglardan başları dertteydi. Devrimimizi kendi özgürlük savaşları haline döndürdüler. "Eski iyi günler"in geri gelmesi için savaştılar. Eski derebeylik düzeninin kendileri için birçok ayrıcalıklarıyla birlikte kurtarılmasını istiyorlardı. Rakoczi, kendi yurtseverce özgürlük savaşının, soyluların bir ayaklanması haline getirilişini hemen sezemedi. Ve Rakoczi yıllarca savaştı. Ülkenin büyük bir parçası onun yönetimindeydi. Böylece savaş sürdü gitti. Soylular dövüşüyorlardı, çünkü malikaneler ve ayrıcalıklar istiyorlardı; biz dövüşüyorduk, yoksa açlıktan ölecektik. Sonunda, soylular Habsburglarla bir araya gelip, ortak düşmanlarına, bize karşı barış yaptılar. Rakoczi dışarı kaçtı, biz gene cezamızı bulduk. 1715'de, beylerimiz, gerek Lordlar Kamarasındaki büyük beyler, gerek Avam Kamarasındaki küçük soylular, hepsi Habsburgların

meşruti yönetimini onayladılar; Rokaczi'ye ve bize *suçlu* damgasını vurdular.

Bu, "Rakoczi'nin şanlı özgürlük savaşı"nın öyküsüdür. Resmî tarih, bizi, —"toplumun tortusu olan *Kuruk"*u— ulusal tarihin büyük kahramanları olarak göklere çıkarır. Ama bugünün *Kuruk*larına tıpkı Rakoczi zamamındakiler gibi davranılmaktadır.

V.

BİZ SIS SIK köleleri düşünürüz. Eski zamanlardaki Yunanlılar, elbette özgürlükçü bir halktı... Ama, hiçbir zaman kölenin de bir vatandaş kadar mutlu olmaya hakkı olduğu akıllarına gelmezdi. Bizim beylerimiz için de durum aynıydı, çoğu için gene de öyledir. Ortaçağlarda bir serfin de bir şövalye gibi mutlu olması gerektiğini söyleseydiniz herkes gülerdi size. Evet, işte XVIII. Yüzyılda Macaristan'da, belki de tüm dünyada, durum hâlâ aynıydı. O zaman bize "en aşağı sınıf" denirdi.

Birinci Dünya Savaşından önce yayınlanan bir köylü gazetemizde, bir İngiliz leydisinden söz açılmıştı. Bu leydi, Miss Hannah More, Onsekizinci Yüzyılda, büyük bir açlıktan sonra, Shipham'ın zavallı kadınlarına şu sözleri söylemiş:

> "Bu kıtlığı, her sınıf halkı birleştirmek, zengine ne kadar bağlı olduğunu yoksula göstermek için ve yukarıdakilerin aşağıdakilere böylesine cömertçe el uzatmalarını sağlayan rütpe ve servet farkının yararlarını görebilmeniz için ilâhi bir kudretin yarattığını sizlere hatırlatayım... Eğer soylular, önceleri servetlerinin kendilerine bir hak olarak sunduğu birçok lüksten fedakârlık etmemiş olsalardı, şimdi yoksullara böylesine bol yiyecek sunamazlardı."

Bugün artık İngiltere'de, yoksullara, yüksek sınıfların "birçok lükse" hakkı bulunduğu yolunda bir maval okumaya, ya da açlığın yoksullara sosyal düzenin nimetlerini göstermek için tanrı tarafından verildiğini

söylemeye hiç kimse cüret edemez. Ama, bu Miss Hannah More, gene de iyi ve akıllı bir hıristiyan leydiydi.

Beylerimiz bir şeyde Miss Hannah More'den farklıydılar. Çoğu yabancıydı, yabancı değilseler bile, macarca yerine lâtince konuşurlardı. Bizim aristokratlarımız fransızca ve almanca da konuşurlardı. Çoğu hâlâ bu dilleri konuşurlar. 1830'a kadar Macaristan'da okullarda ve üniversitelerde Macar dili kesin olarak yasaktı. Bir öğrenci kazara ağzından macarca bir sözcük kaçırsa "cezalılar köşesi"ne giderdi.

"Hakîm ve rahim ilâhi kudret", kurtuluş savaşımızda uğradığımız yenilgiden sonra, beylerimize ve Habsburglara gerçekten ne ölçüde tabi olduğumuzu bize gösterdi.

Rakoczi sürgündeydi. Koca Malikaneleri Alman beyleriyle Habsburglardan yana geçen hain soylularımız arasında paylaşıldı. Birçok soylu *Kuruk* öldürüldü ya da sürüldü. Ülkenin nüfusu zaten çok azdı, daha da azaldı.

Şimdi artık Habsburg İmparatoru, Macaristan'ın büyük kısmını sadık generallerine, Habsburglardan yana aristokratlara, ordu müteahhitlerine ve ajanlarına gülünç fiatlarla satıyordu. Böylece, Macar ulusuna tüm yabancı, yeni bir aristokrasi yaratılmış oldu. Bunların şimdiki torunları hâlâ büyük malikanelerin talihli sahipleridir. Çoğu adlarını Macarlaştırdılar. Hitler'in parlak günlerinde bu aristokratların birçok torunları olan soylular, ya da soylu olmayan vatandaşlar, birdenbire Alman kökenli olduklarını düşündüler ve yeniden eski Alman adlarını aldılar.

1703'te, İmparator, bütün Peşte köylerini parayla Alman şövalyelerine sattı. (1758'de biz, Macar halkı, bu kenti geri aldık.) Bamberg Piskoposu Kont Schcenburn, iki Macar kentini satın aldı. Daha bir çok yabancı piskoposlar malikeneler satın aldılar. Habsburglar'dan yana bir sürü aristokrat, koca koca malikaneleri gayet ucuza kapatmak için Avrupa'nın her yanından Macaris-

tan'a akın ettiler. Bir kısmı İspanya'dan, bir kısmı Fransa'dan ve İtalya'dan, ama çoğu İngiltere'den ve Avusturya'dan geliyorlardı.

Habsburglar'ın yüzbinlerce Alman, Avusturyalı, Sırp, Romanyalı toprak işçisini, özel ayrıcalıklar vererek boşalan ülkeye yerleştirdiklerini daha önce de söylemiştik. O zaman, XVIII. Yüzyıl boyunca durum şöyleydi:

Ülkenin yüzde 85'i, nüfusun yüzde 5'ini bulan beylerin elindeydi. Yani nüfusun geri kalan yüzde 95'i Macaristan'ın ancak yüzde 15'ine sahipti. Birer yarıcı olan bu ayrıcalıklı yabancı göçmenlerin sayısı, aileleriyle birlikte 3 milyondu. Biz, Macar sürüsü "ülkemiz"in yüzde 2'sine sahiptik. *Yani Macar halkının yüzde doksan dokuzu Macaristan'ın yüzde ikisine sahipti.*

Dünya çevremizde bir kez daha değişiyordu. Tarihçiler size, XVIII. Yüzyılın başlangıcında Macaristan'ın modern ulusal bir devlet olduğunu söyleyeceklerdir. Büyük beyler arasındaki iç savaşların, kanunsuzluk devrinin, kısacası, ortaçağın beylerimiz için sona ermiş olduğu doğrudur. Ama bizim için değil. Macaristan'da, "avam"ın, biz değil, yani halk değil, alelade, sıradan soylular olduğunu unutmayın.

Bu dönemde beylerimiz yasalardan söz etmeye başlamışlardı. Birdenbire aşırı ölçüde yasacı oldular. O zamana dek her bölgenin, her malikanenin, her beyin ayrı bir düzeni vardı. Artık, "modernlik"le birlikte her şeyi "yasal"laştırmak, ayrıcalıklarını "Macaristan'ın kutsal yasaları" yardımıyla korumak istediler.

Şu, bizden olup da ne köle ne de malikane hizmetkârı olduğu için "hesaba katılmayan" milyonlarca insan birdenbire beylerimizin aklına geldi. 1729'da yeni bir yasa, bir toprak işçisinin, bulunduğu bölgede iş oldukça o bölgeden ayrılamayacağını söylüyordu. Bu yasayla, ülke içinde bir yerden bir yere gitmek, yalnız serflere yasak edilmiyor, biz "özgür toprak işçileri" de tutsak oluyorduk. Ama serflerin ve malikane hizmetkârlarının başlarını sokacak güvenilir bir yerleri varken, biz bulunduğumuz bölgeden ayrılamıyor, orada açlıktan ölmeye

zorlanıyorduk. Bu, o çevredeki beylerin *istedikleri zaman, istedikleri ölçüde emirlerini bekleyen işgücü bulabilmeleri* içindi. Ama emeğimiz kendilerine gerekmediği zaman, beylerimiz bizi beslemek zorunda değillerdi. Aynı yasa ve düzen bugün de yürürlüktedir (1944).

Bu, beylerimizin birçok ayrıcalıklarının yasalaşması demekti. Beylerimiz için en güç işlerde çalışmak zorundaydık. Bütün vergileri biz ödemek zorundaydık. *Beyler vergiden bağışıktı. 1848'e dek onlar vergi vermezlerdi. Ülkenin yüzde 85'i onlarındı. Ama ülkenin yönetimine bir kuruşla bile katılmazlardı.* Yazgımızın, kendilerinin zengin, bizim de yoksul olmamızı gerektirdiğine içtenlikle inanırlardı. Fabrika işletmek, ürünleri pazara göndermek, tuğla yapmak, kent ulaştırması yapmak, balık tutmak, tütünü ve et ürünlerini satmak hep beylerimizin tekelindeydi. Eğer, herhangi birimiz yarım dönümlük verimsiz toprağımızda, ya da kulübemizin arkasındaki ufacık bahçemizde bir şey yetiştirebilecek olursak, ekini köyden dışarı götürebilmek için beye yol parası öderdik; yol bir ırmaktan geçiyorsa beye ayrıca geçit parası verirdik; pazar yeri için beye ücret öderdik; kârın da onda birini beye verirdik.

Eğer, beyle aramızda bir anlaşmazlık olursa yargıca gidebilirdik. Ama bildiğiniz gibi, yargıç da gene beyin kendisiydi ve başımızı vurdurmaya hakkı vardı. Bu yüzden "yargıca" hiç kimse başvurmazdı. Ve işte böyle bir yaşamı sürdürmek için biz devletin vergilerini ödemeliydik ve ülke için silâha sarılmak zorundaydık.

Başka değişiklikler de vardı. Beylerimiz, o sıralarda bir şey daha keşfettiler. Onlar için, koyunlara sahip olmak serflere sahip olmaktan daha kârlıydı. Bu, tıpkı İngiltere'deki Enclosure'ler dönemiydi, yani ekili toprakların sınırlandırılarak otlak haline getirilmesi dönemiydi. Nasıl ki Enclosure'ler döneminde beyler, dünyanın her yanında hayvan yetiştirerek daha fazla kâr sağlamak amacıyla tarımı çöküntüye uğratmaya başladılarsa, aynı şey Macaristan'da da oldu.

Ama dünyanın başka yerlerinde, daha şimdiden, fabrikaların kurulabildiği kentler ortaya çıkmıştı, bu fabrikalarda zanaatkârlar çalışabiliyordu. Oysa Macaristan geriydi. Habsburglar Macaristan'ın geri olmasını isterlerdi, kendi sevgili Avusturya'larının Macaristan'a mal satmasını isterlerdi ve bizim beylerimiz de kendi ayrıcalıklarını tehlikeye düşürecek olan yeniliklerden nefret ederlerdi.

Bazı Macar beyleri Macaristan'ı modernleştirmek istediler. XVIII. Yüzyılın ortasında, Baron Loerincz Orczy bu modernleşmeye karşı bir konuşma yaptı. O şöyle diyordu: "Benim bütün tutuculuğum, kanallar, gidiş-gelişe elverişli ırmaklar ve yollar aracıyla Macaristan'ın dünya trafiğine açılması fikrine isyan ediyor."

Biz nasıl yaşıyorduk?

Evet, günlük yaşamımızdan daha önce de söz etmiştik size. Yaşamımız bu zamanlarda da hep aynıydı. Şafaktan, hatta şafaktan önce gece vaktine dek iş... Yiyecek çok az şey... Osmanlılarla savaşlarda ve Rakoczi savaşları sırasında binlerce insan öldürüldü. Kadınlarımız işe devam ettiler. Kocalarının yerine kendileri serf ve çiftliklere hizmetkâr oldular. Yeniden evlendiler.

Biz çoluk-çocuk sahibi olmak isteriz. Bizim de sezme yeteneklerimiz vardır. Yıkılmış ülkemizde, yabancı beylerin egemenliği altında, ayrıcalıklı yabancı insanların arasında, Macaristan'ı ve Macar dilini kurtarmak için pek çok çocuk yetiştirmemiz gerektiğini her nasılsa sezdik. İstatistikçiler bu dönemde doğum oranlarının artmış olduğunu size söyleyeceklerdir. Bizim nüfusumuz yabancıların sayısını aşmaya başladı. Yabancı göçmenlerin mülkleri, ya da icarla tuttukları toprakları vardı. Bunları parçalamak istemezlerdi. Onların iki çocuğu olabilirdi; daha sonraları bir çocuk kuralını benimsemişlerdi. Bizim kadınlarımız on, oniki, onaltı çocuk doğururlardı. Gebeliklerinin son gününe dek çalışırlardı. Tarlalarda doğururlar ve birçokları, şimdi de olduğu gibi, ertesi gün gene çalışmaya giderlerdi.

Biz sağlam bir dölüz. Yarı aç olan, hor görülen, zulmedilen, öldürülen bizler, fırtınaların süpürdüğü sert kayalıklı dağ yamaçlarında yaşayan bazı çetin ağaçlar gibi yaşama sımsıkı sarılmışızdır. Bizim hâlâ varolmamız ve 180 bin sözcüğü olan —bunu hemen bilmenizi isteriz— dilimizi hâlâ korumamız bir mucize sayılır. Hâlâ dünya üstüne, dünyanın gidişatı üstüne her şeyi bilmek istememiz, hâlâ öğrenmek isteğinde olmamız ve hâlâ bir gün Macaristan'a, bizim Macaristan'ımıza, kendimizin egemen olacağı umudunu taşımamız hemen hemen bir mucizedir.

Allah bilir ki, bu güç bir işti ve gene de güçtür. Bir sürü savaşlar, yenilgiler, tarihsel değişmeler ve düşman beylerden sonra, dilimizi gene de 800 yıl koruyabildik. Beylerimiz bu işte bize yardım etmediler. İlk kez XIX. Yüzyılda beylerimizin birçoğu, hiç olmazsa dil konusunda, bizden yana oldular.

Mari Terez'in oğlu İmparator II. Jozef oldukça iyi bir Habsburg'du. Özgürlük haklarımızdan birçoğunu, özellikle bir yerden bir yere gidebilme özgürlüğümüzü tanıdı. Ancak iktidar, kontlukları yöneten soyluların elinde olduğu için, bu yeni yasalar baltalandı, sonra da büsbütün kaldırıldı. Ama Almanlaştırma sürüp gitti. Osmanlı İmparatorluğuna katılan sınır bölgeleri artık durgundu. Biz 300 yıl bu toprakları silâhla savunmuştuk. Ama Habsburg'lar, Macarların sınırlarda sükûnu sağlayacaklarına güvenilemeyeceğine karar verdiler, bu yüzden geniş sınır şeritlerine yabancıları yerleştirdiler. Onun için biz, Habsburg ordularında yabancı subay ve çavuşların buyruğunda hizmet etmek ve almanca konuşmak zorundaydık.

Öfkemiz yeniden tehlikeli bir biçimde kabardı. 1795 Fransız Devriminden sonraki bir başkaldırma hareketimiz daha başlangıcında bastırıldı, önderlerimizin başları vuruldu. Yer yer daha küçük çapta ayaklanmalar kendini gösteriyordu. Herhalde bizden daha iyi bildiğiniz Viyana Kongresi'nden sonra, Habsburg'lar Avrupa'daki gerici hareketlerin yöneticisi oldular. Beyler Av-

rupa ülkelerinin çoğunda Habsburg'larla birlikti. Ama gene de, Macaristan'da birkaç iyi bey; macarca konuşup yazan, bizim dilimizi, yani halkın dilini, ulusal dil yapmak isteyen yurtseverler, namuslu insanlar, idealistler, "reformlar" isteyen genç kontlar, baronlar ve avamdan küçük soylular vardı. Bunlar Fransa'yı, İngiltere'yi, Amerika'yı gezdiler ve yeni bir sözcükle, "demokrasi" sözcüğüyle döndüler, bize yardım etmek istediler. Artık, bizim mutlu olma hakkımız olmadığı, insanca yaşama hakkımız olmadığı kanısını beslemiyorlardı.

Bugün resmî tarihin "En Büyük Macar" dediği Kont Stephen Széchenyi böyle bir aristokrattı. O zamanlar ona "Kızıl Stefi" deniyor, kontlukların çoğunda onun kitapları yakılıyordu. Bir başkası da Louis Kossuth'du; herhalde onun üstüne yazılanları okumuş olacaksınız. Bir de bizim büyük ozanımız Sandor Petöfi vardı: ona ilişkin daha bir sürü söyleyeceğimiz var. Sonra Francis Deak... *Şimdiki* resmî tarihe göre "En Akıllı Macar", ama *o zaman* kitaplarının yakıldığı yirmialtı kontluğun beylerine göre, "Pis Kızıl".

Kont Széchenyi ve arkadaşları köleleri özgürlüğe kavuşturmak istediler. Kont, XIX. Yüzyılda şöyle yazıyordu:

> "XIX. Yüzyılda, insanlık onurunun yüksek tutulmaya başlandığı bir çağda, utanmadan, bütün Avrupa'nın duyacağı bir biçimde Sefil Pleblerin sözünü ediyoruz. Avrupa'lılar gerçeği bilmediklerinden bu durumu hoşgörüyle karşılıyorlar ve bu yüzden, belki de işin dinsel nedenlerle kışkırtılan küçük bir tarikat sorunu olduğunu sanıyorlar, oysa bu, dokuz milyon dindar —hem de nasıl dindar!— kölenin sorunudur; bütün yükü sabırla taşıyan, Macar ulusunun son umudu ve koruyucuları olan askerlerin —hem de ne askerler!— sorunudur."

"Köylüler", yani biz halk, gene de cesurduk. 1831'de yeniden kanlı bir devrime giriştik. Ama eski öyküyü bir kez daha yinelemeyelim. Devrimimiz gene bas-

tırıldı. Tanınmış Metternich'in Viyana'sı ayaklanmanın bastırılmasında beylerimize yardım etti.

Bu Metternich, gerçekten, tilki gibi kurnaz bir adamdı. Küçük soyluları büyük soylulara karşı koz olarak oynadı; her ikisini de korkutmak için bizi kullandı. Soylular henüz o zaman da vergi vermezlerdi. Ve Macaristan'da birçok soylu vardı. Avusturya'da her 300 kişiye bir soylu, Avusturya Polonya'sı Galiçya'da 68 kişiye bir soylu düşüyordu; Macaristan'da da her 20 kişiden biri soyluydu. Küçük soyluların çoğu Macar soylularıydı. Bunlar hukukçuydular, kontlukların yönetimlerinde memur olarak bulunurlardı. Kontluklara "soylu kontluklar" denirdi. Kontluğa da, tıpkı bir beye olduğu gibi hitap etmek zorundaydınız. Yalnız ulus bizim ulusumuz olmamakla kalmıyordu; içinde yaşadığımız bir kontluğun bizim kontluğumuz olduğunu söylemek de bizim için bir saygısızlıktı. Bunlar soylu kontluklardı.

Evet, sıradan küçük soylular vergi vermeye zorlanacakları için şaşkına döndüler. Böylelikle, Metternich, eşit vergi tehdidiyle işlerini her zaman kolayca yürütürdü. Macar basını, o günlerde, Metternich Viyana'sından yönetilirdi, yüzyıl sonra bugün Hitler Berlin'inden yönetildiği gibi. Ülkeyi Viyana'ya satan bu yabancı beylerin torunları, yüzyıl sonra şimdi de Berlin'e sattılar.

Soyluların da halkla aynı vergileri ödeyeceğini ve serflerin azad edilmesi gerektiğini ilân eden Avam Kamarası'nın bütün milletvekillerinin temsil hakları kontluklarca geri alındı, ya da aşağılandılar. Hem bu milletvekillerinin çoğu, "demokrasi" istedikleri zaman, yalnızca soylular için bir demokrasi, soyluların yönettiği bir soylular demokrasisi istiyorlardı. Onların demokratik duyguları özellikle küçük soyluların düşmanı olan aristokratlara karşı yönelmişti.

Biz ne istiyorduk?

Biz toprak istiyorduk; bir yerden bir yere gitmekte özgür olmak istiyorduk. Habsburg'ların ordusunda hizmet etmek istemiyorduk. Kendi anadilimizi konuşmak istiyorduk.

Bizim önderlerimiz de vardı. Çoğu köylü kökenli birkaç genç yazar, o zamanlar Budapeşte'nin kahvelerinde toplanırlardı. Onların lideri ozan Sandor Petöfi'ydi. Petöfi 1849'da, yirmialtı yaşında, savaşarak öldü. Ama geride öyle bir ad bıraktı ki! Dilimizin en güzel şiirleri olan binlerce şiir yazdı. Devrimimize yardım etti, onu yönetti. Bu yönetmede öyle bir öngörürlük, öyle bir yetenek ve beceriklilik gösterdi ki, biz bugün de ona hayranız. O bir dahiydi. Ve bizden biriydi.

Biz özgür olmak istiyorduk.

Biz, Habsburg uyruğu olan bütün halklarla birlikte ayaklanmak, Habsburg İmparatorluğu yerine federal bir cumhuriyet kurmak istiyorduk.

O sırada bütün Avrupa tahtları sallanıyordu. Tüm Avrupa'da ayaklanmalar vardı. Almanya'da, Fransa'da, İtalya'da...

Beylerimiz, aristokratlar kadar küçük soylular da, korku içindeydiler. Böylece Kont Széchenyi, Kont Teleki, Kont Batthyanyi, Baron Eötvös, Baron Kemény gibi "hainler", Louis Kossuth gibi soylular ve daha birçokları, eşit vergiler konmasını ve serflerin azad edilmesini savunuyorlardı. Metternich Viyana'sı, elbette ki eşit vergiden yanaydı; eğer sol karışıklıklara yol açmadan bu sonuca varılabilirse, bu, daha fazla vergi alınması demek olurdu.

Her iki meclisin soyluları da bir şey yapılması gerektiğini kavradılar. Viyana "mutlakiyeti" işi yukarıdan çözmek isterken, beylerimiz aşağıdan harekete geçerek bizi serbest bırakmak istiyorlardı. Öyle yapacaklardı ki, onların egemenliği yasa yolundan gene güven altına alınacaktı. Ülkede yalnız kendilerinin seçme hakkı vardı. Ama onlar karar verinceye ve devrim yoluyla elde ettiğimiz haklarımızın ufak bir kısmını resmen tanıyıncaya dek Budapeşte'nin genç yazarlarının önderliğinde, biz devrimimizi gerçekleştirmiştik bile.

Evet, kısa bir zaman için zafer bizim oldu. Kısa bir zaman için, Ozan Petöfi ve ötekilerin önderliğinde biz, yani halk, iktidarı ele geçirdik. Romanyalı ve Sırp köle

kardeşlerimiz bizi desteklediler. Habsburg İmparatorluğunun yerine kuracağımız federal cumhuriyetimizin hemen gerçekleşeceğini ve ondan sonra Sırp, Romanyalı, Macar, Slovak, hepimizin eşit olarak özgür ve mutlu yaşayacağımızı sandık.

Ama beylerimiz devrimimizi bizden çaldılar, onu soyluların bir savaşı biçimine soktular. Bu hareketi de Habsburg ve Çar orduları kolayca bastırdılar.

Bizim 1848 öykümüz ibret doludur. Bu öykümüzü size ayrıntılarıyla anlatmamızı hoşgörün.

14 Mart 1848 günü "Mart Gençleri" bir toplantı yapıyorlar. Halkın ve öğrencilerin sevdiği, Metternich ve büyük beylerin nefret ettikleri, yirmibeş yaşındaki Büyük Ozan'ın Macar halkı adına hazırladığı oniki madde halka özgürlük verilmesi amacını güdüyor; bağımsız, sorumlu bir Macar hükümeti kurulmasını, sansürün kaldırılmasını, eşit vergi düzenini, serflere özgürlük verilmesini, siyasî tutukluların serbest bırakılmasını, yasa karşısında tam eşit olmayı ve jüri düzenini, Macar askerlerinin dışarıda, ya da yabancı askerlerin Macaristan'da hizmet etmemelerinin sağlanmasını istiyordu.

Çok gariptir; bizim 1940-42'deki dileklerimiz de bunların aynıydı. Hiçbir şey değişmemişti. Yalnız adlar başkaydı. Metternich yerine Hitler, mutlakiyet yerine totalitarizm. Ve kuşkusuz, siyasî tutukluların da adları değişmişti.

Ortalama yaşları yirmibeş olan Mart Gençleri toplantının ertesi günü büyük bir yığın mitingi yapmaya karar verdiler; Peşte, şimdiki adıyla Budapeşte, halkının bu maddeleri onaylamasından sonra, her iki Meclisin soylularına, bu programı kabul etmelerini istemek için delegeler gönderilecektir. *Petöfi işte o zaman tarihimizde derin izler bırakan bir şiir yazdı.* Bu öyle bir şiir ki, kanımızı kaynatır, bizi şevkle, coşkuyla doldurur. Petöfi bu şiirinde, Macar halkına, Dozsa'nın 1514'te söylediği şeyleri söylüyordu:

"İşte artık vakit geldi... ya şimdi ya hiçbir zaman... köle mi olacaksınız yoksa özgür insanlar mı?... sorun

budur, seçin..."

Bu, başka dile çevrilmesi olanaksız şiirin özüydü.

15 Mart 1848'de, Petöfi ve Mart Gençleri, büyük bir halk topluluğuyla Başkentin en büyük basımevine geldiler. Bu oniki maddeyi ve Petöfi'nin devrimci şiirini, Habsburg sansürünün izni olmaksızın bastırdılar. Bu iki bildiri bütün gün basıldı, başkentte herkese verildi; ertesi gün bütün ülkeye dağılmıştı.

Büyük bir yığın mitingi yapıldı. Oniki madde okundu, sonra da Petöfi devrimci şiirini okudu. Başkent halkı oniki maddeyi kabul etti. Petöfi ve Mart Gençleri, belediye başkanına ve Başkentin belediye meclisine başvurarak bu istekleri imzamalarını istediler. Halk delegelerinin, hiç bekletmeden, meclisin toplantı halinde olduğu büyük salona girmelerine izin verildi. Meclis üyeleri, oniki maddenin imzalanıp imzalanamayacağını tartışmaya başladılar. Gençlerden biri sabırsızlandı; meclisin masası üzerine atladı ve şöyle bağırdı: "Bizim vaktimiz yok beyler, lütfen imza ediniz, halk bekliyor."

Bunun üzerine imzaladılar. Ondan sonra biz, halk, başımızda Petöfi, Habsburg'ların valisinin makamına gittik ve ondan;

1) Önce sansürün kaldırılmasını;

2) Başkentte yalnız Macarlardan bir ulusal muhafız kıtası kurulması için Habsburg ordusuna emir vermesini;

3) Siyasî mahpusların serbest bırakılmasını istedik.

Habsburg'ların valisi kalabalığı görünce emri hemen imzaladı.

Böylece, tarihimizde ilk olarak, devrimimiz, Başkentte, birkaç saat içinde, bir damla kan dökülmeksizin zafer kazanıyordu.

Başka birçok kentler de ayaklanmaya katıldı. Delegeler, Başkentte Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası üyelerince pek soğuk karşılandılar. Bu beyler, kendi Macaristan'larına, ayrı savunma, maliye ve dışişleri bakanlıklarıyla ayrı ve bağımsız bir hükümet kurma hakkı-

nın tanınması için Habsburg İmparatoru'yla pazarlık etmekteydiler.

Sonunda, 18 Mart 1848'de, öşür düzeniyle derebeylik ve soyluluk ayrıcalıklarının kaldırılması ilkesini ilân eden bir yasa çıkarttılar.

Ertesi gün, Habsburg Arşidükü Stefan, imparatoruna şu telgrafı gönderdi:

"Dün her iki meclis paniğin etkisiyle feodal ayrıcalıkların kaldırılmasını onayladı."

Kendisi de bir soylu olan yeni hükümetin adalet bakanı Francis Deak, bir konuşmasında şöyle diyordu: "Yasama meclisleri, çok haklı olarak, böyle bir zamanda herhangi bir gecikmenin tehlikeli olacağını düşündüler. Yasama meclisi ve hükümet, ya hareketi zor kullanarak bastırmaya çalışacak, ya da onun yürütmesini ve yönetimini ele geçirecekti. İki meclis de kendisini hareketi bastıracak kadar güçlü hissetmediler. Onun başına geçmeye karar vermekle bir iç savaşı önlediler ve böylece gerçekten çok akıllıca davranmış oldular."

Milletvekillerinden biri, Menyhért Lonyai, "biz hareketin halk arasında geniş bir şekilde yayıldığı yolundaki haberler ve Petöfi'nin ateşli şiiri nedeniyle paniğe kapıldık" diye yazıyordu.

Beylerimiz bu dönemden söz ederlerken, ayrıcalıklarından kendi rızalarıyla vazgeçmiş olmalarındaki büyüklüğü her zaman belirtirler. Oysa işin özünde, onlar bu ayrıcalıklarından bugün bile vazgeçmiş değillerdir. Bizden korkmuş oldukları için yalnızca bir ilkeyi onayladılar. Yoksa hiçbir zaman bizi gerçekten azad etmeye niyetleri yoktu.

Ama beylerimiz, bizim ayaklanmamızı, Habsburglardan ayrıcalıklar koparma yolunda başarıyla kullandılar. Biz federal bir halk cumhuriyeti kurmak istiyorduk; beyler de ayrı ve bağımsız bakanlıklarıyla bir çifte krallık istiyorlardı. Kendilerinin bir devletleri olsun istiyorlardı. İmparator I. Ferdinand ayrı bakanlıklara razı oldu; yalnız şu koşulları ileri sürdü: Dışişleri Viyana hükümetince denetlenecekti; savunma bakanlığına gelince, su-

bayların atanması ve ordunun yönetimli Majesteleri'nin, yani Viyana hükümetinin, elinde olacaktı.

Beylerimiz buna razı oldular ve ilk "bağımsız ve sorumlu Macar Kabinesi" kuruldu. Kont Batthyanyi başbakan, küçük soyluların lideri Louis Kossuth da maliye bakanı oldular. Bu bağımsız hükümet gerçekten çok zayıftı. Gücü yoktu. Çünkü ordusu yoktu. Üstelik Macaristan'ın gayet geniş sınır bölgeleri Viyana'nın denetimi altında kalmıştı. Habsburglar, ilke olarak beylerimize ödünlerde bulunurlarken Macaristan'ın en önemli sınır bölgesinde Macarlara karşı savaş hazırlıyorlardı. Yeni hükümetin üyeleri ve yandaşları hep beylerdi.

Derken her şey karıştı. Petöfi, Tancsics ve geri kalan devrimci önderler, Habsburg ordularıyla savaşa başlamak için, bizim, yani halkın yeterince güçlü olmadığımızı, yeterince iyi örgütlü olmadığımızı biliyorlardı. Petöfi, yeni hükümete ve Habsburglara karşı bizi yeni bir ayaklanmadan uzak tutmak için her şeyi yaptı. Hükümet kendisine devrimci bir hükümet gözüyle bakıyordu. Gerçekte soyluların ulusal hükümeti yalnız soylular için demokrasi istiyordu. Bu "devrimci demokratik" hükümette bir prens ve üç kont vardı; geri kalanlar da hep soylulardı.

VI.

ANDRAS, *Puszta*'mızdaki delikanlılardan biri, teknisyen oldu. Birçok yerleri gezdi. Günün birinde Kuzey Almanya'ya gitmişti, orada balık kokusundan ve tadından nasıl usandığını anlattı bize. Her şey balık kokarmış orada. Örneğin yeni dünyaya gelen bir kaz yavrusu bile balık kokarmış, çünkü kazları ve ucuz balıkla beslerlermiş. Domuz da balık kokarmış, hatta kahve bile balık kokarmış, çünkü kahvelerini koydukları büyük depo balıkhanenin yanındaymış. Zavallı Andras, öyle bir duruma gelmiş ki, bir Alman genç kızını öpse onun dudaklarının da balık kokacağını sanıyordu.

Evet, bizim beylerimizin ülkesi de aynıydı. Her şey bey kokuyordu. Biz başkaldırmıştık, ama ne sonuç verdi? Bir prens, üç kont ve onbir soyludan kurulu bir hü-

kümet...

Bu kötü bir şey miydi?

Evet, kötü bir şeydi. Beylerimiz kısa görüşlü ve çok bencildiler. *Kendi* ülkelerini, *kendi* halklarını, *kendi* uluslarını düşünmeye alışmışlardı.

Bize ve önderlerimize gelince; her zaman, bir durumu olduğu gibi ve karşıdan görebiliriz, Tanrı'nın bizim başka halklara efendilik etmemizi istediği inancıyla kendimizden geçmiş değiliz.

Evet, bizim planlarımız vardı. Petöfi ve öteki "gençler", "ütopistler" Romanya, Sırp ve Slovak serflerinin de bizim istediğimiz şeyleri; kendi anadillerini konuşmayı, bir parça toprağa sahip olmayı, beylerin zulmünden kurtulmayı istediklerini düşündüler. Onlara bunu önerdik ve bu amaç uğrunda birlikte hareket etmemizi istedik.

Kabul ettiler ve ortak düşmana karşı, Habsburg uşaklarına ve Avusturya birliklerine karşı, ortaklaşa hareket etmek isteğini gösterdiler.

Biz yeterince güçlü değildik. Beyler devrimin yönetimini elimizden aldılar. Gördüğünüz gibi, taktik gereğince, ya da *ilke gereği*, ayrıcalıklarının bir kısmından vazgeçmeye razı oldular, ama ırk üstünlüğü savlarından vazgeçmediler. Ve bunun için, Habsburg boyunduruğundan yalnız Macarların kurtulması görüşünü savunmaya başladılar.

1848 devrimi, 1849 özgürlük savaşı biçimine dönüştü.

1848 devrimi, serfleri özgür ilân etmişti. 1849 özgürlük savaşının centilmenleri zorunlu iş görmeyi, yani angaryayı sürdürmek istemiyen serflere karşı Habsburg askerlerini kullanmaya başladılar. Bu tüm Macaristan'da böyle oldu. Kuşku yok ki, Habsburgların zeki ajanları, Romanya ve Sırbistan serflerine, Macarların kendilerini kurtarmak istemediklerini söylemekte hiç güçlük çekmediler. Gerçekte Transilvanya'daki Romanya soyluları da topraklarını ve serflerini ellerinde tutmayı Macarlar kadar istiyorlardı.

Francis Pulszky adında bir Slovak soylusu vardı. Onun Slovak diline karşı davranışı da tıpkı bizim soylularımızınki gibiydi. Bu Slovak soylusu, Pulszky, ilkin bir soylu, sonra bir Slovak olduğunu tanıtladı. 1848'de Slovakların kendi öz dilleriyle yönetilmeye hazır olmadıklarını ilân etti.

Kossuth yanlışlığı gördü, ama bu konuda bir şey yapacak gücü yoktu. Asi Macar ordularının başkumandanı Georgey, "birkaç kişinin kendini beğenmişliği, Slav ve Romen yığınlarını Macarlara düşman etti" der.

İşte "balığın" yaptığı zararın bir örneği...

Sonra işin başka bir yönü de vardı. İtalya'da da Habsburglara karşı bir devrim patlak vermişti. Hepimiz sevinç içindeydik. Habsburg gericiliğinin her yanda yıkıldığını görüyorduk. Ve büyük Orta ve Doğu Avrupa federasyonunun Habsburgların boyunduruğundan henüz kurtulmuş olan İtalyanları da içine alabileceğini umduk.

Ama beylerimiz, bizim devrimci prens ve kontlardan kurulu hükümetimiz, Habsburglarla pazarlık etmekteydiler. Ve, Habsburglar, Macar alaylarının İtalyan ayaklanmasını bastırmaya yardım etmelerini istediklerinde, bizim devrimci hükümetimiz bu yardımı esirgemedi.

Eğer yalan, geriden hançerlemek, sözünde durmamak, genel anlamda hıyanet, zekâ olarak adlandırılabilirse, Viyana hükümeti ve Habsburglar "zekice" hareket ettiler. Ajanları aracılığıyla birçok ulusları Macarlara, beyleri kölelere karşı çevirdiler. Habsburglar, başlangıçta açıktan açığa serflerin azad edilmesinden yana görünüyorlardı. Sonra, yeni bir ferman, zorunlu iş düzenine, angaryaya son verilişin ekonomik çöküntünün nedeni olduğunu, onun için eski düzenin yeniden kurulması gerektiğini ilân etti. Tabiî zaten bizden gözü korkmuş olan beylerimiz ne de olsa, kendi malikanelerini ve serflerini ellerinde tutmayı, serflerin de özgür olacağı bir ülkede özgür olmak gibi kuşkulu bir ayrıcalığa yeğ tuttular.

Beylerimizin kendilerini beğenmişliği, Habsburg ajanlarının faaliyeti ve Romanyalı beylerin ahmaklığı, Romanyalıları 15 Mayıs 1848'de kesin olarak Macar devrimine karşı çevirdi. Büyük Romanya Meclisi, Balasfalya'da "Romen halkının Habsburg Kayzerine her zaman için bağlı kalmak istediği"ni törenle açıkladı.

Aynı gün Transilvanya Saksonları Macarlara karşı döndüler. Gene aynı gün, kandırılmış Sırplar, elli top ve birçok alayla Zimony'de Macaristan'ı bastılar.

Hırvatlar da saldırdılar bize. Onlar da Habsburgların sözlerine kanmışlardı. Macarlara karşı Hasburgları desteklerlerse özgürlüklerine kavuşacaklarına ve ödüllendirileceklerine inanmışlardı.

Böylelikle, Habsburglardan bir ödül elde etmek umuduyla İtalyanlara karşı birlikler gönderen Macar beyleri, gene Habsburglardan ödül kazanmak için Macarlara karşı asker yollayan Hırvat beyleri ve ötekiler, hepsi karşımıza çıkıyordu.

Bütün bunları bir çocuğun bile sezeceğini sanırsınız. Ama beylerimiz sezemediler. Ve biraz düşünecek olursanız, benzer olaylar, yalnız Orta Avrupa'da ve yalnız son yüzyılda olmuş değildir. Biz, inanmak istedikleri için gangsterlere bile inanan beyler tanıdık; çünkü bu beyler, bu gangsterlere güvenirlerken yalnız kendi çıkarlarına hizmet ettiklerini düşünüyorlardı.

Böylece, beylerimiz kendi çıkarlarına bile hizmet edemediler.

Bu dönem üstüne size daha neler söyleyebiliriz?... Habsburg İmparatoru Ferdinand, pek çok vaadlerde bulunmuştu, bir sürü andlar içmişti. Öyle ki, Habsburg ailesi bile bu kadar çok vaadden dönülemeyeceğini sanıyordu. Oysa, ihtiyar Kayzer, tahttan çekildi; yerine, vaadlerle ve yeminlerle bağlı olmayan genç Francois Joseph'i getirdiler.

Biz ne yaptık?...

Savaştık. Savaş alanlarında can verdik. Habsburglar bizi idam ettiler.

Biz kendi devrimizde de, beylerimizin savaşında da dövüştük. Savaştık ve yüzbinlercemiz öldürüldü. İyi savaştık. İngilizlerin bile bizim cesaretimizi övdükleri söylenir. İngiltere'de bizi tutan birçok İngiliz vardı. Bunlar bizi öven başyazılar, çok güzel şiirler yazdılar. Yeni Kayzer de sonunda bizim pek cesur olduğumuza inandı. Habsburg orduları bizi ezemedi. Bunun üzerine Kayzer, Rus Çarı'na akıllı bir adam göndererek, eğer Macarlar Habsburglara üstün gelirlerse, belki Polanyalıların da kendisine karşı savaşmaya başlayacaklarını bildirdi. Bu hesap, Çar'ı korkuttu ve Çar, Rusların ulusal çıkarlarının Macarların özgürlük savaşını bastırmayı gerektirdiğini ilân etti. Büyük Rus orduları bize doğrudan doğruya saldırdı ve bizi yendi. Macar serfleri ve Rus müjikleri birbirlerini binlerle öldürdüler. İşte o zaman bizim 1848 devrimimiz ve 1849 özgürlük savaşımız kesin olarak bastırılmış oldu.

Böylece, biz yeniden cezaya çarptırıldık. Tüm Macaristan'da bir terör rejimi başladı. Habsburglar, en güvendikleri adamları olan Baron Bach'ı Macaristan'a yolladılar. Binlerce Avusturyalı casus, ajan, polis, memur, Macarların yerini aldı. Macar ordusuna Avusturyalılar komuta ediyordu. Başkaldıran Macar beylerinin elinden alınmış olan malikaneler Avusturyalı aristokratlara verildi. Kossuth sürgündeydi. Generallerimizden onüçü asıldı. On binden çoğumuz öldürüldük. Avusturya hapishaneleri, başlıca Kufstein hapishanesi Macarlarla dolduruldu. Petöfi, Çar ordularına karşı savaşırken öldü. İyi beylerden biri olan Kont Szechenyi çıldırarak öldü. Gazetelerimiz kapatıldı. Okullarımız Habsburgların denetimi altına girdi.

1849 Temmuz'unda Ruslar 200 binlik bir orduyla Macaristan'ı bastılar. Kossuth "Özgür Avrupa"dan yardım istedi. Ama yardım göremedi.

Çar'ın ve Habsburgların orduları Macaristan'ı yakıp yıktılar. Macar tacını bulmak istediler. Bulamadılar. İyi bir yere gizlenmişti taç. O zaman hemen hemen bin yıllık olan bu taç, küçük bir servet değerindeki altın ve değerli taşlardan yapılmıştı. Ama basit, halktan kişiler

bu tacı oraya buraya gömüp gizlediler. Kanla sulanmış Macar toprağı, Habsburgların resmen Macar kralı olabilmeleri için başlarına geçirmeleri gereken bu tacı başarıyla gizledi.

Habsburg sansürcüleri işe giriştiler ve bu işlerini 1918'e kadar sürdürdüler. Gazeteler en ufak nedenlerle kapatılıyordu. Ülkenin entellektüel gazetesi *Pesti Naplo,* Rus Çar'ının isteğiyle kapatıldı. Ozanlar şiirlerinden ötürü, aktörler Avusturya-Cermen zalimlerini karikatürleştirdikleri için, öğretmenler macarcayı öğrettikleri için hapishaneyi boyladılar.

Bize yeni efendiler verildi. Macarların yerine Avusturya beyleri... Biz Avusturya ordusunda hizmet etmek ve almanca konuşmak zorundaydık. Alman çavuşları bizi tokatlıyor, tekmeliyorlardı.

1849'da Habsburglar, Macaristan'ı almanlaştırma işine yeniden giriştiler. Baron Bach'ın "Gestapo"su, bakanlıklara, sivil hizmetlere ve orduya yerleştirildi.

Onların Macaristan'da büyümüş çocukları vardı. Bunlar Macaristan'da zengin oldular.

Bu, beylerimizin hoşuna gitmedi. Gördüler ki, Macarların sayısı azalıyor. Ulusun geleceğinden endişeye düştüler. Ve tabiî, Avusturyalıların ellerindeki memurlukları da kendileri istiyorlardı. Önemli kişiler olmak istiyorlardı. Bunun üzerine, 1867'de, ünlü "Ausgleich" uzlaşmasını, beylerimiz Macar ulusuna yarı bağımsızlık ve sözde ulusal egemenlik sağlayan uzlaşmayı, Habsburg Meclisiyle imzaladılar.

Habsburg İmparatorluğu, artık iki "egemen ulus"u, Avusturyalılarla Macarları; iki "ikinci sınıf ulus"u, Hırvatları ve Polonyalıları, ve, hiç hakları olmayan sekiz ulusu, Çekleri, Slovakları, Romanyalıları, Rutenyalıları, Slovenleri ve Sırpları içine alan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu haline gelmişti. Aslına bakarsanız, bir avuç hırslı politikacı, Habsburglarla bu uzlaşmayı yönetim çarkında bir yer elde etmek ve önemli kişiler olmak amacıyla yaptılar.

VII.

BEYLERİMİZ, bizim 1848'deki kurtuluş hareketimizin ilkesini kabul etmişlerdi. Bu büyük kurtuluş hareketinin başına neler geldiğini size söylemedik. Evet, pek bir şey geldi denemez.

Durumun ayrıntılarına girerek sizi sıkmak istemeyiz. Beylerimizin ülkesinde yirmi milyon dönümlük büyük feodal malikaneler olduğunu söylemek yeter. Bu malikaneleri serfler değil, "çiftlik hizmetkârları" işler. Tazminat akçesini ödeyebilen ve yüzlerce yasa engelinin üstesinden gelebilen bazı "serfler" toprak alabilir ve gerçekten özgür köylüler olurlar; ama onların sayısı azdır. Geri kalanımız gerçekte serf olmakta devam eder, ama resmen bize "çiftlik hizmetkârları" denir.

Toprakla uğraşan halkın büyük çoğunluğu, 1843 "reformlar"ının nimetlerini görmedi. Beylerimiz, elbette ki, büyük feodal, katolik malikanelerini toprak işçilerinin eline geçmiş durumda görmek istemezlerdi. Hele o sırada, Macaristan'da ilk köylü reformu da beklenmekteyken... Biz bunu sezdik. Biraz tarihsel sezgimiz vardı. Bütün yaşamımızı ve gelecekteki varlığımızı etkileyecek olan bir adaletsizliğe uğradığımızı anladık. Daha 1848'de ortak otlakları paylaşmaya ve büyük malikanelere el koymaya başladık. Bir bakıma, 1848 devrimi içinde devrim yaptık. Toprak işçilerinin devrimi, devrimci hükümetin sıkıyönetim ilân ettiği Bekeş kontluğunda başdöndürücü bir hızla gelişti. Liderlerimiz birbiri arkasından harp divanına verilerek ölüme mahkûm edildiler. Oroshaza'da Istvan Olah'ın, Mezoebereny'de Adam Frey'in asılmaları büyük *"özgürlük, kardeşlik, eşitlik"* vaadinin herkesi kapsamadığını gösterme niteliğindeydi.

1849'dan, "serflerin azad edilmesi"nden sonra ortaya çıkan ve sayıca az olan köylüler zamanla çoğaldılar. Bunların küçük toprakları parçalandı ve kalabalık köylerde açlık başgösterdi. Beylerimiz, Habsburg hükümeti, bölünmeme koşuluyla intikal eden koca malikaneler yaratarak köylülerin 1849'da öylesine güçlükle elde et-

tikleri bu küçücük toprak parçalarına da zorla el koydular.

1869'da, yirmibeş yaşında bir toprak işçisi, Macaristan'daki köylü sosyalist örgütçülerinden biri olan Sandor Csizmadia, halkı kışkırtmakla suçlandırılmıştı. Savunmasında şöyle diyordu:

"Önce şunu belirteyim ki, ben kendimi savunmak istemiyorum. Yalnızca, savcının, halkı bir sınıfa karşı kışkırtma saydığı yazıyı neden yazdığımı açıklamak istiyorum. Eğer biz, toprağın yoksul insanları, açlık ve yoksulluğumuzun etkisi altında pek ılımlı bir yazı yazarsak savcı hemen devletin güvenliği için endişeye kapılmamalıdır. Ama eğer devlet, bu yazıyla tehlikeye düşürülüyorsa, o zaman bu efendiler, her namuslu insanı isyan ettirecek bir durum yaratmakla töhmetlendirileceklerdir. Savcı beni suçlu sandalyesine oturtuyor, çünkü isyan ettirici şeyler beni isyan ettirdi. O, gözlerim ve yüreğim olduğu için beni suçluyor. Savcı, işçiler bu hakları elde edecek kadar olgunsalar onları elde edeceklerdir diyor. Ama garip değil mi, işçilerin, vatandaş haklarına sahip olacak olgunluğa henüz erişememiş sayıldıkları bir anda, aynı işçi sınıfının en cahil ve en az olgunlaşmış bölümünün bir üyesi, bir toprak işçisi, suçlu sandalyesine oturtuluyor ve toplumun dirliğini tehlikeye düşürmek, sınıflar arasında kin yaratmak, iyi düzenlenmiş bir toplumu devirmek istemekle suçlandırılıyor. Ve bütün bunlara, cahil ve olgun olmayan köylü kalemiyle, gücünün yettiği kabul ediliyor.

Ama, insanları insafsızca birbirine düşman etmek isteyen bu tehlikeli halka bir bakalım: Savcı, baharda benimle birlikte gelsin, 50 'krajcar'lık bir ücret için günde onaltı saat çapa çapalasın, bir parça kuru ekmek ve kokmuş domuz pastırması yesin ve tarlalarda kendisi için kazdığı bir çukurda altı saatlık bir uykuyla yetinsin isterdim. Ya daha sonra, yazdan güze, ta mısırların toplandığı zamana dek aynı besinle günde yirmi-yirmiiki saat çalışması gerekirdi. Eğer bütün bunları bir kez deneyip de ondan sonra okusaydı yazımı, onu gerçekten

pek ılımlı bulacaktı. Sözlerimizi doğrulayan sayısız kanıtlar var elimizde. *Puszta'*larda ve hayvan çiftliklerinde aile babaları 15 'krajcar' için sabahın üçünden akşamın onuna dek çalışırlar. Evet, sözlerimi kuşkuyla karşılayan herkes benimle gelebilir. Onlara her şeyi göstereceğim.

Ben, malikane hizmetkârlarının aile yaşantısını gördüm. Tek göz bir kulübede yaşayan üç, ya da dört aile, çoğu kez bir odada yaşayan yirmi-yirmibeş kişi... Açlıktan yollarda can veren adamlar gördüm. Öte yanda, beslenmekten yağ tulumu haline gelmiş olanları da gördüm. Böyle şeyler insanı kurulu düzenden yana çıkarmaz.

Ve zaten, yazım ne diyor ki? Beylerimiz için tek söz söylemeden öleceğimizi mi sanıyorlar? Evet, sayın jüri üyeleri, savcının açlıktan ölmek istemeyeceğine eminim. Ve ülkede bunu hiç kimse isteyemez. Ama biz, devletin ve zengin sınıfların bize karşı insanca olmayan davranışları karşısında susamayız. Hiç kimse bunun için onları övmemizi bekleyemez.

Ben, vatan sözü ettiğim zaman, sayın jüri üyeleri, bir toprak parçasını kastetmiyorum, çünkü o durumda gerçekten vatanı olmayan bir kişi olurdum. Nereye gidersem gideyim, 'burası benimdir' diye bir toprak parçası üstüne ayağını koyacak olsam, 'defol buradan, burası senin değil!' sözleriyle oradan kovulurum. Şu halde, vatan dediğim zaman kurulu düzeni de kastediyorum ve sanımca böyle bir düzenden nefret edebilirim, değil mi? Burada doğduğum için ben bir Macarım. Bunu yadsımıyorum ve çocuklarıma da Macar olmayı öğreteceğim. Orduda da hizmet ettim. Ve eğer sırası gelirse, vatanı savunmaya da hazırım. Ama vatan, hizmetime karşılık bana oy hakkı bile vermiyor.

Açlık ve yoksulluk bir köylü sosyalist yaptı beni. Ben sosyalist oldum; çünkü iktidardakilerin sosyalistlere nasıl zulmettiklerini gördüm. Ben sosyalis oldum; çünkü, sosyalizm ilkelerine bağlı olanların yalnız özgürlük, eşitlik, kardeşlik üstüne konuşmakla kalmadık-

larını, bu ilkeler uğruna acı çekmeye de hazır olduklarını gördüm.

Hapisten korkmuyorum. O kadar iyi insanın acı çektiği ve hâlâ da çekmekte olduğu yere seve seve gideceğim. Biz sosyalistlerin özenle sakladığımız kutsal bir emanetimiz vardır: mahpuslarımızın listesi. Neden bu değerli belgeye bir köylü sosyalist olarak benim adım da yazılmasın? Bir hapis, mahkûmiyetini kalemiyle kazanan ilk toprak işçisi olacağım için, hapishaneye gitmekten gurur duyacağım. Bu, toprak işçilerinin herkesin söylediği kadar bilinçsiz olmadıklarının en güçlü kanıtı olacaktır."

O, Sandor Csizmadia üç yıla mahkûm oldu. Başkaları daha ağır cezalara çarptırıldılar. Resmî Macaristan aynı yıl içinde, 1896'da, Macar Krallığının bininci yıldönümünü kutluyordu. On milyon toprak işçisi Macar için insanca yaşama koşulları istemiş olan adam, bu büyük olayı hapiste kutladı.

Ama onu hapse tıkmakla, açlıktan ölmenin iyi bir şey olduğuna bizi inandırmış olmadılar. 1897'de, hasat için yeni sözleşmelerimizi yapacağımız zaman ücretler yeniden düşmüştü. Greve başladık. Buğday yetiştiren toprakların kalbi sayılan büyük Macar Ovası bir savaş alanı haline geldi.

Biz grevciler, toplantılar yaptık ve beylerimizden yeni öneriler bekledik. Öneri yerine jandarmalar geldiler ve toplantılarımızı dağıtmak için süngülerle saldırdılar. Nadudvar, Zenta, Toponar, Alpar, Elemer ve başka bir sürü köy, Macar jandarmalarının silâhsız Macar toprak işçilerine karşı kahramanca savaşına tanıklık etti. Bazı köylerde yalnız süngülerini kullandılar, ötekilerde ateş ettiler. Birçoğumuz öldük, birçoğumuz hapsedildik.

Ama jandarmalar, bizi bu insanı ancak açlıktan öldürmeyecek kadar bir ücretle çalıştırmaya yetmedi. Onun için, hükümet eski, yabancıları getirtme yolunu tutmaya karar verdi. Koca malikanelerin üzerinde işçi kampları kuruldu ve *altmış bin Romanyalı, Sırp ve Slovak toprak işçisi bu kamplara yerleştirildi.* Bu yabancılara öde-

nen ücret, bizim istediğimiz ücretlere eşitti.

Siz beylerimizi anlıyor musunuz? Biz anlamıyoruz. 1898'de beylerimizin parlamentosu, yüksek ulusal çıkarların, hasadın karışıklıklara meydana verilmeksizin yapılmasını gerektirdiğini ileri sürerek, toprak işçilerine grevi yasaklayan bir yasa çıkardı. Bizim koşullarımızın ulusal çıkarlarla ilgisi olamazdı elbette. Tabiî o yıllarda bizim on çocuğumuzdan altısının bir yaşına varamadan ölmesi beylerimizin "ulus"unu endişelendirmiyordu. Veremi "Macar hastalığı" diye adlandırmaya başladık; çünkü, açlık yüzünden pek çoğumuz vereme yakalanıyorduk. Tabiî bu da ulus için bir tehlike değildi.

Bu yeni yasa, beylerimizin hırsına ve açgözlülüğüne karşı biricik etkili savunma aracımızı, grevi ortadan kaldırıyordu. Ve bu yasaya Avam Kamarası'nın yalnız bir tek üyesi karşı çıkmıştı. Bu üye oyunu kullandığı zaman koca meclis salonu kahkahalarla çınladı. Gerçekten de, beylerimizin parlamentosu bu olayda olduğu kadar hiçbir zaman bir birlik halinde olmamıştı.

"Özgür" toprak işçileri yenilmişti. Şimdi de çiftlik hizmetkârları beylerimizin saldırısına uğradılar. Ücretlerimiz düşürüldü ve bir kez daha düşürüldü. 1905'te ücretler öyleydi ki, biz yeniden başkaldırmak zorunda kaldık. Jandarmalardan ve hapisten korkmuyorduk. Aç çocuklarınız durmadan sızlanıp inlesin, sıska ve aç karınız açlıktan ikide-bir düşüp bayılsın, kendiniz de açlıktan sersemleşin, o zaman size her şey vız gelir.

1905'te grevimize başladık. Bütün ülkede on binden fazla çiftlik hizmetkârı işi durdurdu. Hükümet on bin yabancıyı üstümüze sürdü. Binden çoğumuz tutuklandı. Altmışımızı jandarmalar vurdular. Gene de grevi durdurmadık. Ve kazandık. Haklı isteklerimiz kabul edildi. Eski ücretlerimizi yeniden kazandık. Anımsarsınız, günde aşağı-yukarı iki peni tutan ücretlerdi bunlar.

İki peni, elbette ki size uğrunda çarpışılacak ve ölünecek bir değer görünmez. Ama günde iki peni sizinle ölüm arasında duruyorsa, o zaman onun için savaşır ve onu elde ettiğiniz için sevinirsiniz.

Bizim zaferimiz toprak işçilerine yeniden cesaret verdi. 1906'da, yüz binden çok insan, özgür toprak işçileri grev ilân ettiler. Her zaman olagelenler bu grevi de izledi: süngüyle saldırmalar, kalabalık üstüne ateş açma ve beş bin kişinin tutuklanması... Bu arada hasadı Romanyalı işçiler, ordu ve mahsuplar kaldırdılar.

Artık büyümekte olan ve Toprak İşçileri Derneğinin örgütlendirdiği bir sosyalist köylü hareketimiz vardı. Biz, hasatçılar için toplu sözleşme hakkı ve topluluğumuz adına beylerle pazarlığa girişebilme hakkı istiyorduk. Öte yandan, Çiftlik Sahipleri Birliği (OMGE), hükümetten, böyle bir saldırıya karşı sıkıyönetim ilân etmesini istiyordu.

Onların dediği oldu. Grevciler askere alındılar ve hasadı bedavadan kaldırmak zorunda kaldılar.

Çiftlik Sahipleri Birliği bununla yetinmedi. Birlik üyeleri bir toplantı yaptılar ve bu toplantıda Rusya'dan, Romanya'dan, Polonya'dan, bizim kadar hırslı olmayan toprak işçileri getirmeye karar verdiler.

Toprak sahiplerinden biri alkışlar arasında, modern bir devletin ekonomisinin kulisiz olamayacağını ileri sürerek, Çin'den yüz bin işçi kuli getirilmesini önerdi. Üç saat süren tartışmalardan sonra bu öneri geri çevrildi. Kulileri getirme fikri kusursuz bulunduysa da, bunların ulaşım masrafları pek yüksek olacaktı ve borcu ödemek on yıldan fazla bir zaman alacaktı...

Bu dönem, ülkenin 1914 öncesi, beylerimizin "liberal" dönemiydi. Bankerler, fabrikatörler, büyük toprak sahipleri, hepsi birleşebilirler ve örgütler kurabilirlerdi; hatta sanayi işçileri bile sendikalar kurabilirlerdi; ama bizim aynı yoldaki bütün denemelerimiz hapiste ve jandarmaların süngüsüyle karşılanırdı. Bizim kendimizi Macar ulusundan hissetmemiz garip midir? Nihayet bu ulus, Romanyalıları, Çekleri ve Sırpları getirerek, kendini bize karşı her zaman savunma yoluna gitmiştir. Biz, yani halk, ulusun düşmanı sayılıyorduk.

O zaman bizim bir önderimiz vardı: 1904'te milletvekili olan Andras Achim. *Onu 1911'de öldürdüler ve*

katilleri beraet ettirildi, çünkü bunlar sömürücü egemen sınıftandılar.

Önderimiz Andras Achim, kısa süren siyasî yaşamı süresince bizim için çok şey yaptı. Toprak işçileri hareketini örgütlendirdi, köylü gazetesini çıkardı ve bize Dozsa ruhuyla önderlik etti.

1906'da, bir yazısının halkı kurulu düzene karşı kışkırttığı suçlamasına karşı kendini savunmak zorunda kaldı. O, savunmasında şöyle diyordu:

"Milyonlarca işçiyi, haklarından ve ulusal gelirdeki paylarından yoksun bırakan bir toplum ahlâka aykırıdır ve hiçbir namuslu insanın bu toplum için en ufak bir saygı duyması beklenemez.

Yürürlükteki yasa düzeni, doğumdan gelme ayrıcalık ve servetin korunması amacını güder... Kötü kurallar yüzünden değerli kafalar atelye ve fabrikaların bozucu havasında, ya da bir takım küçük memurluklarda tutsak ücretiyle, türlü haksızlıklara uğratılarak yokolup giderken, en büyük politik ve ekonomik güç, en değersiz, en yeteneksiz ve güvenilmez kişilerin elindedir.

Uğrunda savaştığım ve uğrunda halkı kışkırtmakla suçlandırıldığım gelecek düzen öyle bir düzen olacak ki, bu düzende vatandaşın toplum içindeki önemini yalnızca yaptığı işin, harcadığı emeğin önemi ve gerçek değeri belirleyecektir.

Daha kültürlü bir kimsenin daha ince ve daha uyumlu biçimde davranacağını kabul edebilirim. Kapitol kazları da bülbüller gibi şakımıyorlardı, ama gene de Romayı kurtardılar; çünkü Romalılar sesin güzel olup olmadığına aldırmadılar, uyarmayı dinlediler ve harekete geçtiler.

Şimdi egemenliğini sürdüren sınıf, benim gibi halkın mütevazi bir önderinin, halkın acılarından, halkın yoksulluğundan, ayrıcalıklı sınıfların umursamazlığından, ilgisizliğinden, göçlerin gerçek nedeninden sözetmeme engel olmak için, türlü yıldırma yöntemine başvuruyor.

Yürürlükteki yasa düzeni altında, yüksek sınıfların çıkarlarını, ayrıcalıklarını korumak amacıyla halka şantaj yapılıyor. Bir köylü, bir dönümlük bir yer için, 8-10 kuron vergi vermek zorundayken, bir aristokrat dev malikanesi için dönüm başına yalnızca bir kuron vergi öder.

Şu duruma bakın: Çalışma izni için, bir zanaatkâr 28 kron, ancak bir-iki yardımcısı olan bir esnaf 90-100 kron ödemek zorundadır; ama zengin bir fabrikatör vergiden bağışık tutulma yolunu bulabilir ve ayrıca da devletten yılda 30 bin, 40 bin kuron yardım görür."

...göçmen işleri köyün resmi makamlarınca düzene konur. Ve polis noterleri, göçmenlerden bir kuron yerine seksen kuron toplarlar.

Achim, 1906'da, kendisinin çıkarttığı köylü gazetesinde, kendi Bağımsız Sosyalist Köylü Partisinin proğramını yayınladı. Bu proğram Habsburglarla olan meşrutî mücadeleyi nefretle reddediyordu. Feodal zihniyetin Macaristan'da hâlâ yaşamakta olduğunu açıklıyordu. Herkesi içine alan, gizli oyla yapılacak bir genel seçim istiyordu. Toprak mülkiyetinin düzenlenmesine ilişkin istekleri gerçekten çok ılımlıydı. *Yalnız 10 bin dönümden yukarı malikanelerin istimlâkini* ve bunların küçük mülklere çevrilmesini istiyordu. Öteki istekleri de şunlardı: Müterakki vergi, söz ve basın özgürlüğü, halk yönetiminde reform ve tarım işlerini düzenleyen yeni yasalar. Bu isteklerin çoğu, onyıllarca, hatta yüzyıllarca önce dünyanın birçok ülkesinde uygulanmıştı. Ama Macaristan'da çok tehlikeli şeyler sayılıyorlardı. Bunlar yüzünden Achim kahpece öldürüldü.

Bazı kimseler bizim hep bir yanı tuttuğumuzu söylerler. Buna karşılığımız ilkin Csizmadia'nın karşılığı olur: açlıktan ölmekten hoşlanan bir kimse gösterin bize, görelim. Ve ikinci olarak da, bu çağın birçok belgelere dayanan kanıtlarımızı ileri sürebiliriz.

Örneğin 1894'te Toprak Sahipleri Birliği, Macaristan'ın gerçek hakimi ünlü OMGE, sekreteri Byula Rubinek'i büyük ovadaki toprak işçilerinin durumunu incelemeye gönderdi. İşte onun raporunda söylenenlerden

bir parça:

"Büyük ovanın halkı, birbirinden ayrılmış durumda yaşayan ve birbirinden nefret eden memurlar, zengin köylüler ve köy proletaryasından meydana gelmektedir.

Memurlar, Macaristan'ın tarım bölgelerine sömürge, kendi memuriyetlerine de sömürge hizmeti gözüyle bakıyorlar.

Zengin köylüler, her nasıl olmuşsa, kısır bir tutuculuğa bağnazlıkla sarılmışlardır, toprak işçileri de büyük tarihsel devrimleri anımsıyorlar. Ve geleceğe umutsuz bakışlarla bakıyorlar. Bununla birlikte, onların devrimci tutkuları hâlâ için için yanmaktadır."

Evet, biz tek yanlıyız. Hattâ durmadan kendi vatanseverlikleri üstüne gevezelik eden beylerimizin, Macaristan'a ihanet edenler olduklarını söylemek küstahlığını bile gösteririz. *Onlar, 1890'la 1914 arasında 1,5 milyona yakın Macarı, Amerika Birleşik Devletlerine ve çeşitli Güney Amerika cumhuriyetlerine sürdüler.*

Bu dönemin başbakanlarından biri, Baron Fehervary, bu göç işine izin verdiği ve hatta yardım ettiği için eleştiriye uğramıştı. O, omuzlarını silkerek, şöyle demişti:

"Kimi dışarı göç eder, kimi de buraya gelir. Böylelikle iki akım arasında denge kuruluyor. İşler yolundadır."

Sonuç; azınlık sorunları, yahudi sorunları —bu dönemde Galiçya'dan Macaristan'a ikiyüz binden çok Yahudi göç etmişti— ve sanayi sorunlarıydı. Büyümekte olan Macar sanayisinin yeterince işçisi yoktu. Çünkü bu işçiler, tarım kesimindeki işsizler arasından geliyorlardı. Macar Sanayi Odası, fabrikaların ucuz emek yedeği olmadığı için endişe ediyordu: Bu devirde Sanayi Odası "sanayimizin en büyük, belki de en korkulu sorununun göç ve bu yüzden yeterince işçi bulunamaması olduğunu, ülkemiz halkının son iki yıl içinde tehlikeli bir biçimde azalmasının üzülünecek bir şey olduğunu, böyle muazzam bir göç nedeniyle yalnız sanayimizi geliştirememekle kalmayacağımızı, kurulu fabrikaların bile ka-

panmak zorunda kalacağını" bildiren bir notayı hükümete sundu.

Ama Macar hükümeti, büyük malikane sahiplerinin hükümeti, en başta toprak işçilerinin çoğalmasından korkuyordu. Mülk sahipleri, topraklarından, onu işleyenlere de pay vermek zorunda kalacaklarından pek korkuyorlardı. Onun için hükümet, bizi Amerika Birleşik Devletlerine göndermek üzere, Cunard Line'le bir anlaşma yaptı. Hemen arkasından da bazı Alman şirketleriyle anlaşmak zorunda kaldı. Çünkü Cunard Line yılda ancak 50 bin Macar taşıyabiliyordu. Oysa öyle yıllar oluyordu ki, kendi öz yurdunda bir karış toprak bulamayarak yurdu terketmek zorunda kalan Macarların sayısı 210 bini buluyordu.

Hükümetin desteklediği bu göç, bizim toprak işçileri hakeretine büyük darbe indiriyordu. Hükümet ajanları bize istediğimiz kadar iş, hatta deniz-aşırı "arzımev'ud"da, toprak bile verileceğinden söz ediyorlardı.

Biz de göç ediyorduk.

Beylerimiz bizi yüzbinlerce, Transilvanya'dan, Kuzey ve Güneybatı Macaristan'dan kovdular. Birinci dünya savaşından sonra bile, nüfusunun ırk bakımından karışık olduğu bahanesiyle, Macaristan'ın büyük bir kesimi beylerimizin elinden alındı. Trianon Barış Andlaşması, elbette ki, adaletli bir andlaşma değildi. Herkes bilir bunu. Dört milyon Macar yabancı boyunduruğu altında yaşamaya zorlandı. Ama beylerimiz bizi, sekiz yüzyıl önce doğuya, 1890-1914 arasında da batıya sürmemiş olsalardı, Macaristan'da ırk bakımından bir karışık nüfus sorunu olmayacaktı, ya da hiç değilse, sorun çok daha önemsiz olacaktı.

Yalnız kendi hasis çıkarlarını gözeterek, hatta ileriyi düşünerek bakıldığında, kendi çıkarlarına bile karşı hareket eden beylerimizi, yalnızca kısa görüşlülükle değil, aynı zamanda vatana *ihanetle* de suçlamamızın nedeni budur.

Yabancı işçileri ülkeye getirmek de ihanetti. Kont Zselenszki'nin yaptığı gibi, 100 bin Çinli kuli getirtme

konusunda konuşmak ihanetti; nasıl, birbuçuk milyon Macarı Amerika'ya sürmek bir ihanet olduysa...

XIII.

1914 HAZİRAN'INDA on binden çoğumuz, beylerimizin ülkesine allahaısmarladık deyip Amerika'ya yollandık. Bazı gazetelere göre, Yeni Dünya'da korkunç koşullar altında karaya çıkartıldık, hayvanlar gibi sürü halinde bir yere yığıldık. Üçüncü sınıf yolculuğun rahatsızlığına, yemeklerin kötülüğüne aldırmıyorduk. Jandarmaların koskoca adamlara tokat atmadığı, beylerimizin kadınlarımızı "kullanmayacakları", insanın iş bulabileceği, karnını doyurabileceği ve okuyabileceği bir ülkeye geldiğimizi biliyorduk. "Yurdumuzda", eğer beylerimizin ülkesine yurdumuz diyebilirsek, orada, Macaristan'da bize yer yoktu.

Macaristan'da kalan milyonlarcamız, Dozsa'nın 400. ölüm yıldönümüne hazırlanıyorduk. Onun bir heykelini dikmek için para topladık.

Oysa beylerimiz, Habsburglar ve Alman Kayzeri uğruna savaşa girdiler.

Beyler ne istiyordu? Onlar ayrıcalıklarını ve malikanelerini korumak istiyorlardı, önemli yerler elde etmek istiyorlardı. 1867 ile 1914 arasında, Kayzer Fransua Jozef, ayrı bir Macar dışişleri bakanlığına, tam bağımsız bir Macar ordusuna sahip olmalarına razı olmadı diye durmadan yakınırlardı. Şimdi 1914'de bağımsızlıklarını kazanmayı fırsat sayacaklarına Habsburgların savaşını yürekten desteklediler.

Dört yüz yıllık tarih, bu beylere Habsburgların iyilikbilir olmadıklarını öğretmemişti. Bu beyler ve onların dedeleri, beş kez minnettarlıklarını kazanmak umuduyla Habsburglara canı-gönülden yardım etmişlerdi. Buna karşılık ihanetle ve zulümle karşılaştılar. Fransua Jozef, ihtiyar Habsburg Kayzeri, gençliğinden beri hayasız bir adamdı.

1914-1918 savaşının öyküsünü bilirsiniz. Yüzbinlercemiz soğuk, karlı, fırtınalı 1914-15 kışında, Kar-

pat dağlarında nasıl öldüğümüzü bilirsiniz, okumuşsunuzdur. Bizim Avusturya ve Alman birlikleri arasında nasıl sıkıştırıldığımızı, hücuma zorlanmak için arkamızdan nasıl mitralyöz ateşine tutulduğumuzu okumuşsunuzdur. Ordunun bize, nasıl harp zenginlerinden alınmış mukavva tabanlı çizmeler giydirdiğini, donmak yüzünden bacaklarımızı nasıl yitirdiğimizi okumuşsunuzdur. Bizim aslı olmayan Habsburg zaferleriyle nasıl aldatıldığımızı, büyük yenilgilerin nasıl gizli tutulduğunu okumuşsunuzdur. Biz, dövüştük ve öldük, sakatlandık, açlıktan öldük ve bütün bu süre içinde ailelerimiz çok az yardım gördü ve gene bütün bu süre içinde beylerimizden birçoğu yurtta önemli memurluklar elde ettiler.

Beylerimizin hepsi kahramandı. Tantanalı üniformalar kuşandılar ve evlerinde oturdular. Elbette iyi ve namuslu beyler de vardı; savaşa karşı olan, Alman düşmanı ve hatta Habsburg düşmanı olan Kont Batthyanyi ve Kont Micheal Karolyi ve onlardan yana olanlar da vardı. Birçok yazar, bilim adamı, hatta politikacı da savaşa karşıydılar. Ama bunların çoğu susturuldu ve cepheye gönderildi.

Örneğin, Kont Michael Karolyi barışçı ve Alman düşmanı bir adamdı. Savaş boyunca hep savaş aleyhinde konuşmalar yaptı; gene de gönüllü olarak cepheye gitti, çünkü bizim yazgımızı paylaşmak istiyordu. Böyle yapması mantığa uygun değildi. Eğer daha büyük bir adam olsaydı tam bir baraşçılığı seçecekti, ama biz onu bağışlıyoruz.

1915'te Kont Karolyi yeni bir Bağımsızlık Partisi kurdu. Ve Karolyi grupu, Müttefiklerle temas sağlamak için Roma'ya bir elçi gönderdi. Anımsayacağınız gibi, İtalya o zaman henüz tarafsızdı ve az sonra Avusturya ve Almanyaya karşı dönecekti.

Biz savaştan bıkmıştık. Barış istiyorduk. Tizsa ve Almanlardan ve Habsburglardan yana olan öteki beyler için Romanya'nın Avusturya-Macaristan'a savaş ilânı, bizim savaşta şevk ve çabamızı artırmak için Almanlar

tarafından hazırlanmış bir fırsattı. Sekiz yüzyıl boyunca bizi Romanya'ya sürmüş, buna karşılık Romanya işçilerini ülkeye getirtmiş olan beylerimiz aynı Romanyalıları bize kendi savaş politikalarını yutturmak için de kullandılar.

Şevk ve çabamız uzun sürmedi. Biz, Dozsa, Petöfi ve Kossuth'u bir kez daha anımsadık. Habsburg İmparatorluğu yerine özgür halkların kurulacağı federal cumhuriyet konusundaki eski düşümüzü anımsadık. Bu, Kossuth'un da düşüydü. Şimdi genç bir yazar ve profesör, Oscar Jazsi aynı fikir savunmaya başlamıştı.

Biz Macarların, Habsburgların uyruğu olan öteki halklarla barış yapmamızı istiyordu. O barış istiyordu. Ama o da ihanetle suçlandırıldı.

Derken korkunç bir yıl daha geçti, çöküntü geldi çattı. Bizim için bir değişiklik yoktu, ama beylerimizin çoğu için bu bir değişiklikti.

Bu dört uzun savaş yılının bizim için ne demek olduğunu size anlatmamız gerekli değil.

Ölüm ve yoksulluk.

1918 güzünde bütün birliklerin savaş aleyhtarlığı son kertesine varmıştı. Binlercemiz kaçtık. Birçok yerlerde isyan ettik. Ordu komutanlarından biri, daha önce bizi ileri sürmek için arkamızdan makinalı tüfek ateşi açılması emrini vermiş olan Habsburg Arşidükü Jozef, yani bir "Macar Habsburg"u, orduyu teftişe çıkmıştı. Çok yerde alayların yanına gelemedi; çünkü biz barikatlar kurmuştuk ve generallerin yaklaşmasına izin vermiyorduk.

Cepheler yıkılıyordu. Mütareke ve barış geldi. Ve çok garip şeyler oldu. Örneğin, Güney-batı Macaristan'dan, bir çiftlikte yanaşma olan İstvan'ın öyküsünü alalım: İstvan Avusturya ordusunda Jan adında bir Hırvatla aynı bölükte savaşmıştı. Her ikisi de İsonzo cephesinde İtalyanlara karşı savaştılar, her ikisi de savaştan nefret ettiler. Her ikisi de savaşa gitmek zorunda oldukları için gitmişlerdi. Eğer savaşa gitmezseniz jandarmalar zorla götürür sizi; kaçarsanız ve yakalanırsanız sizi

kurşuna dizerler. Onun için ikisi de savaştılar. Bozgundan sonra tüm ordu geri çekildi. Birbirlerine yakın köylerde yaşayan İstvan ve Jan birlikte evlerine döndüler. Yolda gelirlerken bir vagonun tepesine oturmuşlardı. Tren köprülerin altından geçerken neredeyse öleceklerdi. Sonunda, savaşın bitmesinden sevinçli ve evlerine ulaşmadan açlıktan ölmek korkusu içinde, yaya olarak birlikte yollarına devam ettiler. Kırlarda yattılar. Topraktan söküp çıkardıkları patates ve havuçları çiğ çiğ yediler. Kendileri gibi askerlerle dolu yerlerden geçerken gelecekten söz açtılar. Acaba inek hâlâ duruyor muydu? Acaba karısı gerektiği gibi davranmış mıydı? Acaba artık kendilerine de bir parça toprak verileceği doğru muydu?

Ve böylece, dört yıl aynı bölükte dövüşmüş olan Jan ve İstvan birbirine komşu olan köylerindeki evlerine ulaştılar. Zaman geçti. Gençler aralarında görüşmeler, danışmalar yapıyorlar, planlar çiziyorlardı.

Öyle oldu ki, İstvan'ın kötü bir adam olduğu anlaşıldı ve büyük hür dünya onu savaştığı için cezalandırdı. İstvan yenilmiş ve cezalandırılması gereken bir düşman oldu. Jan da iyi bir adam, ödüllendirilen, zafer kazanmış bir ulusun insanı oldu. *Yeni yaratılan Yugoslavya ile toprakları elinden alınan Macaristan arasındaki sınır İstvan'la Jan'ın köyleri arasından geçiyordu.*

Siz bunu anlayabiliyor musunuz? Bunu anlamak bizim gibi basit kimseler için çok güç.

IX.

BU BÜYÜK çöküntü sırasında beylerimiz nasıl davrandılar? Macaristan'la ayrı bir barış yapmak, onurlu barış koşullarıyla her ne pahasına olursa olsun ülkeyi kurtarmak sözkonusu olduğunda beylerimiz nasıl davrandılar?

Bunun öğrenilmeye değer olduğunu sanıyoruz:

Beylerimiz değişmediler; onlar 1918'de nasıl dar görüşlü ve rezilce çıkarlarının düşkünü oldularsa, şimdi bu savaşın sonunda da tıpkı öyle olacaklardır.

1918'de Bulgar Cephesinin çöküşünden sonra, başbakan parlamentoya savaşın kaybedildiğini haber verdiği zaman, milletvekillerinden biri şaşkınlığından baygın düştü. Kont Stephen Bethlen'in o zamanki tek endişesi, Bükreş Anlaşması ile Macaristan'a katılmış olan Romen topraklarının nasıl korunabileceğiydi. Kont Bethlen, Macaristan için tehlike görmüyordu. Evet, bir milletvekili şaşkınlıktan baygın düşerken öteki beyler, hâlâ ayrı barış yapmak ve Sırplar, Romenler ve Slovaklarla dost olmak istediği için Kont Karolyi'yi ihanetle suçlandırıyorlardı. O sıralarda Kont Tizsa Sırbistan'a gitti ve Sırp delegasyonunu kırbaç elde kabul etti, onlara karşı çok kabaca davrandı... Hayır, ileriyi görmekte beylerimiz çok zayıftılar.

Ocak 1918'deki Başkan Wilson'un notasını biliyorsunuzdur. Onun ondört maddesinden birinde şöyle deniyordu:

"Toprakları kurtarılmış ve güvenlik altına alınmış görmeyi dilediğimiz uluslar arasında olan Avusturya-Macaristan halkına ilk kez özerk bir biçimde gelişme fırsatı verilmelidir."

Başkan Wilson'un notası 8 Ocakta yayınlandı. O sırada müttefikler henüz savaşmaktaydılar. Görüyorsunuz ya, Başkan Wilson, bu öneriyi Avusturya ve Macar beylerinin savaşın kaybedildiğini zaten bildiklerini düşünerek ve ayrı bir barış yaparak, savaşı kısaltına uğruna ufak bir riske razı olmaları halinde daha birçok kan dökülmesini önlemek amacıyla yaptı. Savaş aylarla kısaltılabilirdi.

Biz öneriyi kabul etmek istedik. Bütün önderlerimiz de kabul etmek istiyorlardı. Kont Michael Karolyi de kabul etmek istiyordu, hatta notanın kabul edilmesi için açık bildiride bile bulundu.

Beylerimiz, Kont Andrassy, Kont Bethlen ve ötekiler krala, buna önem vermemesini salık verdiler. Öneriyi kabul etmek isteyen herkese vatan haini damgasını vurdular.

Aynı beyler, 18 Ekim 1918'de, yani on ay kadar sonra, öneriyi kabul etmeye ve gene aynı koşullarla ayrı bir barış yapmaya hazırlandılar. Ama artık geç kalınmıştı. Çekler ve Sırplar Müttefikleri desteklediler, Müttefik davasına yararlı oldular. Çekoslavak Ulusal Konseyi, Müttefikler'ce tanındı.

Beylerimiz partiyi kaybetmişlerdi, yalnızca kendileri değil, Macaristan da...

8 Ekim'de, Sosyal Demokrat Parti bir bildiriyle tezelden bir demokrat hükümet kurulmasını istedi. Ve, bu hükümet, hemen, Wilson ilkelerine dayanan, Almanya'dan ayrı bir barış andlaşması yapmalıdır, diyordu.

Bildiri, Macaristan'daki durumun gerçek bir tablosunu çiziyordu: Dört yıl boyunca halk Alman emperyalizmi için dövüşmüştü. Savaş pek yakında kaybedilecekti. Henüz Macar topraklarında yabancı askerler yoktu. Ama geleceklerdi. Kendi istekleri olmaksızın bu savaşa zorla sokulan Macar halkı, elbette yöneticilerinin günahının ceremesini çekecekti. "Feodal sınıfın temsilcileri, iktidara hâlâ kene gibi yapışmışlardır, deniyordu bildiride, ülkenin yüzlerce iç ve dış yarasını gösteriyor ve diyoruz ki, sizin yaptığınız işte budur. Bu durum sizin eserinizdir. Sorumlusu da sizsiniz."

Beylerimiz sonun geldiğine bir türlü inanmıyorlardı. Kendi aristokrat kulüplerinde birbirlerine İngiltere'nin, Avusturya-Macaristan monarşisinin yıkılmasına hiçbir zaman göz yummayacağını söylüyorlardı; tıpkı 1942'de de birbirlerine, Britanya'nın, Rusların Budapeşte'yi bombalamalarına asla göz yummayacağını söyledikleri gibi. İngilizler'i tanıdıklarını sanıyorlardı. Eh, İngiliz dostlarıyla birçok kez ava gitmemişler miydi...

17 Ekim 1918'de, Avusturya-Macaristan İmparatoru Charles, Avusturyalı uyruklarından "federal bir devlet yaratmak üzere ulusal konseyler kurmalarını" istedi. "Her ulus kendi özerk devletini kurabilecek"ti.

Macar beyleri ne yaptı? Artık en sonunda bağımsızlıklarının gerçek olmasından kıvanç mı duyuyorlardı? Ne gezer! *İmparatoru, Macaristanı bunun dışında tut-*

maya zorladılar. Macar Başbakanı, bu bildirisine, Macaristan'ın toprak bütünlüğünün korunacağını belirten bir madde eklenmezse, Avusturya'ya besin maddeleri göndermeyeceğini söyleyerek İmparatoru tehdit etti. Bu, Avusturya beylerinin egemenliği altında yaşayan halka özgür olma şansı tanınırken Macar beylerinin egemenliği altında yaşayan halka bu şans verilmeyecek demekti.

Beyler büyük bir tasa içindeydiler. Habsburg Kayzerinin Macaristan'ın bağımsızlığından yana ve kendilerine karşı olduğunu görünce bütün dünyaları çöktü. İmparatorun kendisi bile Macaristan'ın Avusturya'dan ayrılması gerektiğini ilân ederse, beyler, bağımsızlık isteyen bütün politikacılara nasıl hain diyebilirlerdi?

Ertesi gün muhalefet, Macar parlamentosunda, bağımsız bir Macar hükümetinden, ayrı bir Macar dışişleri bakanlığı kurulmasından ve barıştan yana olduğunu bildirdi. "Kontokrasi"nin bütün liderleri, Tisza, Andrassy ve ötekiler, buna karşı koydular. Prens Windischgraetz muhalefete şöyle haykırdı: "Sizi gidi hainler! Biz Alman müttefiklerimize mezara kadar sadık kalacağız" (bununla, elbette bizim, yani halkın Almanlar için ölmemizi istiyordu). Kontlar onu alkışladılar. Birkaç hafta sonra, o ana dek Müttefiklerden yana olmanın ihanet olduğunu söylemiş olan aynı kontlar, hepsi birden, *bizim* önderlerimizi yeterince İtilaf'tan yana olmadıkları için eleştiriyorlardı. Ve Müttefik misyonları Budapeşte'ye geldikleri zaman, beyler Alman düşmanı olup İngiltere ve Fransa dostu kesildiler.

Evet, beylerimiz, gelmekte olan olayları sezebilmede sonuncuydular, ama olay gelip çattıktan sonra da dosttan düşmana en başta geçivermekte hiç haya duymadılar.

Her ne kadar Kayzer, Macaristan'a bağımsızlık veriyorduysa da Macaristan'ın ayrı bir dışişleri bakanı olmaması için diretiyordu. Ve sonunda kazandı, Kont Andrassy Avusturya ve Macaristan'ın ikisine birden dışişleri bakanı oldu. Bu yetkiyle Almanlara kendilerini var

gücüyle destekleyeceğine söz verdi. Onbir gün sonra ayrı bir barış önerdi. Ama bu onbir gün Macaristan'a çok pahalıya mal oldu.

25 Ekim'de, Michael Karolyi'nin başkanlığında, Macaristan'ı demokratlaştıracak ve barış andlaşmasını yapacak demokratik bir Ulusal Şura seçtik. Beyler hâlâ kendi politik oyunlarını oynamaktaydılar. Ve yeni bir gerici kont başbakan oldu.

29 Ekim'de bizden büyük bir kalabalık, Kral sarayına gitmeyi ve Kralın vekili Arşidük Jozef'ten Karolyi'yi başbakan yapmasını istemeyi düşündük. Önderlerimizden biri niyetimizi Arşüdük'e telefonla bildirdi, "taşkınlıklarda bulunmayacağımıza" söz verdi. Arşidük kontlarıyla toplantıdaydı. Biz, sessiz bir kalabalık halinde ve tamamen silâhsız olarak Tuna köprüsüne geldiğimiz zaman, üç piyade bölüğünün yolu kapadığını gördük. Askerleri bize katılmaya çağırdık ve onlara kötü bir niyetimiz olmadığını söyledik. Bunun üzerine, subaylar bize ateş etmelerini emrettikleri halde, askerler hemen bize katıldılar.

Yolumuza devam etmeye çalıştık, ama askerlerin arkasında polis yer almıştı. Onlar hiç haber vermeksizin, üzerimize birdenbire ateş açtılar, sonra da kılıçlarla saldırdılar. Birçoğumuzu öldürdüler, yüzden fazla yaralı verdik. *Biz hiç kimseyi öldürmedik.*

Bunun üzerine öfkelendik biz de. Askerlerle ve işçilerle bir olup önemli hükümet binalarını ele geçirdik. Bize karşı koyan olmadı. Polislerin delegeleri Ulusal Şuramıza gelip bizden özür dilediler, emirlere boyun eğmek zorunda kaldıklarını ve bizim Şuramıza katılmak istediklerini söylediler.

Bu bizim devrimimizdi.

Bize ateş edilmişti. Ama biz silâh kullanmak zorunda kalmadık.

Devrimimiz, tıpkı 1848'deki gibi kan dökülmeksizin başarıldı. Ve tıpkı 1848'de olduğu gibi, 1918'de de bizim hayasız ve kurnaz beylerimiz, kölelik zincirlerini yeniden boynumuza geçirerek devrimimizi yenilgiye

uğratmayı başardılar. Kasım 1919'da, aynı eski kontlar ve kontlukların adamları olan efendiler güruhu bizi yıkıp ezdiler ve hâlâ da eziyorlar.

Biz bunun böyle olacağını o zaman sezemedik. Yalnız nefretlik Habsburg İmparatorluğunun en sonunda yıkıldığını biliyorduk. Dört yüzyıllık Habsburg zulmünden sonra artık özgürlüğe kavuştuğumuzu sanıyorduk.

Elbette ki, küçük kuzucuklar gibi hareket etmedik. Barışa kavuşmuş olmanın mutluluğuyla sarhoştuk. Bizi zorla dört yıl süren bir katliama sürükleyen liderlerimizden öç almak istiyorduk. Bize hayvanlar gibi davranan gaddar soylu subaylarının bir kısmına yaptıklarını ödetmek istiyorduk. Toprak ve iş istiyorduk. Bize mukavva tabanlı çizmeler giydirerek ayaklarımızı dondurtan savaş vurgunculariyla hesaplaşmak istiyorduk. Ve her şeyden önce, olabildiğince çabuk evlerimize dönmek istiyorduk. Bizi bundan hiç kimse alıkoyamazdı. Her yönden Budapeşte ve öteki kentlere doğru sel gibi akıyorduk. İtalya cephesinden, Doğu cephesinden, her yandan trenler dolusu, vagonların üstüne yığılarak geliyorduk. Vagonların tepesinde giderken köprülere çarparak yüzlercemiz öldü. Biz korkunç olmuştuk. Öldürme üstüne tam dört yıl eğitim görmüştük. Ama yalnız bir tek kişiyi öldürdük.

Kont Stephen Tisza'yı, savaştan sorumlu tuttuğumuz o büyük gericiyi öldürdük. Sonradan beylerimiz, bazı politikacıları ve gazetecileri Kont Tisza'yı öldürmekle suçlandırdılar. Onların suçsuzluğu ispatlandı. Hayır, biz, "cahil askerler" öldürdük Tisza'yı. Cinayetin bütün sorumluğunu üstümüze almaya hazırız. Beylerimizin, kendi çıkarları uğruna yüzbinlercemizi birden boğazlanarak can vermeye göndermek hakkıdır da bizim öç almaya hakkımız yok mudur? Var elbette!

Kızgındık. Dört yıllık cehennem yaşamı melekleştirmemişti bizi. Budapeşte sokakları bizlerle, üstü-başı paramparça askerlerle, bomba patlamalarından gelme

beyin sarsıntılarından kıvranan zavallı arkadaşlarla, kurtlar gibi sıska ve yırtıcı askerlerle doluydu.

Budapeşte ve tüm ülke karmakarışıktı. Yalnız Budapeşte'de üçyüz binden fazla asker terhis olmayı ve evlerimize gönderilmeyi bekliyorduk. İçki bulunca körkütük sarhoş oluyorduk. Sonra da soylu gençlere, "centilmen"lere dayak atıyorduk.

Beylerimiz şaşkına döndüler. Cephe yıkıldı, biz berbat maneviyatımızla geri çekildik, zaferi kazanan yabancı ordular her yönden yaklaşmaya başladılar ve ancak ondan sonra —ki artık çok geç olmuştu— beyler iktidardan çekildiler. İktidarı, başında Kont Michael Karolyi'nin bulunduğu Ulusal Konseye vermekten çok hoşnuttular. Karolyi savaş boyunca hep savaşa karşı olmuştu; iki Kayzerin de Macar halkının tabiî düşmanları olduğunu her zaman söylemişti ve Müttefiklerle ilgi kurmuştu.

Kont Michael Karolyi'nin bizim aramızda büyük saygınlığı vardı. Biz, barış istediği için şoven basının onu ihanetle suçlandırdığını anımsıyorduk. 1916-17 sırasında, halk önünde barıştan yana konuşmalar bile yapmış olduğunu anımsıyorduk. Kont Tisza'nın askerî mahkemesinin onu ihanetle suçladığını anımsıyorduk. Bin yıllık deneyim beylerimizin ihanetle suçladıkları bir kişinin bizden yana olduğunu bize öğretmişti. Bunda yanılmadık.

Kont Karolyi, Macar Cumhurbaşkanı oldu. Macaristan 16 Ekim 1918'de, Avusturya-Macaristan'ın yıkılışından önce, Avusturya'dan ayrılmıştı. Karolyi 2 Kasımda iktidara geldi.

Liberallerden ve sosyalistlerden kurulu devrimci hükümetimiz, Habsburg İmparatorluğunun birden ve tam çöküşünün doğurduğu sorunları çözmek zorundaydı. İki milyon asker cephelerden geri dönmekteydi. Mülteciler, komşu ülkelerden onbinler halinde gelmekteydiler. Demiryolu şebekesi harap olmuştu. Ülkedeki örgütlerin tümü yıkılmıştı. Sırbistan'daki Fransız general-

leri Macaristan'ı kuşatma altına almışlardı. Yiyecek bakımından durum korkunçtu.

Karolyi ve arkadaşlarına çok büyük işler düşüyordu. Karmakarışıklık içindeki parçalanmış ülkeyi düzenli bir duruma getirmek, Müttefiklerle görüşmelere girişmek, demokratik bir Macaristan'ın kuruluşu için gerekli hazırlıkları yapmak...

Karolyi hükümetinin ilk düşüncesi toprak sorununu çözmekti. Ve, bir toprak reformu programı hazırladı. Bu program, *beş yüz dönümü geçen bütün malikanelerin bize, yani toprak işçilerine dağıtılmasını* öngörüyordu. Dağıtılan topraklar için devlet, sahiplerine tazminat verecekti. Kooperatifler ve tarım şuralarının kurulması için planlar hazırlandı. Karolyi ve arkadaşları bunları yalnız sözde bırakmadılar.

Karolyi, toprak reformuna, 1919 başlangıcında, kendi özel toprakları üzerinde başladı. Karolyi'nin çok büyük malikaneleri vardı. Onların hepsini bize verdi. Açık yürekle söylemeliyiz ki, birçoğumuz Karolyi'nin bile toprak sahibi sınıfa karşı fazla yumuşak davrandığını düşündük. Ama beylerimiz bu toprak reformunu korkunç bir saldırı saydılar ve reformu önlemek için ellerinden geleni yaptılar. Karolyi hükümetini, Budapeşte'deki yabancı Müttefik misyonlarına Bolşevik olarak ihbar ettiler. Böyle davranmakla iki sonuç elde ettiler. Birinci sonuç şuydu: Müttefik misyonları, tüm savaş boyunca barış fikrine bağlı kalmış ve tüm savaş boyunca Almanya'ya karşı olmuş bir adama, Karolyi'ye karşı döndüler. Müttefik işgal görevlileri ve hükümetleri, Romen, Çek ve Sırp kuvvetlerinin, mütarekenin imzalanmasından sonra da, öz Macaristan topraklarındaki işgallerini uzun zaman sürdürmelerine izin verdiler. İkinci sonuç, Karolyi hükümetini Müttefiklerin desteği olmadığı için komünistlerin devirmesi oldu. Büyük beyler, bütün aristokratlar, Macaristan'da komünizmin ilân edildiği gün çok kıvançlıydılar. Çünkü, Karolyi hükümetinin demokrat olduğunu Müttefiklerin bir gün keşfedeceklerinden ve Karolyi'ye yardım edeceklerinden ve ondan sonra da Macaristan'da demokrasinin yerleşeceğinden korkuyorlar-

dı. Ama komünistler açıkça hükümete geçince, onlar için müttefiklerden komünistlere karşı yardım sağlamak kolay olacaktı. Ve komünistler yenileceklerdi. Hiç değilse beyler öyle umuyorlardı. Komünistler yenilince de tabiî beyler yerlerine dönecekler ve topraklarını geri alacaklardı. Kont Stephen Bethlen'in önderliğindeki beylerin hesapları doğru çıktı.

X.

KAROLYİ hükümeti, Belgrad'daki Fransız komutanı Franchet D'Esperay'nın inadı yüzünden 1919'da parçalandı. Franchet D'Esperay, ne de olsa bir savaş dönemi hükümeti olan eski hükümeti deviren, demokratik ve Almanlara karşı olan yeni Macar hükümetini küçümsüyor, hor görüyordu. Sonunda Karolyi hükümetinin durumu çok güçleşti. Franchet D'Esperay üzerinde etki yapan bazı büyük beyler, bu son derecede gerici Fransız generali tarafından halk Macaristan'ının komşularının insafına terkedildiğini görerek sevindiler. Onlar halk Macaristan'ının bu biçimde bir yenilgiye uğratılabileceğini biliyorlardı. Müttefiklerin "Kızıl" korkusu bütün düşmanlarımız tarafından kötüye kullanıldı.

20 Mart 1919'da, Vyx adında bir Fransız yarbayı Karolyi hükümetinin sınırları yeniden değiştirmesini isteyen bir Müttefik buyruğunu hükümete verdi. Bundan daha birkaç ay önce, Macaristan, Müttefiklerle Belgrad'da mütareke yapmıştı. Macarların oturdukları yerleri yabancılara veren bu mütareke zaten yeterince ağırdı. Şimdi de, "Kızıl" Macaristan'ı mümkün olduğu kadar küçültmeye karar vermiş olan Müttefikler, iki milyon Macarı daha komşu devletlere terkeden yeni bir sınır çizgisinin kabul edilmesini emrediyorlardı. Karolyi hükümeti bu sorunda halkoyuna başvurmak istedi. Bizden "ne yapmak istediğimizi, bu saldırıya boyun mu eğeceğimizi, yoksa savaşı sürdüreceğimizi mi" sormak istiyordu. Ama, Müttefikler, halkoyu için Karolyi'ye zaman bırakmadılar. Hemen ertesi gün için yanıt istiyorlardı.

Karolyi, sorumluluğu üstüne almak istemedi ve görevinden çekildi. Haklıydı sanıyoruz. Görüyorsunuz ya, Karolyi, bizim gözümüzde, Batı demokrasilerini ve Wilson ilkelerini temsil ediyordu. Onun dört savaş yılı boyunca Britanya, Fransa ve Amerika'nın safında olduğunu biliyorduk. Her zaman Almanlara karşı ve Almanlardan ayrı bir barış yapılmasından yana olduğunu biliyorduk. Ve sonunda, bu adama karşı Müttefiklerin aşağılayıcı davranışları karşısında Batı demokrasilerinden hiçbir şey umamayacağımızı da anladık; artık tek umudumuz Sovyet Rusya'ydı.

Zaten komünistler çok çalışıyorlardı. Sosyalist Parti'nin büyük bir kısmı komünistlere katılmıştı. Ülkenin birleşmiş, tek bir orduya ihtiyacı vardı. Komünistler böyle bir orduyu örgütlendirmek yeteneğine sahiptiler. Karolyi Batı'ya güveniyordu. Yanıldı. Biz onu kınamadık, ama doğru olan tek şey, izlemiş olduğu Batı'dan yana politikanın sonuçlarına katlanması oldu. *Biz artık sorunu Doğu yöntemince çözmek istiyorduk.*

Vyx ultimatomu sayesinde 21 Mart 1919'da Macar Sovyet Cumhuriyeti doğdu. Macar Sovyet Şurası Başkanı o gün şöyle diyordu:

"Antant emperyalizmi, demokrasiyi ve ulusların kendi alınyazılarına sahip çıkmaları ilkesini sancak gibi kullandı, ama bu ilkelerin uygulanması zamanı gelince başka bir politika izleniyor... Bu yeniden ele geçirilmek istenen alanlarda, bütün yiyecek maddelerinin Antant'ın elinde olduğunu ve daha yüzbinlerce mültecinin Macaristan'a sığınacağını tüm dünya görmelidir... Biz, Antant'ın adaletli bir barış andlaşması yapmak istediğine inanmıştık. Ama, Vyx ultimatomu bu inancımızı yıktı... Batı'dan, dikte edilmiş barış koşullarından başka şey bekleyemeyiz. Bu, şimdi yeni bir politika izlemek, adaleti Batı yerine Doğu'dan elde etmek istiyoruz, demektir... Tarafsız olarak özetleyecek olursak, şimdi olan her şeyin, Antant'ın bu gelişmeyi bir zorunluluk haline getiren politikasının doğal bir sonucu saymak gerektiğini söylemeliyiz."

İki gün sonra, *Macar Sovyetleri Başkanı Bela Kun,* Radyodan dünya proleterlerine seslenen bir bildiride şöyle diyordu:

"Antant'ın ültimatomu, Macaristan'ı hemen Romanya oligarşisine boyun eğdirme amacını güdüyordu. Bu ültimatoma Macar halkı proletarya diktatörlüğünü kurarak yanıt verdi."

Macar Kızıl Ordusu düşmana karşı üstün bir güçle savaşıyordu. Szeged'deki karşı-devrimci hükümetle işbirliği yapan Fransız generali Franchet D'Esperay, Macaristan'ı aç bırakmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Trenlerde yiyecek maddesi taşıma işi durduruldu. Çekler kuzeyde Macar Kızıl Ordusu'yla çarpışıyorlardı. Budapeşte'nin çok yakınlarına dek geldiler ve sonra geri sürüldüler.

Fransız sağ kanat hükümeti, gerçek tehlike sayılan Prusya ve Habsburg emperyalizmi yenildikten sonra, demokrasinin ezilmesine böyle yardım ediyordu.

Bolşevizm Macaristan'da patlak verdiği zaman, Çek liderlerinden Beneş, "Matin" ve "Times" gazetelerinde, Yüksek Şura'da ileri sürdüğü "Macaristan'ın kuzeyinin Çekler'e verilmesinin Avrupa'nın çıkarı gereği olduğu" yolundaki savını tanıtlamaya çalışıyordu.

Komünist hükümet, Macar topraklarını savunmak için kızıl orduyu çabucak kurmak zorundaydı. Dünya bir kez daha, kendi öz ülkelerine saldırmış düşman Romen ordularına yardım eden "milliyetçi" beylerin ve beyaz subayların ihanetine tanıklık ediyordu. Macar Kızıl Ordusu Çeklerle ve Romenlerle savaşıyordu. *Karşı-devrimci Szeged hükümetinin emriyle iş gören subaylar, Romen toplarının namlularını kendi yurtlarını savunan Macarlara karşı yönelttiler.*

Bela Kun komünist hükümetinin toprak reformunu gerçekleştirmeye vakti yoktu. 400 dönümü aşan toprakların bedeli ödenmeksizin devlet mülkiyetine geçeceğini ilân etti. Küçük ve orta mülklere, çiftlik binalarına ve evlere dokunulmuyordu. Komünistler, istimlâk olunan toprakları kollektifleştirmek, kolhozlaştırmak istiyorlar-

dı. Ve birçok durumlarda, toprakları istimlâk edilen beylerden kendi öz mülklerini yönetmeleri isteniyordu. Böylece bu beyler, kendi malikanelerinin korunması işine bakmak gibi pek elverişli bir göreve atanmış oluyorlardı.

1919 yazında, Romenler Macaristan topraklarında yeniden ilerlemeye başladılar ve Budepeşte'yi ele geçirdiler. Bu konuda, G.D.H. Cole şöyle yazıyor:

> "Kasımda, Romenler Budapeşte'den geri çekildiler ve çekilişlerinde Macaristan'dan, el koyabildikleri bütün taşınabilir serveti ve üretim araçlarını da birlikte götürdüler..."

Beylerimizin Romenlere karşı davranışlarını izlemek ilginçtir. Karolyi hükümeti, Macaristan'ın bütün komşularıyla barışçı ilişkiler kurmak istediği zaman, beyler, Romanya'ya karşı şiddetli bir propagandaya girişmişlerdi. Karolyi rejiminin gerçekten toprağı dağıtma niyetinde olduğunu anladıklarında da, komünist rejimi sırasında da, beylerimiz, Romanya ile Macaristan arasındaki çıkar birliğini birdenbire keşfettiler. *Bugünlerde Macar Kızıl Ordusu Macaristan'ı Romenlere karşı savunmaktaydı.* Beylerimiz, Müttefik komutanlarına romen ordularının Macaristan'ı işgal etmesinin ülkenin yararına olduğunu düşündüklerini bildirdiler.

Romenlerin Budapeşte'yi işgal ettikleri anda, bütün kontlar, bankerler, toprak sahipleri merkeze döndüler ve karşı-devrimi hazırlamaya başladılar. Amiral Horthy'nin beyaz ordusu, bir Güney Macaristan kenti olan Szeged'de sabırsızlıkla bekliyordu. O sırada Antant'ın diplomatik temsilcisi ve komiseri, Sir George Clerk adında biriydi. Sir George yaptığı görüşmelerde demokrat politikacılarla da bir araya geldi ve ilk görüşmelerini onlarla yaptı. Ama sonra, bizim kibar, sevimli ve görgülü kontlarımızla çabucak alıbap oldu. Derken, bir koalisyon hükümeti kuruldu. Bu hükümetin istenen barış andlaşmasını imzalamaktan ve yüzdeyüz gerici bir rejime yolaçmaktan geri durmayacağı kesindi. Öyle de

oldu. Ve böylelik de Romenlerin Macaristan'dan çekilmeleri bir sorun çıkmadan sağlandı.

Daha sonra karşı-devrimin beyaz birlikleri, beylerimizin ülkesine, daha doğrusu bu ülkeden ne kalmışsa oraya, girdiler. Feodal beyler, bütün jandarmalarıyla ve polis hafiyeleriyle birlikte yine geri geldiler.

Biz size kendimiz için oldukça kötü şeyler söyledik. Şimdi de *"böylece, Batı demokrasileri, temizlenmesi için savaştıklarını ileri sürdükleri aynı gerici ve antidemokratik rejimin iktidara gelmesine yardım ettiler"* desek sizin de alınmamanız gerekir.

Sizin sloganınız, dünyayı demokrasi için güvenli bir hale getirmekti. Bize sorarsanız, *Macaristan'ı feodalizm için güvenli bir yer haline getirdiniz.*

Biz kendimizden söz ederken, genel olarak büyük ve bilgiççe sözcükler kullanmayı sevmeyiz. Eğer bir erdemimiz varsa, o da olabildiğimizce gerçekçi oluşumuzdur. Toprağımız var mı, yok mu? Jandarmalar bizi dövüyor mu, dövmüyor mu? Çocuklarımız veremden ve açlıktan ölüyor mu, ölmüyor mu? Biz ona bakarız. Bir zaman için, büyük Batı demokrasilerinin iyi niyetinden kuşkulanmıştık; lütfen bizi ayıplamayınız. Çünkü olaylar, acısını doğrudan doğruya üzerimizde duyduğumuz olaylar, sizin karşı-devrimin ve feodalizmin yanında olduğunuzu gösterir gibiydi.

Evet, Szeged'deki karşı-devrimciler, büyük beylerin hepsi, beyaz ordu, keplerindeki güzel beyaz tüylerle, küçültülmüş, kolu kanadı kırılmış Macaristan'a geldiler. *Beyaz Terör* başladı. Devrim sırasında, dört yıl süren katliamdan sonra, binden daha az insan öldürülmüşken, karşı-devrimin yasa ve düzen devri süresince binlercemize ölünceye dek işkence edildi; Yahudiler, kadın erkek ayırmaksızın işkence edilerek öldürüldüler; devrimde payı olan herkes hapse atıldı, ya da kurşuna dizildi; ve hiçbir şekilde suçlandırılamayan sosyalist önderler de kahpece kurşunlanarak öldürüldüler.

Beylerimizin ülkesindeki beyaz terörün Britanya halkını ayağa kaldırdığını biliyoruz. Önderlerimizin öl-

dürülmesini protesto etmek amcıyla, Sosyalist Enternasyonali 1920 Haziran'ında Macaristan'daki terör yönetimine karşı uluslararası bir boykot düzenlemeye girişti. Ama, bu girişim başarılamadı.

Yeryüzünde pek çok kişi "devrim" sözünden nefret eder. Bize gelince, biz de karşı-devrimcileri sevmeyiz. Başka nasıl olabilir ki? Macaristan'da hep Dozsa ve adamları gibi devrimciler ülkeyi savundular. Dozsa'yı işkencelerle öldüren karşı-devrimciler de ülkeyi Osmanlılara sattılar. Rakoczi'nin *Kuruk*'ları devrimciydiler; Habsburglar hesabına ihanet eden büyük beyler karşı-devrimciydiler.

Petöfi ve Kossuth, Macar bağımsızlığı için savaşıyorlardı. Onlar devrimciydiler. Ülkenin bağımsızlık savaşına karşı Habsburglarla işbirliği yapan beyler karşı-devrimciydiler.

İsa da bir devrimciydi. Caiaphas ve Pilate karşı-devrimciydiler.

XI.

1 MART'TA beyaz terör havası içinde seçilmiş olan Millet Meclisi, eski Habsburg Amirali Nicholas Horthy'yi Macaristan'a kral naibi ve karşı-devrimci birliklere başkumandan yaptı. 1920 kararnamesinin birinci maddesi, saltanatın ertelenmesini, ve, bir yandan krallık kurumu sürdürülürken geçici bir dönem için bir naibliğin kurulmasını karar altına alıyordu. Bu durum karşısında dünya basını, donanmasız bir amiralin hüküm sürdüğü kralsız krallıkla sık sık alay etti.

Bununla birlikte, Antant, bu karşı-devrimci rejime de güçlükler çıkarıyordu. Paris'teki Müttefik Yüksek Danışma Kurulu önerilen barış andlaşmasının imzalanması için bir ultimatom gönderdi. Macaristan barış koşullarını kabul etmeyi reddederse kuşatma yeniden başlayacaktı.

Halk Macaristanı böyle işlemlere hiç boyun eğmemişti; beylerin Macaristanı bunlara kolayca boyun eğdi.

Macaristan böylece, topraklarının yüzde 72'sini yitirdi. Almanya, Antant'a göre baş suçlu durumunda olan Almanya ise, toprağının ancak yüzde 10'unu yitirdi.

Macaristan, nüfusunun yüzde 64'ünü yitirdi. Almanya yüzde 10'dan azını.

Macaristan öz Macarların yüzde 32'sini yitirdi, Almanya Almanların ancak yüzde 8'ini.

Romanya'ya Macaristan'ın 110 bin kilometre karesi verildi ve Macaristan yalnızca 93 bin kilometre kare bırakıldı.

Bugünü anlamak ve geleceğe ilişkin bir şeyler görmek istiyorsanız, şu gerçekleri bilmeniz gerekir: Beylerimizi sevmediğimizi size eksiksiz olarak tanıtladık. Ama, *Macarların üçte birinin yaşadığı bu ülke parçalarını geri almayı isteme konusunda beylerimiz her zaman bizimle birlik halinde oldular.* Beylerimiz Aziz Stefan'ın Macaristan'ını istiyorlardı. Biz de Macarların Macaristan'ını istiyorduk. Fark buydu.

1920-1939 dönemi, yani Horthy-Bethlen rejimi dönemi üzerine fazla bir şey söylemek istemiyoruz. Macaristan bu dönemde "muhkem bir devlet" haline getirildi. Yasa ve düzen vardı. Budapeşte'ye gelen yabancı konuklar, temiz ve güzel bir kent buluyorlardı. Polis nazikti. Yabancıları hoşnutlukla evlerine çağıran centilmenler kusursuz ingilizce ve fransızca konuşurlardı. Bu beyler İngiliz sigaraları içer, İngiliz kumaşından elbiseler giyerlerdi. Yabancılarla ava gitmek onlar için bir zevkti. Bir İngiliz lordu, beylerimizin özel malikanelerinde kendini âdeta kendi evindeymiş gibi hissederdi. Tabiî lord hiçbir zaman bizim yaşadığımız yere, ahırların arkasına gelmezdi... Biz nasıl yaşardık, şimdi nasıl yaşıyoruz, bunu artık az çok biliyorsunuz.

"Kara Kont" Andrassy'nin yerine gelen, onbir yıl ülkenin başbakanı olan Kont Stephen Bethlen, Avrupa'da ilk faşist diktatoryasını, hatta Musolini'den de önce kurdu. Bethlen bunu çok akıllıca yaptı: Parlamento düzenini kaldırmadı; bizim, yani halkın politik haklar elde etmeye henüz hazır olmadığımızı ileri sürerek sö-

zümona "özelliği olan bir demokrasi"nin övgüsünü yaptı; köylü nüfusun ancak yüzde 25'inin oy hakkı vardı.

Bethlen'in seçim sistemini öyle pek bilimsel sözcüklerle tanımlamaktansa, o zamanda bu sistemi nasıl gördüğümüzü size söyleyelim:

Diyelim ki, yarın seçim günüdür, aramızdan bütün vergilerini ödemiş olan, 1914 - 18 arasında hiçbir politik eyleme katılmadığını tanıtlayabilen, 26 yaşından yukarı olan, okula gitmiş olduğunu ve altı yıldır da aynı yerde yaşamakta olduğunu tanıtlayabilen kişiler, evet ancak bunlar, oy verme hakkına sahiptirler. Bunlar yarın seçim komitelerine gidebilirler, jandarma komutanının, bölge komiserinin ve belediye başkanının önünde, açıkça, hükümete karşı oy verdiğini söyleyebilirler. Ama bu şekilde oy kullanmış olanları da cezasız koymazlar tabiî. Ertesi yıl daha yüksek bir vergi ödersiniz, köyün harman makinasını kullanamazsınız. Buna benzer bir sürü haksızlıklar...

Gene de birkaç yüz kişimiz diretmiş, hükümete karşı oy vermişizdir.

Seçim günü jandarmalar köylerde özel bir "trafik düzeni" kurarlar. Hükümetten yana olan seçmenler, söz gelimi Öküz-pazarı meydanına, muhalif seçmenler de Saman-pazarı meydanına toplanmalıdırlar.

Seçim başlar. İlk önce hükümetten yana olanların oy vermesine izin verilir. Sonra muhaliflere... Eğer hükümet adaylarının yeterince oy alamama tehlikesi varsa, jandarmalar yeni bir trafik düzeni kurarak Saman-pazarı meydanlığı ile seçim yeri arasındaki yolu kapatıverirler.

Görüyorsunuz, her şey çok basit.

Buna karşın nasıl olur da muhalefet gene de birkaç yüz oy alır?.. Evet bir kez kentlerde gizli oy usulü vardır. Ondan sonra, biz bazı bölgelerde büyük tehlikeleri göze alırız; kendimizi hükümetten yana gösteririz, komitenin yanına gittiğimiz zaman hükümet aleyhinde oy kullanırız.

Bir de Sosyal Demokrat Parti vardı; ama bu parti, çalışmaya girişmeden önce bizi satmaya zorlandı.

Bu, "Kara Kont"un belki de en zekice dalaveresiydi.

Sosyal Demokratların lideri, eski bir çilingir, Charles Peyer'di. Savaştan önce Sendikalar Konseyinin sekreteri olmuştu. 1919'da, komünistlerin yıkılmasından sonra kurulan çok kısa ömürlü bir hükümette de içişleri bakanlığı yapmıştı. Sonra, Müttefik temsilcisi Sir George Clerk'in yardımıyla kurulan gerici koalisyon hükümetinde sosyal yardım bakanı oldu. 1920'de, Horthy ve Bethlen'in başka iki işçi liderini öldürttüklerini duyduğu zaman Cenevre'de, uluslararası bir kongredeydi. Dönmeye gözü kesmedi. Ama bir yıl sonra, Bethlen onu yurda çağırdı. Ona bir önerisi vardı.

Bethlen, feodal düzenin kaldırılması demek olan bir toprak reformu fikrinden nefret ediyordu. Ama aynı zamanda da Macaristanı dış dünyaya "sevimli" ve "demokratik" bir ülke gibi göstermek zorundaydı. Onun için Sosyal Demokrat Partinin liderine ünlü önerisini açıkladı. Sonuç bir anlaşma oldu. Bu anlaşmayla, Sosyal Demokrat Parti'nin varlığına izin veriliyordu. Ancak şu koşulla: dört milyon toprak işçisi arasında hiçbir eylemde bulunamayacaktı.

Yargılamak istemiyoruz. Köylülerin tutucu insanlar olduklarını biliriz. *Topraksız toprak işçilerine çoğunlukla köylü denildiğini, böylelikle de köylüleri sevmeyen sanayi işçilerinin şaşırtıldığını biliriz.* Ama, Bethlen-Peyer anlaşmasının, Macar feodalizminin üstü kapalı diktatoryasının dayandığı en önemli temel direklerinden biri olduğu da örtbas edilemez bir gerçektir.

Beylerimiz başka hilelere de başvurdular. Yalancı bir toprak reformu bile yaptılar. Bu hile bir kısım halkı oyaladı. Horthy, "Kahramanlar Meratibi" denilen yeni bir Macar şövalyeliği yarattı. 1914 - 18 savaşında çok iyi çarpışmış olan bütün Macarlar resmen "kahraman" olabilirlerdi. Uygulamada bütün beyaz terörcülere, Horthy'nin Beyaz Ordusundan olanlara, beylerimizin dostlarına

ve hizmetlerinde bulunan herkese şövalyelik payesi verildi. Beyaz birliklerden yaklaşık olarak beş bin kişiye Kont Karolyi ve arkadaşların gibi "hainler"in el konulan topraklarından birer parça verildi. Böylece Bethlen, hem Müttefiklere bir toprak reformunu uygulamakta olduğunu söyleyebilir durumdaydı, hem de rejimini korumak için güvenilir bir muhafız örgütüne sahip olmuştu.

XII.

İKİ SAVAŞ arasındaki yıllar bizi çok değiştirdi. Acı sınavlar bize, olayları olmalarını istediğimiz gibi değil, oldukları gibi görmeyi öğretti. Biz, fabrikalarda ve toprakta çalışan işçiler, birçok yazar, bilim adamı, gazeteci ve çeşitli meslek adamlarıyla birleşmiş olarak, yöneticilerimizin davranışlarını, yaptıklarını ve dış dünya olaylarını izliyorduk. Arkadaşlarımız ve önderlerimiz pek çok okuyor, gezilere çıkıyor, incelemelerde bulunuyorlardı. Ve bazı diplomatların hükümetlerine, onların duymayı istedikleri şeyleri rapor ettikleri gibi değil, gerçek durumu bize bildiriyorlardı.

Ve 1938'de gerçek bir hayli karanlık görünüyordu. Öyle görünüyordu ki, Amerika, Büyük Britanya ve Fransa gibi büyük devletler bizim düşmanlarımızla dövüşmek istemiyorlardı. Düşmanlarımız bugün, "naziler", "faşistler", "saldırganlar", "militaristler" diye adlandırılır. Görünüşe göre Batı devletleri, "küçük ülkeler" için kollarını bile kıpırdatmıyorlardı. Japonya Mançurya'yı aldı. Büyük devletler hiçbir şey yapmaksızın seyirci kaldılar. Hitler Almanya'yı ele geçirdi. Alman halkı bütün olanaklarıyla; kaçak mektuplar, ülkelerinden sürülmüş kimselerin kitapları, toplama kamplarından kaçan kimselerin tanıklıkları ile *Hitler'in bundan sonraki kurbanının barış olacağına* dünya haklarını uyarmaya çabaladılar. Ağlayarak yardım istediler ve Gestapo yönetiminin Alman halkını bütün bütüne güçsüz bırakacağını, eğer yatıştırma politikası sürdürülürse, Alman halkının iyiden

iyiye Hitler'in zavallı birer aracı durumuna geleceğini göstermeye çalıştılar.

Etkili bir biçimde çalışmayı bilen, amansız ve hiçbir şeyden çekinmeyecek kadar hayasız gangsterlerin yönettiği bir ülkede, halkın kendisini savunma yolunu bulmasının olanaksızlığına, böyle bir gangsterizmden halk tamamen nefret etse bile, rejimin gene de pekâlâ güven içinde olabileceğine dünya halklarını inandırmak için Almanlar yüzlerce kitap, binlerce yazı yazdılar. Ama sonuç değişmedi.

Ve, büyük devletler, Hitler'le diplomatik ilişkiler kurdular.

Savaştan önceki iki yıl boyunca Macaristan'daki durumu özetleyelim: Sağcı rejim iktidarı tamamen elinde tutmaktadır, ancak rejimin bazı kişileri ve rejimin dayandığı yığınların çoğunluğu, hükümetten biraz daha fazla Nazi yanlısıdırlar. Onun için, hükümet daha çok Nazi yanlısıdır, ama dengeyi korumak için demokratik muhalefete azıcık özgürlük tanımaktadır. Ama Nazi yanlısı Aşırı Sağ ve Oklu Haç faaliyette bulunabilir ve örgütlenebilirken demokratik muhalefet ancak güçlükle kendini ayakta tutabilmektedir. Muhalefet liderleri zorunlu olarak uzlaşma politikasından yanadırlar, ya da en azından uzlaşıcılıktan yana görünmek zorundadırlar. Bir konuşmaya, ya da bir yazıya belli-belirsiz tek bir olumlu tümce sokuşturmak için Macaristan'ın komşularına üstünlüğü, bin yıllık sınırlar, enternasyonalizmin iğrençliği üstüne Bethlen'vari, Horthy'vari bir sürü tekerlemeyi sıralamak zorundadırlar. Şu ya da bu demokrat liderini, ya da sendika liderini kötü niyetlilikle suçlandırmak istemiyoruz. Yalnız şunu diyeceğiz: iki savaş arası Macaristan'ı, nasıl Potemkin köyü örneği, demokrasi perdesi altında gizlenmiş bir faşist ülke olduysa, bu ülkede muhalefet de bir çeşit Potemkin köyü muhalefetiydi. Yazık ki, bu muhalefet de kurnaz Kont Bethlen'in sahneye koyduğu oyunun bir kısmı gibi görünüyordu.

Böylece, Aşırı Sağ ve Oklu Haç, bağnaz Yahudi düşmanlarına, ikbal düşkünlerine ve hırslı S.A. ve S.S. lider adaylarına bel bağlayabilirken; hükümet kendi memurlarına güvenebilirken; Hitler de, genel kurmayımızın her ne pahasına olursa olsun kendisine bağlı kalacağı güveni içindeyken; biz, nüfusun yüzde 75'ini tutan halk, sözde parlemanter temsilcilerimize ve muhalefet liderlerine öyle sınırsız bir güvenle bağlanamıyor ve olanca şevkimizle onların ardından gidemiyorduk. Onlar bize pek fazla hükümet kokuyorlardı. Onların sicilinde uzlaşıcılık yolunda atılmış pek çok taktik adımlar vardı, bu yüzden kendilerine bağlılığımız o kadar güçlü olamazdı.

Tarih sık sık haksız durumlar yaratır. Bu muhalefet politikacılarının çoğu, biz eminiz ki, açıkça savaşmayı yeğ sayarlardı. Ama beylerimizin ülkesinde bunun olanağı yoktu. Onun için bunlar, tertemiz bir bayrağı omuzlarında taşımalarına izin verilmeyince, eh az çok kirlenmiş bir bayrağa bayraktarlık etmeleri gerektiğini düşündüler. Onlar için önemli olan, ileri düşünceyi, liberalizmi, ya da sosyal demokrasiyi temsil eden herhangi bir bayrağın dalgalanmasıydı. *Ama küçük boyda ve yıpranmış bayraklar insanlara büyük işler başarmayı esinlendirmezler.*

Olabilir ki, hiç sendikası olmamaktan bir sendikanın bulunmasının çok daha iyi olduğu doğrudur. Bazı liberal fikirlerin açıkça sölenmesi de iyidir. Aynı biçimde, bu partilerin ve hareketlerin halkı ve bizi epeyce yetiştirdiği de doğrudur. Ama beri yandan, bayrakların tertemiz olması gerektiği de bir gerçektir. Ve bizim ancak kitapları, yazıları ve söylevleri yüzünden hapse giren, gizli örgütleri yüzünden işkence gören, dergileri yasak edilen, uzlaşma yerine hapsi, ya da sürgünü seçen gençlere güvendiğimiz de bir gerçektir.

Gerçek önderlerimiz, dostlarımız ve yol göstericilerimiz bizimle ilişkiler kurmakta büyük güçlüklerle karşılaşıyorlardı. Bizim örgütümüz 1939'da, beylerimizin koskoca polis kuvvetine göre çok zayıftı; ayaklan-

saydık onlar Hitler Almanya'sından destek görecekti.

Ayaklanmadan sık sık söz açtık. "Yazarlarımız"-dan birinin küçük bir apartman dairesini tasarlayınız lütfen. Burada bizden, gizli seminerlerimizde eğitim görmüş genç toprak işçilerinden birkaç kişi, harekete susamış iki fabrika işçisi, bizim gizli yayınlarımızı spor otomobiliyle "dağıtan" bir genç kız, yol göstericilerimizden biri olan orta yaşlı bir bilim adamı ve benzer kişiler toplanmışlardır.

Bu dairede toplanmış olan bizler olabildiğimizce gerçekçi kişileriz. Şimdiye dek birçoğumuz siyasi polis nezarethanesinde, ya da jandarma karakolunda birçok gecelerimizi geçirmişizdir; biz bu gecelere bizim vaftizimiz deriz. Ensesi kalın kabadayı taslakları sizi tokatladıktan sonra öylesine öfkelenirsiniz ki, daha sonra işkenceye başladıkları zaman saatın kaç olduğu sorusuna bile karşılık vermek istemezsiniz. Ve bir kez de öfkelendiniz mi, öfkeniz bir daha sönmez artık. Ama öfkeniz artık yalnızca 2.242 kişi dört milyon kişiden daha çok toprağa sahip olduğu için, ya da beylerimiz ve onların dalkavukları toprak işçisi genç kızlarımızı "kullandıkları" için değildir. Artık sorun yalnızca derebeylik de değildir. Şimdi bu, kişisel bir iş olmuştur artık.

Birçoğumuz "vaftiz" edildiğimize göre, bizi neyin beklediğini biliriz. Biz gizli çalışan konspiratörleriz. Ve iyi konspiratörler yakalanmamalıdırlar. Onun için gerçekçiyiz biz.

1939 başlangıcında Hitler Avrupa'sındayız. Biz ne yapabiliriz? İktidarı devrimek için bir hükümet darbesi düzenleyebilir miyiz? Hayır. Hatta, hükümet içinde yeter sayıda konspiratör bulabilsek bile, böyle yeni Nazi aleyhtarı bir hükümet yaşamazdı. Çünkü genel kurmayın ordusu vardır ve bu ordu bize karşı dönecektir. "Gerici grup"un çoğunluğu da bize karşı olacaktır. Körükörüne bir bağlılığı vardır bu grupun; ve Horthy ile Bethlen'den iyi bir Macar vatandaşının faşist olması gerektiğini ve demokrasileri, Batı fikirlerini sevmemeyi öğrenmişlerdir.

Bu nedenlerle bir hükümet darbesi çıkar yol değil. Bir devrime başlayabilir miyiz?

Büyük savaşın arifesinde yol göstericilerimizden biri şöyle konuşuyor:

"Devrim, önceden kararlaştırılan belirli bir zaman için planlanamaz. Elbette ki, Rus Devrimiyle en yakından ilgilenen kişi Lenin'di, ama devrimin ne zaman patlak vereceğini bilmiyordu. Ve biz 1917'deki koşullar içinde değiliz. Hitler ve Horthy'nin pike bombardıman uçakları ve zırhlı otomobilleri var. Bizim dört milyon yarı aç, yılgın, çıplak insanlarımız...

Ama eli-kolu bağlı da duramayız. Bir şeyler yapmalıyız.

Evet, elimiz-kolumuz bağlı da duramayız. Yapacağımız işler var. Bir-iki yıla varmaz büyük bir savaş patlak verecek. Belki de bu savaş bir parça halk savaşı da olur. Biz buna hazırlanabiliriz. Açıktan açığa pike bombardıman uçaklarına, zırhlı otomobillere saldıracak durumda değiliz, ama örgütlenebiliriz. Bildiriler dağıtabiliriz. Sabotaj yapabiliriz. Daha çok seçme adamları davamıza kazanabiliriz. Yüzlerce örgütçümüz olmalı. Yavaş yavaş gitmeliyiz, acele etmemeliyiz. Başlangıçta nitelik gerek bize, nicelik değil.

Sorumlu görevler yüklenecek kişilerin yetenekli olmasını, derin bir inanç, cesaret ve disiplin sahibi olmasını istiyoruz."

Eğer bir felaket olacaksa, biz engel olamayız ona. Eğer yöneticilerimiz bizi savaşa sürüklerlerse buna da engel olamayız. Ama gene de gerçekten bir şeyler yapabileceğimiz gün için hazırlıklarımızı sürdürebiliriz.

İşte 1939'da, orada, Budapeşte'deki küçük bir apartman dairesinde oturup işin özüyle ilgili olandan söz etmeye başlıyoruz: Kim "iyi"dir, kim "kötü"dür? Gelecek bildiri kampanyamız nasıl olacak? Başlarını davaya koyabilecek basımevi sahipleri tanıyor muyuz? Çıkacak bir savaş içinde örgütlenme işini sürdürebilmek için, birkaç köylü kızını yetiştirebilecek bir kadın tanıyor muyuz? İlişkilerimizi nasıl sürdüreceğiz?...

XIII.

3 EYLÜL 1939 — Beylerimiz, Hitler'e bir miktar yiyecek verilir de kendisine bazı ayrıcalıklar tanınırsa, Macaristan'ın savaş dışında kalabileceğini söylüyorlar.

1940 güzü — Fransa'nın düşüşünden sonra Beylerimiz, savaşa girmeden Hitler'e mümkün olan her yardımı yaparsak çok kazançlı çıkacağımızı söylüyorlar. Hem Hitler, geçen savaşta alınan toprakların kuzey ve doğu parçasını Macaristan'a geri vermedi mi, diyorlar. İkinci bir Yahudi aleyhtarı yasa çıkartılıyor ve birçok kişi enterne ediliyor. Kalın kafalı Alman köylüsü Gümbösistler ve ahbapları, Yahudilerin bırakmaya zorlandıkları paralı işleri ele geçiriyorlar. Gazeteleri "iki genç proleter ulusun, Almanlarla Rusların" birleştiğini yazıyorlar. Beylerimiz artık Rus düşmanı değiller, ama yurttaki sosyalistler gene hapishanelerde. Genel Kurmay ve meslekten subaylar sabırsızlanıyorlar. Onlar savaş istiyorlar. Hitler'in pek yakında savaşı kazanacağını biliyorlar. Hükümet gazeteleri, Londra'nın bombardımanlarla yeryüzünden silindiğini bildiriyorlar. Bu gazeteler, tıpkı Alman basını gibi, kentleri bombalamanın onurlu bir şey olduğunu sanıyorlar. Bu arada yöneticiler çevresinden herkes çok para kazanıyor; onlar barış içindeler ve çok zeki olduklarını sanıyorlar. "Halk", iktidar dışında yüzde 75'i bulan bizler, üzgünüz ve bu gidişin iyiye varmayacağını seziyoruz. Beyaz Terör ve Oklu Haç adamları Paris'in düşüşünden bu yana dayanılmaz ölçüde şımardılar. İdamların ve toplama kamplarının sayısını artırmaya söz veriyorlar bize. Biraz umut veren yalnız küçük bir olay var: hükümet güney komşumuz Yogoslavya ile sonsuz bir barış andlaşması imzalıyor.

Bu çok iyi bir şey. Biz, genel olarak, bütün halkları severiz. Ama Yugoslavlar en cana yakınıdırlar. Sağlam yapılı, dürüst, dosdoğru adamlardır. Hitler'i sevmezler ve onlar da bizimle aynı tip eğlencelerden ve yiyeceklerden hoşlanırlar. Belki de beylerimiz gerçekten akıllıdırlar. Belki gerçekten de biz savaşın dışında kalacağız. Belki gerçekten Hitler hesabına savaşmak zoruyla karşı karşıya kalmayacağız.

4 Nisan 1941 — Başbakan Kont Teleki intihar etti. *Neden?* Koskoca Alman kamyonları Budapeşte'den geçip duruyor, Yogoslavya'ya doğru gidiyorlar. Budapeşte şaşkın halde. Tramvaylarda ve otobüslerde halk ağlıyor. Sessiz kalabalık, Alman birliklerinin güneye doğru geçtikleri Tuna rıhtımının Buda yönünde durmuş, onların geçişine bakıyor.

Şimdi ne olacak? Hükümet daha birkaç ay önce Yugoslavya ile sonsuz dostluk andlaşması yaptı. Hükümet, Almanların Yugoslavya'ya Macaristan'dan saldırmasına izin verebilir mi? Öyle görünüyor. Szeged karşıdevrimcilerinden olan, ama bu özel durumda namuslu bir adam gibi görünen Kont Teleki bunun böyle olmasını istemiyordu. Ama gene de intiharı çok zayıf bir protestodur. Kont Bethlen ve öteki beyler Horthy'ye neyi salık verecekler? Tüm dünyaya savaş ilân edip Hitler katili hesabına mı savaşacağız?

Her şey çok kötü görünüyor. Arkadaşlarımızın birçoğu ortadan kayboluyor. Kimisi ülkeden kaçıyor, kimisi öldürülüyor, kimisi enterne ediliyor... Yeni başbakan Bardossy, Nazilerden yana. Belgrad'ı Macar ve romen hava alanlarından kalkan uçaklar bombalıyor. Bunların ceremesini çekmeyecek miyiz?

Sonunda, beylerimiz cüreti son dereceye vardırdılar. Horthy Yoguslavya'ya savaş ilân etti. Eğer dünya kalkıp da, Macaristan'a Hitler'in çakalı derse, bunu hak etmiş olacağız. Bizim, yani Macar halkının, bunun sorumlusu olmadığımızı dünyaya kim söyleyecek?

Hitler'in Rusya'ya saldırdığı gün, beylerimiz büyük coşku içindeydiler. Coşmuşlardı. Onlar iki konuda Hitler'e karşıydılar: Biri, "bu allahın belâsı Onbaşı'nın soyluların tekelindeki Yahudi düşmanlığının onurunu düşürmesi"ydi; ikincisi de, Sovyetlerle yaptığı saldırmazlık paktıydı. Ama şimdi öyle görünüyor ki, en sonunda Hitler de bir centilmen gibi hareket ediyordu ve "kızıllar"a karşı dönmüştü.

Beylerimiz birbirlerine savaşın çok yakında biteceğini, hatta altı haftada sona ereceğini söylüyorlardı.

Hitler altı hafta içinde Moskova'da olacaktı. Bolşevik güruhu örgütlenemezdi. Rus halkı kendi yöneticilerinden nefret ediyordu. Hitler'in tümenleri ellerini kollarını sallayarak ta Viladivostok'a dek yürüyeceklerdi.

Beylerimizin çoğunluğu ve bütün generaller, hükümetin Rusya'ya hemen savaş ilân etmemesi yüzünden sabırsızlandılar. Genel kurmayın subayları, her yanı dolaşarak Macaristan'ın bu kolay zafer kazanılacak sefere katılması gerektiğini anlatmaya çalışıyorlardı. Bunun ucuz bir savaş olacağını söylüyorlardı. "Belki en çok 100 bin insan yitirmek zorunda kalacaktık!"

Ama biz, yani bu ucuz seferde feda edilecek olan biz, savaş istemiyorduk. Beylerimizin savaşlarından bıkıp usanmıştık. Rusları geçen savaştan tanıyorduk. Onlardan birçoğu savaş tutsağı olarak yıllarca aramızda yaşamışlardı. Neşeli, sevimli, çalışkan delikanlılardı. Biz Moskova'ya yürümek istemiyorduk. Biz yiyecek istiyorduk ve daha iyi bir yaşam istiyorduk.

Beylerimiz düşünceliydiler. Bizi bu yeni savaşlarına nasıl sokacaklarını bilmiyorlardı. İki yıl boyunca Rusya'ya karşı çok dostça davranmış olan gazeteleri, tabiî şimdi "Bolşevik canavarlığı" ve "Hitler'in büyük haçlı seferi" üstüne büyük yaygaralar koparmaya başladılar. Ama siyasî polis bizim savaşı kabullenmeye uygun bir hava içinde olmadığımızı rapor ediyordu. Bunun üzerine, *beylerimiz her zaman yaptıkları gibi, bir hile düşündüler: En güzel kentlerimizden biri olan Kassa'nın bombardımanını düzenlediler.* Rusların Kassa yakınlarında olmadıkları ve bombardımanı Slovakya'da üslenmiş Alman bombardıman uçaklarının yaptığı anlaşıldığı zaman, ve bir demiryolu işçisi, Kassa'da gösterilmek üzere, Doğu cephesinden birkaç Rus bombası parçası getirildiğini açıkladığı zaman, artık iş işten geçmişti; savaş ilân edildi. Gericiler sevinçten kaplarına sığamıyorlardı. Ve biz seferberliğe konulup silâh altına alındık. Savaş birkaç bildiriyle protesto edildi, bazı kimseler öldürüldü, başkaldıran bölükler yokedildi. Ama bunlar işe yaramadı. Jandarmalar gelince üniformayı giymek zorundaydınız.

Ve bu tehlikeli demokratik-devrimci ayaktakımı, Macaristan'ın hor görülen fabrika ve toprak işçileri, Hitler ve Horthy için dövüşmek üzere Doğuya gönderildiler.

Garip bir dünya değil mi?

Beylerimiz bize savaşın dışında kalacağımızı vadetmişlerdi. Şimdi de Hitler'e birkaç birlik vererek *kendilerinin* savaşın dışında kalabileceklerini umuyorlardı. Ama onların basını, rejimin aşağı tabakası bir şovenizm isterisine tutuldu. *"Şovenizm bir rezilin en son sığınağıdır"* diye bir söz vardır. Evet, reziller başı boş bırakılmıştı. İnsanca ve dürüst olan her şeye karşı savaş açtılar. Macar halk yaşayışını, basınını, edebiyat ve tiyatrosunu tüm kültürel değerlerinden ayırabildikleri için bayram ediyorlardı. Ordu da Almanların eline geçmişti.

Halkın koskoca malikanelerde açlıktan ölmekte olduğunu söyleseniz, ulusu aşağılamış olurdunuz. Hitler'in Macaristan'ın düşmanı olduğunu söyleseniz, o zaman bu, "devlet düşmanlığı" propagandası olurdu.

Yahudi düşmanı ağır yasalar kabul edildi ve soyluların yayınladıkları hükümet gazeteleri, hayasız bir dille Yahudilere karşı, saldırıya geçtiler. Bazı Macar yasaları Nuremberg yasalarını bile aştı. Yahudilerle Ariler arasındaki ilişkiler şiddetle cezalandırılıyordu. Onbinlerce zavallı yoksul Yahudi işlerinden kovuldu ve çoğu toplama kamplarına gönderildi. Ama öte yandan, büyük Yahudiler durumlarını koruyorlardı.

Bütün bu olanlara karşı bazı itirazlar yükseldi.

Her yanda, durumu eleştiren yazılar yazan, konuşmalar yapan örgütlenmiş kişilerden bir hareket başladı. Bu protestocular arasında hıristiyan önderler, ünlü yazarlar ve bilim adamları da vardı.

Eskisinden daha da açtık. Beylerimiz bolluk içinde yaşıyorlar, et, tavuk ve başka lüks maddelerini çok yüksek fiyatlara karaborsadan sağlıyorlardı.

Buğday ve başka besin maddelerini hükümet topluyor, Almanya'ya gönderilmek üzere depo ediyordu. Ekim 1914'te kuzeyde, güneyde, doğuda, batıda, her

yanda yangınlar patlak vermeye başladı. Tüm Macar ülkesi ve bu Alman hububat depoları ateş aldı. Gazeteler işçilerin tutuklandığı haberini veriyorlardı. Ama Alman yiyecek depolarının yangını durmadı. Bazan haftada bir milyon "pengö" değerine yiyecek maddesi kül olup gitti.

Büyük çiftlikler Hitler için buğday üretmek üzere sözleşme yapmışlardı. —Her sonbaharda Macaristan'da sel baskınları olur. Sel baskınlarını önleyici arabetler, barajlar yıkılmaya başladı. Ve, yalnız Ekim ayında, setlerde ve barajlarda sabotaj yapmaktan yirmi dokuz işçi mahkûm oldu.

Biz sessiz kalmadık.

Hükümet gazeteleri bazı bildirilerin ele geçirildiğini bildiriyorlardı. Akılsızlar bu bildirilerin başlıklarının adını da yazıyorlardı: "Macarlar, bu savaş sizin savaşınız değildir", "Hitler için buğday sizin için yenilgi demektir", ya da "bürolardaki, fabrikalardaki emekçiler, toprak işçileri..."

İşçilerin ve toprak işçilerinin kulüplerinde radyo dinliyorduk. Radyodan yeni sesler geliyordu. Biz bu sesleri tanıyorduk. Bizim dilimizi konuşuyorlardı; resmî radyonun yapmacık tonlu tiyatrovarî sesini değil. Bize savaş konusunda ve beylerimizin yönetimi üzerine gerçeği söylüyorlardı. Ama Macaristan'ın göbeğinde bu gizli istasyonları çalıştıran dostlarımızın verici aygıtları çok zayıftı. Seslerini duymak çok güçtü. Bazı geceler sesleri bütün bütüne siliniyordu. Öte yandan hükümet gazeteleri ve radyoları onlara öfkeyle saldırıyorlardı. Ve, biz yalnız olmadığımızı anlıyorduk.

Beylerimizin, —bizim kültürlü, ileri görüşlü, akıllı beylerimizin— Hitler'in zaferinden emin oldukları zamanlarda bile, biz onun ölüme doğru gidişini ta başından beri hep seziyorduk.

Batı'da kitaplar yazılıyor ve "Yeraltı Avrupası"na ilişkin başarılı filmler çevriliyordu. Bunlar iyi şeylerdi. Çünkü bizim başarımız için çok güzel bir propagandaydı bunlar. Ama biz gene de gizli çalışmak zorundaydık.

Bu sıralarda birkaç kişi, Hitler'e silâh yapan Ġyoer mühimmat fabrikasını havaya uçurmak için bir girişimde bulundu. Fabrikanın zemini altına güçlü patlayıcı maddeler konuldu. Gazetelerimizdeki raporlara göre, fabrika, bir pazar gecesi, işçilerin içeride bulunmadıkları bir anda uçurulacaktı. Birisi planımızı ele verdi. —Muhbirin adını biliyoruz ve unutmayacağız!.. Bu yüzden bazılarımız idam edildi. Sabotajcıların önderi Nadas adında biriydi. Beylerin gazeteleri, onun için kötü şeyler yazdılar. O kahramanlarımızdan biriydi. Onun giriştiği işle hiçbir ilgisi olmayanlarımız bile övünürüz onunla.

Nadas, 1942 Nisan'ının soğuk bir sabahında asıldı. O, orada, asılacağı yerde yalnız başına durdu. Kendisini din adına yatıştırmak, avutmak isteyen adamı dinlemedi. Çünkü bu adam ve meslektaşları Hitler - Horthy bayraklarını kutsamışlardı ve onların tanrılarının bir savaşta her zaman her iki tarafla da birlikte olduğuna bizi inandırmaya uğraşıyorlardı. Bizim tanrı üzerine ve ilkeleri bugüne dek hiç gerçekleşmemiş olan Nezaret'deki adam (İsa) üzerine başka görüşlerimiz vardı.

Nadas orada, ölümle başbaşa durdu. Ölümden korkusu yoktu. O, üniformasız bir askerdi. —Üniformasız savaşmanın nasıl daha güç olduğunu hiç düşündünüz mü? İşinde pek başarılı olmadığını da biliyordu. Nazi - Faşistlere fazla kötülük edememişti. İsteseydi bir köşede sessizce yaşabileceğini de biliyordu. Ama o savaşmak istemişti. Gönül rahatlığıyla öldü ve ölümüyle bizim direncimizi artırdı.

Beylerimiz, sabotajın korkunç bir silâh olduğu düşüncesindeydiler. Doğru: gece yarısı bir çift kontun dışarı çıkıp bir köprüyü uçurduklarını tasarlamak güçtür. Pike bombardıman uçakları ve zırhlı otomobiller devrinde, sabotaj ancak silâhsız kişilerin silâhıdır. Hollandalılar, Norveçliler ve Danimarkalılar gibi namuslu, alçakgönüllü, sessiz ve yasalara saygılı halklar da sabotajı öğrenmek zorunda kaldılar.

1942 baharı — bir savaş kışı geçti. Geçen Ekim'de Hitler, Rusya'nın askerî gücünü ezdiğini ve Rus hava

kuvvetlerini yokettiğini kesin olarak ilân etmişti. Ama bununla birlikte var olmayan Rus orduları ona kayıplar verdirdiler. Ve Hitler, ne Moskova'yı ne de Leningrad'ı görebildi. Beylerimizin kimisi kaygılandılar. Biz becerebildiğimizce sabotajı sürdürüyorduk. Gizli bildiriler yayınlıyorduk. Birleşik Devletler bizimle birlikte savaşıyordu. Hitler'in subayları hâlâ küstahtı, ama beylerimizin umutları artık suya düşmüşe benziyordu.

Kararsızlık içindeydiler. Horthy - Bethlen ve Kallay rejimi ile Aşırı Sağcılar arasında sürüp giden bir iktidar çekişmesi vardı. "Halk"la, "Halk Cephesi"yle beylerimiz arasında da başka bir savaş yürütülüyordu. Evet, beylerimizin halkla ilgileri göze görünür biçimde artıyordu. Yeni başbakan Kallay, hükümet başkanı olarak verdiği söylevde, "bu savaştan sonra Macar serflerine özgürlük verilmesi gerektiği"ni söylüyordu.

İmrédy'nazi grupu, ordusuz bir genel kurmaydı. Ama İmrédy ve çevresinde bir avuç general ve aristokrat, geniş ilişkileri ve büyükçe bir parlamento grupları olduğu için, Almanlarla Horthy - Bethlen - Kallay grupundan daha çok asker ve yiyecek verebileceklerine Hitler'i inandırabileceklerini biliyorlar, ya da öyle sanıyorlardı.

Horthy'cilerle Imrédy yanlısı beyler, aralarında politik iktidar için çekiştikleri halde bize saldırmakta birliktiler.

15 Mart'ta, 1848 Habsburg aleyhtarı (Alman aleyhtarı) devrimin yıldönümünde, ülke ölçüsünde Mihver Devletleri aleyhtarı gösteriler yapıldı. Slogan, "Petöfi - 1848"di. Halk, üzerlerinde Petöfi'nin profili ve 1848 tarihi bulunan rozetler taşıyordu. —Her Macar çocuğu, elbette, Nazi taraftarı Horthy rejiminin nefret ettiği her şeyi Petöfi'nin temsil ettiğini bilir.

Gazeteler, durmadan tarihsel konuları işliyorlardı. Hitler ve Horthy üzerine açıktan açığa pek ağır şeyler yazamıyorlardı ama, Prens Metternich ve Habsburglara karşı ağızlarına geleni söylediler. Ve, beylerimizin geçen yüzyılda Prens Metternich'in asıl papuç yalayıcıları olduklarını anlattılar.

Sosyalist hareket yeniden canlandı.
Bayraklarımız yeniden tertemiz oldu.
Neden?

Biz tehlikeli bir ruh hali içindeydik. Hükümet, Sosyal Demokrat Parti'yi ve sendikaları dağıtırsa, toprak işçileri hareketini bastırırsa, bütün sosyalistlerin ve toprak işçilerinin gizli çalışmaya geçeceklerini ve bu gizli çalışmaların kendisi için daha tehlikeli olacağını çok iyi biliyordu. Ayrıca bizim sosyalist dönemimizden korkuyorlardı. Biz izin vermeyeceğimiz için parti önderlerinin uzlaşma politikasını sürdüremeyeceklerini biliyorlardı. Onun için polis gücünü iki katına çıkardılar. Karşı-devrimci ve yarı-askerî koskoca birlikler kurdular. Hareketlerimize izin verirken de Berlin'e, bunun Macaristan'da sivil savaşı önlemek için tek çıkar yol olduğunu anlatmaya çalıştılar. Bir bakıma bu akıllıca bir hareketti. Bazı kişiler *kâğıt üstünde* çok cesur oldular. Faşizme karşı şaşılacak kadar korkusuz saldırılarda bulundular. Başkaları da bu yazıları okudu ve onları sevdi. Toprak işçileri hareketi ve Sosyal Demokrat Parti gittikçe büyüyordu. Sol kanatta bir zafer havası esiyordu. Bazılarımız bunun tehlikeli olduğunu görüyorduk. Çünkü, Hitler Avrupa'sının ortasında henüz başlamış olan "özgürlük dönemi" inanılacak şey değildi. Bu özgürlük dönemini, beylerimiz bir hile, ya da bir taktik adım olarak başlatmışlardı. 1942'nin ortalarından başlayarak 1943 yılı boyunca çoğunluğun ileri, anti-faşist, demokratik duyguları hemen hemen serbestçe anlatılıyordu. Demokratik Bethlen döneminde olduğundan çok daha açık bir biçimde anlatılıyordu bu duygular. Ama beri yanda, Macar tümenleri Hitler için savaşıyorlardı ve yüzbinlercemiz Doğu cephesinde yokolup gitmişti.

Bu özgürlük dönemi üzerine bizim bazılarımızın derin kaygısının nedenini şimdi anlıyor musunuz?

Evet, beylerimiz Hitler'e karşı gösteri yapmamıza izin vermişlerdi. Evet, bir bakıma, kendi egemenlik alanındaki öteki bütün ülkelerde kökünden söküp attığı bu özgürlükleri bize vermek zorunda kalması Hitler için

politik bir yenilgiydi. Çünkü tersi durumda Avrupa'nın yarısı, Polonya'dan Yunanistan'a, Avusturya'dan Bulgaristan'a dek gerilla savaşlarının alanı olabilirdi.

Ama biz Hitler'in, yalnız politik değil, askerî yenilgisini de en yakın zamanda görmek istiyorduk ve durumumuzu beğenmiyorduk.

Sosyal Demokrat Parti'nin üye sayısını iki katına çıkarması çok iyi bir şeydi elbette; ama savaştan sonra, hüküm günü gelip çatınca yaşayan yüz bin sosyalist, öldürülmüş yüz bin Yugoslavın kaybını karşılayabilecek miydi?

Beylerimizin ülkesinde legal çalışma bizi kuşkulandırıyordu. Kimbilirdi, bir gün bütün bunları yasak edebilirlerdi ve o zaman da bizim üzerimize birçok şey bileceklerdi. Çünkü Parti üye kaydını açıkça yapmaktaydı. Doğudaki ve güneydeki düşmanları Hitler'i tehdit ettikleri zaman durumun ne olacağını birbirimize söylüyorduk. Böyle bir durumda, Hitler, Macaristan'ı baştanbaşa ele geçirmek zorunda olacaktı. O zaman bu garip özgürlük dönemine son verecek ve olabilir ki İmredy, ya da başka bir Kuisling'in yönetiminde yüzdeyüz Nazi yanlısı bir rejim kuracaktı. Bu Kuislingler yalnız öç alma fırsatını ellerine geçirmeyi bekliyorlardı. Ve ne olursa olsun, Nazi - Faşizmin tanınan bütün düşmanlarını öldürecek, bunlara işkence edeceklerdi. İşte o *zaman* da demokrasiye karşı savaşan bir ülkede bu geniş legalite, bu hükümetin iznine bağlı demokrasi, Gestapo'nun işini kolaylaştırmış olacaktı.

XIV.

BU YILLARDA biz nasıl yaşadık?

Üç milyonumuz silâh altına alınmıştık. 100 binimiz Rus Cephesinde öldük. 200 binimiz 1942-43 kışını baştansona yalnayak geçirdik. *Bir çift ayakkabının fiyatı, karaborsada beş kişilik bir toprak işçisi ailesinin bütün bir yıllık gelirinden daha fazla tutuyordu.* Budapeşte'nin gece kulüplerinde beyler, bir paket Amerikan sigarasına 100 "pengö" veriyorlardı, —bu, savaştan önceki beş

İngiliz lirasına eş bir değerdir. Bize gelince, aynı kontların malikanelerinde hâlâ günde iki peni kazanıyorduk. Ve beylerimiz bizden böyle bir yaşayışı savunmamızı istiyorlardı.

Jandarmalar yeni kurraları toplamaya geliyorlardı. Asker elbisesi giydiriliyor, tüfek veriliyor ve Alman ordularının gerilerinde "polis görevi" yapmamız söyleniyordu. Yalnayak geçirdiğimiz kışta binlercemiz ayaklarımızı yitirdik. Rusya'nın kışı ayaklarımızı daladı, ısırıp kopardı. Tifoya yakalandık. Sağlık bakanlığı, *"ancak"* 15 binimizin tifodan öldüğümüzü bildiriyordu.

Jandarmalar daha yaşlıları da almaya geldiler.

Doğu'da bize hafif piyade birliklerinde "polis görevi" yaptırılıyordu. Derken birdenbire Rus zırhlı birlikleriyle savaşmak zorunda kaldık. Cephe yarıldı. Adamakıllı donatılmış S.S. birlikleri bizi kamyonlarımızdan zorla indirdiler; hastahane trenlerimize bile el koydular ve yaralılarımızı dışarı atarak boşalttıkları vagonlara kendileri doldular ve bizi bırakarak trenleri hareket ettirip gittiler. O anda bize, bundan yalnız yönetenlerin, liderlerin sorumlu olduklarını söylemek bir işe yaramazdı.

Orada, Yahudilerin de "bizden" sayıldıklarını öğrendik. Yahudilerin çalıştıkları yerlerin yakınlarında konaklamıştık. Yahudiler kışın ayazında yazlık elbise giyiyorlardı. Beylerimiz onlara kışlık giyecek vermemişlerdi. Kendilerine ailelerinin kışlık elbise göndermelerini de yasak etmişlerdi. Yahudiler macarca konuşuyorlardı. Bizim türkülerimizi söylüyorlardı. Ve beylerimizden bizim gördüğümüz aşağılanmadan daha da ağırını görüyorlardı.

Bizim hiç değilse elimizde bir tüfeğimiz vardı. Onlar silâhsızdılar. Binlercesi donarak öldüler. Günlerce aç kaldıkları oluyordu.

Jandarmalar 16 yaşındaki oğlan çocuklarını ve kadınları da askere almaya geldiler. Köleliğin adı şimdi "vatan cephesi hizmeti" olmuştu. Koskoca malikaneler şimdi daha az ücretle işleniyordu. Çünkü muhafız ordu-

su erlerinin maaşları vergi yükümlülerinin parasıyla ödeniyordu.

Jandarmalar Alman fabrikalarında çalışmak üzere gönüllü aramaya geldiler.

Başka bir hükümet gazetesinin başyazarı İstvan Milotay, "vatanın savunması ve hıristiyan kültürü uğruna yiğitçe savaşmak söz konusu olduğu şu anda artık hiç kimse maddî kazancı düşünmüyor" diye yazıyordu.

Jandarmalar geldiler ve küçük mülk sahiplerini uzak bir malikanede çalıştırmak üzere kendi küçük topraklarından alıp götürdüler.

Bütün fabrikaların —bira fabrikaları, tuvalet eşyası ve ipekli fabrikalarının— "savaş sanayisi"ne bağlandıkları ilân edildi. Bu, bir general, fabrikanın müdürü oluyor, demekti; ayrıca birkaç albay ve binbaşıya da fabrika yönetiminde iş bulunuyor demekti. Bu durumda, ücreti az bulursanız, ya da az bulduğunuzu söylerseniz, savaş divanına gönderilirdiniz. Fazla mesai yapmak istemezseniz hapse tıkılırdınız.

Fiyatlar iki katına, üç katına çıktı. Bizim ücretlerimiz yüzde 40 yükseldi. Fiyatlar yeniden iki kat arttı ve biz yüzde 6 yeni bir zam aldık.

Kadınlarımız çarşıda uzun kuyruklarda bazan bütün bir gece beklerlerdi. Usta bir fabrika işçisi günde en çok 8 "pengö" ücret alırdı. Ama bu parayla bir lokantada bir tek kap yemek yiyemezdiniz.

Gene hükümetin yardımıyla çıkan "Pester Lloyd" gazetesinin yazarı George Ottlik, "Macar halkının bilge bir önderliğin ardında birlik halinde" olduğunu yazıyordu.

1943 yazı — propaganda bakanı hâlâ savaşın ne olduğunu anlatmaya çalışıyor, hükümet gazeteleri hâlâ "Avrupa Kültürü uğruna savaşan yiğit savaşçıların coşku"sunu övüyordu. —Bu yiğit savaşçılar bizdik—

Beylerimiz Hitler'in savaşı kaybettiğini artık çok iyi biliyorlardı. Ruslar ve 18. Ordunun erleri onları buna inandırmıştı.

Budapeşte radyosu, Macaristan'ın gerçekte tarafsız olduğunu ingilizce olarak tanıtlamaya çalışıyordu. Ve bir bakıma bu doğruydu da... Bir bakıma beylerimizin Macaristan'ı kesin olarak tarafsızdı. Bizim yiyeceğimizi Batıya, bizi de Doğuya gönderiyorlar, kendileriyse güzel Budapeşte'de kalıp tarafsız bir yaşam sürüyorlardı. Ren şaraplarından, Yugoslav istiridyelerinden ve Macar dana etinden tarafsız yemekler yiyorlardı. Kaçakçılardan çok yüksek fiyatlarla satın alınmış viski ve Amerikan sigarası içiyorlardı. Bir takımına 2500 "pengö" ödenmiş İngiliz kumaşından yapılma son moda elbiseleri vardı. Bize gelince, böyle elbiseler giymediğimize göre İngiliz aleyhtarı olmalıydık. Öyle ya, bu para, bizim olsa olsa ancak beş yıllık ücretimizin toplamı kadar bir şey tutuyordu.

Evet, beylerimiz savaşın kaybedildiğine akıl erdirdiler. Kallay hükümetinin çoğu üyeleri söylevlerinde savaş konusuna gittikçe daha az değinmekle bunu ortaya koyuyorlardı. Genel kurmay hâlâ Hitler'in zaferine inanıyordu. Ama bu generallerin, Hitler'in yenilgisinin kendilerinin de cenaze töreni olacağını çok iyi bildikleri için, onun zaferine inanmaları doğaldı.

Şimdi, Horthy-Bethlen-Kallay takımı, birkaç yıl önce "Sol"a bazı özgürlükler tanıyarak atmış oldukları taktik adımdan dolayı çok kıvançlıydılar. Yahudi düşmanı yasalarını olabildiğince etkisizleştirmeye çalışıyorlardı.

Hükümet yanlısı tutucu gazeteler "ağır başlı" yazılar yazıyorlar, Macaristan'la Büyük Britanya ve Amerika arasında gerçek bir savaş durumunun hiçbir zaman olmadığını, ama Avrupa'yı "Bolşevik barbarlığı"na karşı savunmak zorunda kalındığını açıklamaya çalışıyorlardı. Bu Anglo-Saksonlar herhalde "anlayacaklardı" bunu. Hıristiyan kültürünün ve "yaratıcı mülkiyet"in Tuna bölgesinde egemen olması, Batılı Müttefiklerin de yararınaydı zaten.

Aristokratların ve küçük soyluların kulüplerinde, beylerimiz birbirlerini "Stalin'in Budapeşte'yi bombala-

masına Churchill ve Roosevelt'in asla göz yummayacaklarına" inandırmaya çalışıyorlardı.

Kontlarımız sık sık geziye çıkmaya başladılar. "Bozulan sağlıkları" İsviçre'ye ve İsveç'e gitmelerini gerektiriyordu. Kontlarımızı biraz olsun tanıdığımız için, onların savaş öncesi döneminde birlikte ava gittikleri bazı İngiliz lordlarıyla karşılaşmalarını kolayca gözümüzün önünde canlandırabiliyoruz. Bakın nasıl:

Lord X, Kont Y ile birlikte "Z"deki sevimli köyevinde kalmaktadırlar... Lordun, şu kötü Almanların içine düşürdükleri berbat durumdan Macaristan'ın kurtulmasına yardım etmesinden daha olağan ne olabilir? "Azizim, anlattıklarınız gözlerimi yaşartıyor. Ah şu Allahın belâsı Almanlar!.."

Ve, beylerimiz yurda dönerler, her şeyin yoluna gireceğini söylerlerdi. Kurnazca bir politikayla, büyük Müttefikleri birbirlerine karşı oynatarak rejim sürdürülebilecekti. 1917'de de birbirlerini, "Britanya'nın Habsburg İmparatorluğunun yıkılmasına hiçbir zaman göz yummayacağı"na inandırdıklarını unutmuyorlardı.

1943'ün ikinci yarısında sürüp giden durum, bizim için o kadar korkunç olmasaydı, eğlenceli sayılabilirdi. Ne maskaralıklar etmiyorlardı beylerimiz!

Devrimlerimizden biri başarısızlığa uğrayınca bize nasıl hora teptirdiklerini bilmezsiniz. Ellerine bir tabanca alır, bizim durduğumuz yerde toprağa ateş ederek bizi hop hop sıçratırlardı. Kurşunlar her yandan yağar ve biz ayaklarımızı çok çabuk hareket ettirmek zorunda kalırdık. Beylerimizin bu dönem içindeki davranışları bize bu horonu anımsatıyordu.

Durum beyler için hiç de parlak değildi. Nazi-Almanya işgalle tehdit ediliyordu. Doğuda Bolşevikler, güneyde çeteciler vardı. *Biz* devrimci bir hava içindeydik. Daha da korkusuz kesilen muhalefet politikacıları vardı. Beyleri haftada bir Hitler'e gammazlayan genel kurmay vardı. Savaştan sonra başlarına gelebileceği söyleyen Müttefik radyoları vardı. Öç almak istediklerini belli eden Yahudiler vardı. Beylerimizin, Avrupa'nın ilk fa-

şistleri olmakla övündükleri zamanlardaki konuşmalarından aktarmalar yapan Oklu Haç basını vardı. İtalya'ya Müttefikler çıkarma yapmışlardı. Berlin, yığın halinde uçaklarla bombalanıyordu. "Saygısız, boşboğaz Müttefikler"le uzlaşma yanlıları ve her bakanlıkta da Gestapo vardı.

Beylerimiz, "Batılı Müttefiklerin, Tuna bölgesinde bir yasa ve düzen adasına gereksinimleri olduğunu" yazıyorlardı. Bu yasa ve düzeni "iç düşmanlar"a karşı korumak için kendilerine büyük bir ordu gerektiğini söylemeyi unutmuyorlardı.

Aşırı Sağ Kanat milletvekilleri kendi partilerinden ayrılıp hükümet partisine katıldılar ve liberal söylevler vermeye başladılar. Kendilerine yararlı olabilecek Yahudileri bulmak için oraya buraya koşuşuyorlardı. Ne olur ne olmaz, yardımcı polis örgütü "ulusu" iç düşmanlara karşı koruyamazsa diye, "yoksul sınıflardan güvenilebilir adresler" elde etmek için köylerdeki eski hizmetkârlarının yanına koşuyorlardı.

"Solculuk" moda olmuştu. Aşağı-yukarı 30 bin soylu "Küçük Çiftçi Partisi'nin orta sınıf kolu"na katıldılar. Hükümet, Sosyal Demokratları bu kukla partiyle bir birlik kurmaya zorladı. Bu yolla beylerimiz Halk Cephesini denetlemeye çalışıyorlardı. Kurulan bu zorunlu ve yalancı birliğe Halk Cephesi deniliyordu. Bu hiçbir biçimde "Silâha Çağrı" gösterileri gibi aşağıdan gelen, halkın bağrından kopan hareketlerle karıştırılmamalıdır.

XV.

ARALIK 1943 — bu satırların yazıldığı sırada İtalya Kralı ve onun Mareşal Badoglio'su bir belge imzaladılar, İtalya bu belgeyle kayıtsız şartsız teslim oldu.

Mussolini işini tam görmüş olmalıydı. O da tıpkı, beylerimizin bizim geleceğimizi yıkmaları gibi İtalya'nın geleceğini yıkmıştı. Şaşırıp kalan İtalyan halkı, Naziler köprüleri, yolları, demiryollarını, yapıları, her şeyi yakıp yıkarken duygusuzca seyirci kalıyordu. Nazi-

ler bu yıkımı Yapmakla İtalya'nın büyük bir parçasının daha uzun süre savaş alanı olmasını sağladılar. İtalyan halkı, Nazi ordularının Müttefiklere karşı güçlü bir cephe kurmak için ülkelerini açıkça yakıp yıkmalarına göz yummakla kendi öz çıkarlarına karşı hareket ediyordu.

Koca İtalya'da halka gidecek ve "hey, siz köylüler! Nazilerin bu köprünüzü uçurmalarına razı olacak mısınız? Bu bizim demiryoluna varabileceğimiz tek yoldur. Bu köprü yapılmadan önce Podesta'ya, milletvekillerimize ve bayındırlık bakanlığı memurlarına vermeniz gereken rüşvetleri unuttunuz mu?" diyecek bir önder neden yoktu? Neden halk yığın halinde gerilla hareketlerine girişmiyordu? İtalya'daki bütün faşistleri neden tutuklamamışlardı? Neden havadan taşınan Müttefik birliklerinin karaya inerek yardım getirebilecekleri havaalanlarını ele geçirmek için İtalyan birlikleriyle gizlice birleşmediler?

Bütün bunların nedeni, İtalyan halkının "bu uyuşukluğunun, bu duygusuzluğunun" nedeni neydi?

Biz, bu yüzden iki hafta boyunca İtalyanlara kızgındık. Sonra düşünmeye ve gazetelerimizi okumaya devam ettik. Kısa zamanda her şey aydınlandı. Kral İtalyası Halk İtalyası'na güvenmiyordu. Teslim kararı halktan gizlenmişti. Kral ve Badoglio aşağı sınıflara güvenmediklerine göre, elbette ki karar gizlenecekti. Ve bir İtalyan generali, aşağı sınıflara değil, Almanlara kayıtsız şartsız teslim olunduğunu haince bildirince, halk da "teslim olunduğunu" öğrendi. Halkın silâhı yoktu, hazırlık yapmamışlardı. Kral İtalyası, teslimden sonra bile işçileri silâhlandırmayacağını, alaylara komuta eden subayları değiştirmeyeceğini açıkladı. Komutanlarını yirmi yıldan beri faşist olarak tanıyan birliklerin, birdenbire anti-faşist kesilen bu subaylara itaat etmeyişleri hiç de şaşırtıcı bir şey değil.

Hayır, İtalyan halkını suçlayamayız.

Ama bu halkın deneyimlerinden yararlanabiliriz.

İşte 1943 aralığının sonunda, beylerimizin ülkesindeyiz. Her şey, beylerimizin İtalyan beylerinin dene-

yimini izlemeyi kurduklarını gösteriyor. Bizim beylerimiz de canlarını kurtarmak istiyorlar.

Macaristan'la İtalya arasındaki fark bizim bir Mussolini'mizin olmayışıdır; beylerimizin, dikkatleri üzerine çekebilecekleri "sorumlu odur, işte şimdi onu tutuklamakla 'iyi' olduğumuzu ve Müttefiklerin yanında bulunduğumuzu ortaya koymuş olduk" diyebilecekleri bir kişi yoktur. Macaristan'da Szeged karşı-devriminden bu yana feodal-faşist bir diktatorya varolagelmiştir. *Ama onların egemenliği bir kişinin diktatörlüğü değildi, bir "rejim" diktatörlüğüydü.*

"Rejim" kendi kendini mahkûm edemez. Bazı adamları değiştirmek zorundadır, kendisini bize karşı güven altına almak zorundadır. Vartayı atlattıktan sonra eski düzeni yeniden diriltecektir.

Şimdi artık geleceği düşünüyoruz.

Rejimin İtalya örneğini izlemek isteyeceği besbelli. Ama ne yapabilirler? İhtiyar Naib Amiral Horthy'nin durumu İtalyan Kralınınkine benzetilebilir. "Gericilerin çoğunluğunu yalnız Horthy'nin harekete getirdiği" söylenebilir. Ama bunu başaracağı da kesin değil. Çünkü son yirmi yıl boyunca onlar için vatanseverlik Yahudi düşmanlığı, faşistlere ve anti-demokratik rejime bağlılık demekti. Şimdi artık Bethlen başta olmak üzere, Horthy ve arkadaşları iyi vatanseverler, ya da idealistler olduklarını bile ileri süremiyorlar. Egemenliklerini ve feodal düzeni koruyabileceklerine güvenseler, geçmiş cinayetlerinin hesabını vermek zorunda kalmayacaklarına inansalar, Hitler'e karşı dönerek bizim yüzbinlercemizin yaşamını tehlikeye atmaktan bir an bile çekinmezler. Ama Anglo-Sakson birlikleri Ruslardan daha yakınımızda bulunsaydı Horthy ancak o zaman bir anti - nazi dönüş yapabilirdi. O zaman da, Aşırı Sağ ve genel kurmay, Badoglio'ya benzemeye kalkan Horthy'ye karşı dönerlerdi.

Bize gelince, gerçek önderlerimizin çoğu, beylerimiz Badoglio'yu örnek alarak hareket ederlerse, bizim Nazilere karşı savaşta onlara yardım etmemiz gerektiği-

ni söylüyorlar —tabiî yardım etmemize olanak verirlerse. Ama birçoğumuz bu yardımın bizden istenmeyeceğini sanıyoruz. Biz, hem Hitler'e karşı hem de beylerimize karşı aynı zamanda savaşmayı daha çok isterdik elbet.

Şimdilerde Batılıların, savaş sonunun alacağı durum üzerine tasarıları pek açık ve kesin değil. Demokrat Batı üç şey istiyor: 1. Nazi-Faşistlerin ve peyk orduların kayıtsız şartsız teslimi. 2. Nazi-Faşist rejimlerinin iktidarı bırakmaları. 3. Yasa ve düzenin sürdürülmesi.

Biz şu kanıdayız ki, Batı bizden mucizeler gerçekleştirmemizi beklemiyor. Macaristan toprağının en büyük kısmı tabak gibi dümdüz bir ovadır. Yalnız kuzeyde ve batıda dağlar vardır. Gerilla ya da partizan savaşına da başlayamayız. Batı bunu da biliyor.

O halde, Batı, düşmesi beklenen bir rejimin ilk önce ordusunu kayıtsız şartsız teslim olmaya zorlayacağını ve sonra iktidarı kendi gönlüyle bize devredeceğini mi hesap ediyor? Bu, Nazi-Faşist rejiminin anayurdu kurtarmak için halkla geniş ölçüde işbirliğine girişme isteğinde olan yurtseverlerden kurulu olduğunu kabul etmek olur. Ama Nazi-Faşizmin böyle yurtsever bir niteliği olsaydı, rejim, daha başından Nazi-Faşist olmazdı.

Ve zaten Batının ilk isteği, askerî ve sivil resmî makamların temizlenmesini öngörüyor. O halde yasa ve düzen nasıl sürdürülebilir?

Biz güçlükleri görüyoruz kuşkusuz. Savaşmakta olan bir ordunun gerisinde bir devrim olamaz. Öte yandan Müttefik orduları bize ulaşmadan başkaldıramayız. Büyük bir konspirasyondan başka hiçbir şey yararlı olamaz gibi görünüyor. Müttefikler bu konspirasyonun hazırlanmasında *bizimle* işbirliği yaparlarsa başarı kazanabiliriz belki. Ama şu anda, böyle bir işbirliğini umduracak hiçbir belirti yok.

XVI.

ÖYKÜMÜZÜ dinlediniz. Nasıl yaşadığımıza ilişkin artık bir fikriniz var. Size kaygılarımızı anlattık.

Siz bu öykümüzü okuyuncaya dek, belki de vakit çok geçmiş olacak. Ama belki bazılarınız, 1943'ün son ayları sırasındaki kaygılarımızı, gelecek barış üzerine neler düşlediğimizi ve beylerimizin bizi eylemden alıkoymak için neler yaptıklarını öğrenmeyi ilgi çekici bulacaksınız.

Bize gelince, bunlardan söz açmak bizim için iyi bir şey. Yoksa dökülmüş süte ağlamakta bir yarar görmüyoruz. —Bazı kişiler buna "geçmiş yanlışların, yanılmaların yapıcı çözümlemesi" diyeceklerdir—. Bilim adamları, yazarlar, bize öyle geliyor ki, zengin bir köylünün evindeki yoksul akrabalara benzerler. Bu akraba çoğu kez bir dul kadın, ya da yaşlı bir kızdır. Birçok deneyimler geçirmiştir. Kendisine bıraksalar ev işlerini çok iyi yönetebilirdi. Evin hamınını, ailenin başını, "şunu yapma, bunu etme, sonu kötü olacak" diye uyaran odur. Ve o, sonu kötü olacak dediği zaman gerçekten de kötü olur. O her zaman haklıdır, ama hiçbir zaman evi yönetmesine izin verilmez. O da, eşi az görülür bütün aydınlar gibi, her zaman deneyimlerinden yararlanılır. Olaylar, her zaman onun ileri görüşlülüğünü, bilgeliğini doğrular. Ama evin yönetimi hiçbir zaman ona bırakılmaz.

Evet, size şu andaki durumumuzdan söz açalım. Şu andaki durum, korkarız ki, siz bu satırları okuyuncaya dek dökülmüş süte dönecek.

Kallay başbakan olduğu zaman, "bu savaştan sonra Macar serflerinin özgür olacakları"na söz vermişti. Kallay'dan daha Nazici olan soylular da onu yerinden indirmekle tehdit etmişlerdi. Bütün büyük toprak beyleri ve sanayiciler, Macaristan'da yaşayan yüzbinlerce Almanın, ordunun Nazi yanlısı subaylarından yardım görmeleri ve Beyaz Terürcü haydutların kargaşalık çıkararak egemenliği ele geçirmeleri korkusu içindeydiler. Bu yüzden Kallay ile onun toprak sahibi ve sanayici arkadaşları, bizi, fabrikalardaki ve malikanelerdeki işçileri keşfettiler ve bize güleryüz göstermeye başladılar.

Ama artık şimdi onlar Nazilerden ve Müttefiklerden korkmuyorlar. Nazilerin yenileceklerini biliyorlar ve Müttefiklerin de savaştan sonra bizi eski düzen üzere yönetmelerine engel olmayacaklarını söylüyorlar. Bunun için yeniden bize karşı bir tavır takınmaktadırlar.

Bir süre önce, *iç düşmanlara* karşı kocaman bir yardımcı polis örgütü kurdular. Naib Horthy'nin Beyaz Terörcü dostları *iç düşmanlara* karşı 15 bin kişilik "Ulusal Savunucular Birliği"ni meydana getirdiler. Jandarma örgütüne yeni adamlar alınıyor, zengin köylülerin güvenilir oğulları jandarma yazılıyorlar. Onlara iyi para veriliyor. Çünkü jandarma, ülkeyi *iç düşmana* karşı korumakla görevlidir.

Bu iç düşmanların kimler olduğunu belirtelim: Eğer ordu yeterli bulunmayarak, şöyle bir milyon adamı daha silâhlandırmak gerekli görülürse, ondört milyonluk bir ülkede bu iç düşmanlar pek çok olmalılar.

Beylerimiz, yasa ve düzeni korumayı başarırlarsa, Anglo-Amerikan askerî yönetiminin, kendilerine bizi yönetme izni verecekleri kanısındadırlar. Beylerimiz, Kont Bethlen, Kont Sigray, Kont Pallavicini ve ötekilerin Müttefikler yanında pek saygın oldukları yolundaki iyi haberleri yaymak için hükümet partisi elemanlarını sağa sola gönderiyorlar.

Hükümet partisi ajanları, köyleri ve *puszta*'ları dolaşıyor ve bizim, şu pis kızıl domuzların, toprak reformu istememize muzaffer Müttefiklerin izin vermiyeceklerini ve zaten Müttefiklerin savaştan önceki *iyi günler* uğruna savaştıklarını söylüyorlar. Bu eski iyi günler, bizim için Kont Bethlen yönetimi, toprağından kovulma, jandarma karakollarında ölüm işkenceleri demektir. Bu iyi günler, bizim için aç kalmak ve aşağılanmak demektir.

Nazilere derin bir nefret duyuyoruz. Nazi-Faşistlerden, bize karşı oldukları ve büyük toprak sahiplerinden ve sanayicilerden yana oldukları için nefret ediyoruz. Onların yönetiminde de gene serf ve köleliğimizi sürdüreceğimiz için Nazi-Faşistlerden nefret ediyoruz. Ve Nazi-Faşistlerle beylerimiz arasında hiçbir ayrım görmüyoruz.

Beyler, bize "ulus"un çıkarları gereğince, kendilerine hizmet etmemiz, hep boyun eğmemiz ve kendileri için dövüşmemiz gerektiğini söylüyorlar. Bunlar tam da Hitler'in Almanlara, Mussolini'nin İtalyanlara söylediği şeylerdir.

Nazi-Faşistlerle dövüşmek isterdik. *Ama onların hepsiyle; Hitler ve Horthy, Goering ve Kallay, Papen ve Bethlen, hepsiyle savaşmak isterdik.*

Yaşam, bizim yaşamımız artık yaşamaya değmez. Açız ve gözümüz kararmış. Koskoca ve iyi örgütlendirilmiş bir ordu, polis, jandarma, siyasî polis lejyonları ve hükümetin hafiyeleri bize karşılar. Aramızda işçilerden ve toprak işçilerinden Gestapo var. Macaristan bizim için büyük bir hapishanedir. Gardiyanlarının pike-bombardıman uçakları, elbombaları var. Bizim bir av tüfeğimiz bile yok. Ve zaman zaman gardiyanlarımız, bizi kendileri için savaşmak üzere dışarı gönderiyorlar. Alman Nazilerine karşı savaşmamız için de bizi dışarı bırakırlar mı acaba? Hiç ummuyoruz. Ama bizi böyle bir savaşa salsalardı ne iyi dövüşürdük!

Beylerimiz de kendilerinden nefret ettiğimiz kadar bizden nefret ederler. Fransız hükümeti Paris'i boşalttığı ve Tours'da ilk kabine toplantısını yaptığı zaman General Weygand, Almanlarla savaşmayı sürdüremeyeceğini, çünkü *iç düşmanlarla* savaşmak için yedek güçlerinin kendisine gerekli olduğunu söylemişti. Pétain ve Weygand, Fransız halkından korktukları kadar Hitler'in tümenlerinden korkmuyorlardı. Bizim beylerimiz de öyledirler.

Şimdi havalar soğuk. Biz, bütün fabrika, malikane ve atelye işçileri, soğuk yerlerde oturuyoruz. Açız, cesaretimizi yitirmiş durumdayız. Yüz bin kadarımız dışarıda, doğuda. Önderlerimiz tasalı ve öfkeli. Gene de düşünmemiz gerektiğini söylüyorlar. Açık, kesin ve etkili bir biçimde düşünebilmeliyiz. Bu karmakarışık durumu iyice anlamalıyız. Bizim tek kurtuluş şansımız, anlamak ve düşünmek, azimli ve coşkulu olmaktır.

Ama biz yıpranmış ve şaşırmış durumdayız. Tarihimizi biliyorsunuz. Bize büyük bir yorgunluğun ta uzak dedelerimizden miras kaldığını biliyorsunuz. Aramızdaki savaş dulları ve yetimleri yüzbinlerle sayılıyor. Bunlar bizim yararımıza ve geleceğimize karşı olan bir savaşın yetimleri ve dullarıdırlar.

Yugoslavlara ve Ruslara karşı olan beylerimizin bu savaşına hayvanlar gibi sürüklendiğimiz için cezalandırılacağız. Olabilir ki, savaşta karşı karşıya geldiğimiz kardeş halklar da bizden nefret ediyorlar ve bizi aşağı görüyorlar. Beylerimiz de bize karşı tepeden tırnağa silâhlanmış. Bize umut aşılayabilen, bizi uyandırıp harekete getirebilecek insanların çoğu ya hapiste, ya ülke dışında.

Varın bizi cezalandırın.

Bu kitabın basım işleri Mayıs 1995'te Ankara'da yapıldı (dizgi: *Enlem 80*, film ve montaj: *Fimka*, baskı ve cilt: *Adalet Basımevi*).

bilim ve sosyalizm yayınları

"Gene biz cezalandırılacağız! Cezaya alışığız biz. Anımsayabildiğimiz ilk ceza yüzlerce yıl önceydi: Hunlar'ın yüce hakanı Attila'nın büyük akınına başladığı ve bizi koca ordusunun yük taşıyıcı köleleri haline getirmek için Orta Asya'daki yurdumuzdan kovduğu zaman... Attila'nın öyküsünü bilirsiniz. Ama bizimkini bilmezsiniz, beyler size anlatmamışlardır. Neyse, Attila'nın köleleriydik biz... Orta Asya'daki yurtlarımızı kaybettik. Tanrılarımızı kaybettik. Dilimiz Macarcadan başka her şeyimizi kaybettik..."

Macar yazarı G. Paloczy Horvath'ın elinizdeki kitabı bu satırlarla başlıyor. Ve Macar toprak emekçisi açısından 1500 yılın tarihini, Macaristan köylü hareketleri tarihini anlatıyor. Beylerin zulüm düzenine karşı yüzyıllar boyunca birçok kez başkaldıran, ama her başkaldırısı yabancı orduların kanadı altında bastırılarak hunharca katledilen ve işkencelere uğrayan kahraman bir halkın öyküsü... Yazarın, Horti faşizminin karanlığında, yüzyılların biriktirdirdiği kaygılarla konuşan acılı bir dili var. Ama, diri ve Macar emekçisinin 1500 yılını harmanlayan doludizgin bir anlatım...

